

UVODNIK

Milko Poštrak – »ZNANJE ODPIRA VRATA V SVET« – 1

ZNANSTVENI ČLANKI

Mojca Mayr, Meta Brečić-Ločičnik, Roberta Čotar Krilič – **VLOGA EVROPSKIH PROGRAMOV NA PODROČJU MLADINE PRI SOCIALNEM VKLJUČEVANJU MLADIH** – 3

Neža Vrhovec, Alenka Gril – **UMEŠČANJE NOVEGA MLADINSKEGA CENTRA V SKUPNOST** – 19

Matej Vukovič, Mitja Krajncan, Urša Rozman, Katja Vrhunc Pfeifer – **NEMŠKI MODEL POMOČI OTROKOM IN MLADOSTNIKOM S ČUSTVENIMI IN VEDENJSKIMI TEŽAVAMI ALI MOTNJAMI** – 37

Matej Vukovič, Mitja Krajncan, Urša Rozman, Katja Vrhunc Pfeifer – **SLOVENSKI MODEL POMOČI OTROKOM IN MLADOSTNIKOM S ČUSTVENIMI IN VEDENJSKIMI TEŽAVAMI ALI MOTNJAMI** – 55

STROKOVNI ČLANKI

Stjepan Paladin – **SOCIALNO DELO Z RANLJIVO MLADOSTNICO V VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNI USTANOVI** – 73

Vid Arnež – **PSIHOSOCIALNA POMOČ MLADIM Z VIDIKA SOCIALNEGA DELA** – 87

Jože Hren, Anej Korsika Knific, Anže Trček, Tea Zamida – **SOCIALNO DELO Z MLADIMI UPORABNIKI PREPOVEDANIH DROG** – 99

POROČILA

Breda Krašna, Nina Uratarič Malnar – **ZVEZA PRIJATELJEV MLADINE SLOVENIJE: 70 LET ZA DOBRO OTROK** – 113

Maša Piskule – **DELO Z MLADIMI BREZDOMNIMI V PROGRAMU NASTANITVENE PODPORE DRUŠTVA KRALJI ULICE** – 121

Klavdija Kustec – **IZRAZNO USTVARJALNI PRISTOPI PRI DELU Z MLADOSTNIKI** – 125

KNJIŽNE RECENZIJE

Blaž Mesec – Kristina Martelanc (2019) – **VZPONI IZ BREZNA STISKE** – 139

Milko Poštrak – Trine Natasja Sindahl (2024) – **SVETOVANJE OTROKOM IN MLADOSTNIKOM V SPLETNI KLEPETALNICI – PRIROČNIK** – 143

Milko Poštrak – Sandi Horvat (2024) – **BELI ROM: NAVDIHUJOČA ZGODBA UJETIH SANJ** – 147

socialno delo

socialno delo

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

Izdajatelj
Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane
Glavna urednica
Vera Grebenc
Odgovorni urednik
Borut Petrovič Jesenovec
Uredniški odbor
Barbara Černač, Srečo Dragoš,
Nina Mešl, Tamara Rape Žiberna,
Irena Šumi, Mojca Urek, Darja Zaviršek
Uredniški svet
Gordana Berc, Lena Dominelli,
Shirley Gabel Gaetano, Subhangi Herath,
Duška Knežević Hočevar, Roman Kuhar,
Chu-Li Julie Liu, Rea Maglajlić, Jana Mali,
Theano Kallinikaki, Dragan Petrovec,
Paula Pinto, Francka Premzel, Shula Ramon,
Liljana Rihter, Alessandro Siccora,
Lea Šugman Bohinc, Mirjana Ule
In memoriam
Jo Campling
Bogdan Lešnik
Naslov
Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809 273, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
Spletna stran
<https://www.revija-socialnodelo.si/>
Tisk
CICERO, Begunje, d. o. o., Ljubljana
Naročnina (cena letnika)
za pravne osebe € 55,00
za fizične osebe € 27,00 (študentje € 23,00)
enojna številka € 13,50, dvojna številka € 27,00
Vključenost v podatkovne baze
International Bibliography of the Social Sciences
(IBSS),
ERIH PLUS
EBSCO SocIndex with Full Text
Na leto izidejo štiri številke.
Subvencija: Javna agencija za
raziskovalno dejavnost Republike Slovenije
Smernice, kako pripraviti in predložiti prispevek za
objavo, se nahajajo na spletnih straneh revije.
Besedila, objavljena v reviji Socialno delo,
so ponujena pod licenco Creative Commons:
CC BY-SA.
doi: 10.51741/sd.2024.63.1-2

**TEMATSKA ŠTEVILKA –
MLADI V SOCIALNEM DELU**

Gost urednik: Milko Poštrak

Publisher
University of Ljubljana Faculty of Social Work
All rights reserved
Editor in chief
Vera Grebenc
Senior Editor
Borut Petrovič Jesenovec
Editorial Board
Barbara Černač, Srečo Dragoš,
Nina Mešl, Tamara Rape Žiberna,
Irena Šumi, Mojca Urek, Darja Zaviršek
Advisory Board
Gordana Berc, Lena Dominelli,
Shirley Gabel Gaetano, Subhangi Herath,
Duška Knežević Hočevar, Roman Kuhar,
Chu-Li Julie Liu, Rea Maglajlić, Jana Mali,
Theano Kallinikaki, Dragan Petrovec,
Paula Pinto, Francka Premzel, Shula Ramon,
Liljana Rihter, Alessandro Siccora,
Lea Šugman Bohinc, Mirjana Ule
In memoriam
Jo Campling
Bogdan Lešnik
Address
Topniška 31, 1000 Ljubljana
phone (+386 1) 2809 273, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
Web site
<https://www.revija-socialnodelo.si/>
Inclusion in databases
International Bibliography of the Social Sciences
(IBSS),
ERIH PLUS
EBSCO SocIndex with Full Text
Four issues are issued per year.
Subvention: Slovenian Research Agency
Guidelines for authors are published
on the Journal's web pages.
Texts published in Socialno delo Journal
are licenced under Creative Commons licence:
CC BY-SA

**THEMATICAL EDITION –
YOUTH IN SOCIAL WORK**

Guest editor: Milko Poštrak

SOCIALNO DELO, Vol. 63, Issue 1–2
(January–June 2024)

SELECTED CONTENTS

- 3 Mojca Mayr, Meta Brečić-Ločičnik,
Roberta Čotar Krilič – Role of European
youth programmes in social inclusion of
young people
- 19 Neža Vrhovec, Alenka Gril – Embedding
a new youth center in the community
- 37 Matej Vukovič, Mitja Krajncan, Urša
Rozman, Katja Vrhunc Pfeifer – German
model of assistance for children and
adolescents with emotional and behavioral
difficulties or disorders
- 55 Matej Vukovič, Mitja Krajncan,
Urša Rozman, Katja Vrhunc Pfeifer –
Slovenian model of support for children
and adolescents with emotional and
behavioural problems or disorders
- 73 Stjepan Paladin – Social work with a
vulnerable adolescent in an educational
institution
- 86 Vid Arnež – Psychosocial assistance
to young people from social work
perspective
- 99 Jože Hren, Anej Korsika Knific,
Anže Trček, Tea Zamida – Social work
with young illicit drug users

»Znanje odpira vrata v svet«

Socialno delo z mladimi kot posebno področje socialnega dela je vpeto v kontekst aktualne doktrine socialnega dela. Hkrati se socialno delo z mladimi poudarjeno kaže kot interdisciplinarno področje, ki se opira na sociološka, pedagoška, psihološka, tudi antropološka in druga družboslovna spoznanja in jih vključuje v svoje pristope. Tudi pravni okvir je dovolj očitno pomemben. Kaže se kot normativni okvir, ki bi ga lahko opisali z besedami Alberta Mrgoleta: »malopridna mladež med zaščitniki in preganjalci«. Tu se lepo kaže zagata socialnega dela od samih začetkov, namreč razpetost med nadzorstveno in podporno vlogo socialnih delavk in delavcev.

Hkrati se je socialno delo z mladimi, ob socialnem delu z otroki in družino in socialnem delu s starimi, razvijalo od samih začetkov vzpostavljanja socialnega dela kot poklica od druge polovice 19. stoletja, predvsem v ZDA, Veliki Britaniji, Nemčiji in še nekaterih drugih evropskih državah, kjer se je pojavilo najprej in najhitreje. V ZDA je imela konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja pomemben vpliv Univerza v Čikagu s svojim sociološkim oddelkom. Tam so v urbanih središčih, kot je Čikago, že kmalu »odkrivali« z/druženja mladih, ki so jih poimenovali tolpe ali bande.

Po drugi strani je pomembna svojevrstna okoliščina, da so v Nemčiji socialno delo oprli na teorije t. i. socialne pedagogike, kot jo je razumel Adolf Diesterweg v prvi polovici 19. stoletja. Menil je, da lahko podpremo spremembe v položaju revnih z izobraževanjem in torej njihovim osebnim razvojem. Zveni znano? Vključevanje ranljivih mladih, marginaliziranih, diskriminiranih, izpostavljenih številnim tveganjem in oviram, v družbo z izobraževanjem, s tem pa razbiti začarani krog reproduciranja revščine in izključenosti, je vodilo socialnega dela od začetkov do danes.

Tudi zato se tematska številka o socialnem delu z mladimi začne v predstavitvijo vloge evropskih programov na področju mladine pri socialnem vključevanju mladih. Poleg tega je v zadnjem delu še predstavitev knjige Sandija Horvata *Beli Rom*, v kateri avtor veliko piše o pomenu izobrazbe za Rome in druge marginalizirane in diskriminirane skupine, naslov enega od poglavij pa je: »Znanje odpira vrata v svet«.

Družboslovci in družboslovke na sploh in socialne delavke in delavci ter socialne pedagoginje in pedagogi posebej so bili vedno pozorni na to, kaj se dogaja med mladimi, ko so nekoliko manj pod nadzorom staršev, šol in drugih institucij, torej v njihovem prostem času. V Nemčiji so v prvi polovici

20. stoletja razvijali več programov prostočasnih dejavnosti za mlade, recimo *wandervogel*, ki jih lahko poenostavljeno opišemo kot skavte oziroma tabornike. Podobne pristope, iz katerih so se razvili socialni tabori za mlade iz prikrajšanih okolij, so razvijali tudi v Sloveniji.

V ZDA in Veliki Britaniji so se z ranljivimi mladimi več ukvarjali sociologi, ki so razvijali teorije o t. i. mladinskih subkulturah. O tem smo v reviji *Socialno delo* v preteklosti, predvsem sredi devetdesetih let, že veliko pisali, strokovne delavke in delavci višje in visoke šole za socialno delo pa so bili vsaj od srede sedemdesetih let pomembni nosilci in soustvarjalci programov za mlade v njihovem prostem času in psihosocialnih taborov za otroke in mlade, organiziranih v poletnih mesecih. Blizu omenjeni tematiki je tokrat članek o umeščanju novega mladinskega centra v skupnost.

Skoraj v isti sapi, ko govorimo o prostem času mladih, lahko pomislimo na uporabo in zlorabo dovoljenih in prepovedanih drog mladimi. O nekaterih ukrepih in aktivnostih, ki so se pokazale kot ustrezne, pišejo avtorji v prispevku z naslovom »Socialno delo z mladimi uporabniki prepovedanih drog«.

Povezava med pedagogiko in socialno pedagogiko, ki so jo do pred kratkim v Nemčiji pojmovali kot teorijo socialnega dela po eni strani in socialnim delom z mladimi po drugi, je tesna, prepletena in včasih nejasna tudi v slovenskem prostoru. V tej tematski številki revije *Socialno delo* o socialnem delu z mladimi imamo o tem dva prispevka. Najprej predstavitev nemškega modela pomoči otrokom in mladostnikom v okviru vzgojno-izobraževalnih zavodov in sorodnih institucij, napisano iz zornega kota pedagogov in socialnih pedagogov, nato tudi na ta model vezanih oblik dela z ranljivimi mladimi v Sloveniji. V ta sklop sodi še predstavitev enega od pristopov pri delu z ranljivo mladostnico v eni od slovenskih vzgojno-izobraževalnih ustanov.

Sledi prispevek o psihosocialni pomoči mladim z vidika socialnega dela, ki se navezuje na duševno zdravje.

Med poročili so prispevki o sedemdesetletnici delovanja Zveze prijateljev mladine Slovenije, o delu z mladimi brezdomnimi v programu nastanitvene podpore društva Kralji ulice in o izrazno-ustvarjalnih pristopih pri delu z mladostniki.

Med knjižnimi recenzijami so: priročnik *Svetovanje otrokom in mladostnikom v spletni klepetalnici*, knjiga *Vzponi iz brezna stiske* in že omenjena »navdihujoča zgodba ujetih sanj«, kot je podnaslov knjige *Beli Rom*.

Milko Poštrak

Mojca Mayr, Meta Brečić-Ločičnik, Roberta Čotar Krilić

Vloga evropskih programov na področju mladine pri socialnem vključevanju mladih

V prispevku avtorice z opisom vsebinskih, strukturnih in finančnih značilnosti evropskih programov na področju mladine ter povzemanjem raziskav in analiz učinkov njihovega izvajanja iz obdobja od 2019 do 2023 utemeljujejo vlogo programov pri socialnem vključevanju mladih. Z okrepljenim vključevanjem mladih z manj priložnostmi in pozitivno diskriminacijo evropski programi na področju mladine zagotavljajo enake možnosti. Čeprav mladi z manj priložnostmi vstopajo v aktivnosti programov z drugačnimi izhodišči v primerjavi z vrstniki brez omejenega dostopa do priložnosti, to ne povzroča razlik pri učnih dosežkih. Avtorice obravnavajo socialni in kulturni kapital, pravičnost v izobraževanju, pomen neformalnega izobraževanja in ovire mladih pri vključevanju v programe.

Ključne besede: programi EU, mladinsko delo, inkluzija, vključujoče izobraževanje, socialna pravičnost

Mojca Mayr je zunanja sodelavka za spremljanje učinkov programov na Nacionalni agenciji programov EU za področje mladine (Movit). Kontakt: mojca.mayr@movit.si

Meta Brečić-Ločičnik je programska delavka na Nacionalni agenciji programov EU za področje mladine (Movit). Kontakt: meta.brecic@movit.si

Roberta Čotar Krilić je namestnica vodje upravljanja in izvajanja programov na Nacionalni agenciji programov EU za področje mladine (Movit). Kontakt: roberta.cotar@movit.si

Role of European youth programmes in social inclusion of young people

By describing the content, structural and financial characteristics of European programmes in the field of youth and summarizing research and analyses of the effects of their implementation from 2019 to 2023, the authors justify the role of programmes in the social inclusion of young people. By enhancing the inclusion of young people with fewer opportunities and positive discrimination, European youth programmes ensure equal opportunities. Although young people with fewer opportunities enter programme activities with different starting points compared to their peers without limited access to opportunities, this does not lead to differences in learning outcomes. The authors deal with social and cultural capital, equity in education, the importance of non-formal education and the barriers of young people to participation in programmes.

Key words: EU programmes, youth work, inclusion, inclusive education, social justice

Mojca Mayr, an external collaborator for monitoring the effects of the programmes at the National Agency of the EU Programmes for the field of youth (Movit). Contact: mojca.mayr@movit.si

Meta Brečić-Ločičnik is a programme officer at the National Agency of the EU Programmes for the field of youth (Movit). Contact: meta.brecic@movit.si

Roberta Čotar Krilić is a head deputy for managing and implementing of programmes at the National Agency of the EU Programmes for the field of youth (Movit). Contact: roberta.cotar@movit.si

1 Uvod

Mladi kot družbena skupina se pogosto znajdejo v situacijah, ki negativno vplivajo na njihovo socialno vključevanje. To v slovenskem prostoru potrjujejo tako raziskave, opravljene med njimi (Lavrič idr., 2021), kot raziskave, opravljene med tistimi, ki se z njimi vsak dan ukvarjajo – mladinskimi delavci (Arnuš in Dežan, 2022; Mreža Mama, 2021). Mladinsko delo je družbena dejavnost, ki vključuje delo z mladimi in družbami, v katerih živijo, ter vključuje aktivno sodelovanje mladih (Basarab in O'Donovan, 2020). Kakovostno

Meta Brečić-Ločičnik
0000-0001-7037-8648

mladinsko delo deluje proti socialni izključenosti mladih, spodbuja socialno pravičnost in enakost ter preprečuje diskriminacijo (*Kakovostno mladinsko delo*, 2023).

Evropski programi na področju mladine so v skladu z bonskim procesom in Evropsko agendo za mladinsko delo (*Evropska agenda za mladinsko delo*, b. d.) temeljni instrumenti za krepitev in razvoj mladinskega dela in s tem pomemben dejavnik krepitev socialnega vključevanja mladih (Svet EU, 2018b). Pri svojem uresničevanju se vežejo na Evropsko strategijo za mlade in evropske cilje mladih (Svet EU, 2018b). Evropska strategija za mlade spodbuja izkoriščanje potenciala evropske mladinske politike v dobro mladih, njihovega družbenega sodelovanja in državljanske angažiranosti. Z njo povezani evropski cilji mladih opredeljujejo zagotavljanje enakega dostopa do mladinskih organizacij in evropskih mladinskih programov vsem mladim ter s tem do grajenja družbe, temelječe na evropskih vrednotah in identiteti (*European Youth Goals*, b. d.).

Za učinkovito uresničevanje socialnega vključevanja mladih je v okviru evropskih programov na področju mladine nastala opredelitev mladih z manj priložnostmi kot tistih mladih, ki v primerjavi z drugimi vrstniki nimajo enakih pogojev za vključevanje v družbo. S programi povezani dokumenti (*Erasmus+ and European Solidarity Corps Inclusion and Diversity Strategy*, 2021) definirajo skupine ovir, ki mladim posamično ali v kombinaciji otežujejo socialno vključevanje. To so invalidnost, zdravstvene težave, ovire, povezane s sistemi izobraževanja in usposabljanja, kulturne razlike, družbene ovire, ekonomske ovire, ovire, povezane z diskriminacijo, in geografske ovire.

V prispevku s teoretskimi podlagami socialnega in kulturnega kapitala ter vključujočega izobraževanja in rezultati analiz izvajanja in učinkov programov obravnavamo vsebinske, strukturne in finančne vidike evropskih programov na področju mladine, ki pripomorejo k večjemu socialnemu vključevanju mladih.

2 Opredelitev socialnega vključevanja in vključujočega izobraževanja

Koncept socialnega vključevanja se je pojavil že v 19. stoletju v navezavi na socialno kohezijo (Gidley idr., 2010), v 20. stoletju pa je v evropskem, predvsem francoskem političnem prostoru začel nadomeščati koncept revščine (Rawal, 2008). Pogosto ga opredeljujejo s pomočjo nasprotnega koncepta, tj. socialnim izključevanjem. Socialno izključevanje je večdimenzionalen proces z družbeno in kulturno dimenzijo, ki poudarja vseobsegajoče in dinamične procese izključevanja (Meyers, Mayerl in Fennes, 2020). Socialno vključevanje/izključevanje obravnavajo različne teorije s področja človeškega potenciala in družbene pravičnosti ter neoliberalne teorije (Gidley idr., 2010). Obravnavo socialnega vključevanja v evropskih programih na področju

mladine umestimo v širši okvir pristopov, ki obravnavajo socialni in kulturni kapital ter vključujoče izobraževanje.

2.1 Pomen socialnega in kulturnega kapitala

Socialno vključevanje je mogoče opredeliti s konceptoma socialnega in kulturnega kapitala posameznikov in skupin (Fanning, Haase in O'Boyle, 2011; McGonigal idr., 2007; Oxoby, 2009). Bourdieu z izrazom kapital označuje gospodarske, kulturne, družbene in simbolne vire, ki jih posamezniki in skupine uporabljajo za ohranitev ali krepitev družbenega položaja (Swartz, 2012, str. 75). Ekonomski kapital se pri tem nanaša na bogastvo in finančne vire. Kulturni kapital za Bourdieuja pomeni vse neekonomske dobrine in storitve, znanja in spretnosti, ki posamezniku omogočijo izboljšanje njegovega družbenega položaja (Bourdieu, 1986). Socialni kapital pa označuje norme zaupanja, podporo in vzajemnost medosebnih povezav (Coleman, 1994).

Različna razpoložljivost virov in njihovo prenašanje znotraj primarnih družbenih skupin (Bourdieu in Passeron, 1990) povzročata neenakost pri aktivizaciji različnih vrst kapitala, to pa ovira socialno vključevanje ranljivih skupin mladih. Manjši socialni in kulturni kapital negativno vplivata na počutje (Bassani, 2007), zaposljivost (Vorhies idr., 2012) in tvegano vedenje mladih (Dehnavi, Parsamehr in Naseri., 2014; Magson idr., 2016), v izrazitih primerih socialne izključenosti mladih pa se lahko razvijejo negativne vsebine kulturnega kapitala (Barker, 2013).

Ključno vlogo pri socialnem vključevanju mladih ima socialni kapital, ki z aktivizacijo strukturnih (kdo je v skupini) in funkcionalnih virov (kako ljudje v skupini delujejo drug na drugega) neposredno vpliva na blaginjo mladih, posredno pa na pridobivanje drugih vrst kapitala, npr. človeškega (Bassani, 2007). Socialni kapital ustvarja družbene vezi za zaupanje, zvestobo, varnost in samozavest. Čeprav je nastajanje socialnega kapitala pri mladostnikih največkrat povezano s primarno družbeno skupino (družina), je interakcija med primarno in različnimi sekundarnimi družbenimi skupinami ključna za njegovo razumevanje. Ta interakcija lahko namreč s kompenzacijskim učinkom blaži negativne posledice pomanjkanja pri socialno izključenih mladih (prav tam).

Mladinsko delo omogoča prostor varne interakcije mladih s sekundarnimi družbenimi skupinami. Socialno ogroženim mladim pomeni vezivo s skupnostmi (Miller idr., 2015), v njem pa so odrasli v organiziranih dejavnostih nosilci informacij, podpore in spodbude ter z mladimi postopno razvijajo odnose, za katere so značilni olajšani stiki in smiselna povezanost (Jarrett, Sullivan in Watkins, 2005). Vključenost mladih v mladinske organizacije krepi njihov človeški, socialni in psihološki kapital ne glede na osebnotne značilnosti in demografsko ozadje (Souto-Otero, 2016). Mladinsko delo temelji na enakopravnosti (*Kakovostno mladinsko delo*, 2023),

njegova pomembna sestavina pa je neformalno izobraževanje (Basarab in O'Donovan, 2020, str. 4). Za socialno vključevanje mladih mora to biti vključujoče.

2.2 Pravičnost v izobraževanju in vključujoče izobraževanje

Ko govorimo o vključujočem izobraževanju, se sprašujemo o tem, kakšna obravnava je pravična. Na pravičnost lahko gledamo iz perspektive distributivne pravičnosti, ki predpostavlja, da je pravičnost v enaki razdelitvi dobrin vsem (Lamont in Favor, 2017), a od tega imajo korist le nekateri. Pri tem gre za enakost v najstrožjem pomenu, saj predvideva, da bi morala vsaka oseba imeti enake materialne dobrine in enako raven storitev. V izobraževanju je to lahko problematično, saj prinaša korist samo določenemu delu prebivalstva; tistim z boljšimi izhodišči ne prinaša dodatne spodbude in hkrati ne koristi marginaliziranim, saj ohranja družbene neenakosti.

Po drugi strani, kadar govorimo o enaki obravnavi enakih in različni obravnavi različnih, lahko to pomeni dodatno podporo tistim s slabšim izhodiščem. V tem kontekstu lahko govorimo o načelu poštene enakosti možnosti, ki po Rawlsu (1971) pomeni, da morajo imeti tisti s slabšim izhodiščnim položajem enake možnosti za uspeh kot tisti, ki imajo v družbi boljši izhodiščni položaj. Izobraževalni sistem pa bi moral ta različna izhodišča izravnati (Kodelja, 2006, str. 67). To načelo se približuje tudi načelu razlike, ki zagovarja razlike oziroma neenakosti, ki koristijo tistim z najslabšim družbenim izhodiščem (prav tam, str. 69). Ključna ideja tega načela je, da je treba upoštevati razlike, ki se pojavljajo v družbi, in zagotoviti takšne strukture, ki bodo vsem prinašale korist (prav tam, str. 70).

UNESCO (2023) vključujoče izobraževanje definira kot izobraževanje, ki upošteva potrebe vseh vključenih z namenom, da lahko vsi sodelujejo in dosegajo opredeljene učne cilje, pri tem pa so upoštevane njihove individualne značilnosti, zanimanja, zmožnosti in izobraževalne potrebe, nihče pa ni izključen oz. segregiran. Vključujoče izobraževanje vključuje vse – posameznike, ki se soočajo z različnimi ovirami, in tiste, ki se ne, osredotoča pa se na izobraževalne politike in organizacije (Rapp in Corral-Granados, 2021, str. 2).

Teoretski koncept vključujočega izobraževanja (Haug, 2017, str. 214–215) temelji na demokratičnih vrednotah in socialni pravičnosti, ki zadeva vse učence s posebnimi izobraževalnimi potrebami, hkrati pa predvideva skupno učenje z vsemi drugimi učenci, ki takšnih potreb nimajo. S tem preprečujemo segregacijo posameznikov in povečamo vključevanje. Pri vključujočem izobraževanju je pomembno zagotavljanje dostopnosti in vključenosti posameznikov, Haug (prav tam) pa poudari še pomanjkljivo usposobljenost pedagogov, za katero meni, da ji je treba v prihodnosti nameniti več pozornosti in jo sistematično razvijati ter empirično dokumentirati.

3 Značilnosti evropskih programov na področju mladine

Pri socialnem vključevanju mladih imata pomembno vlogo evropska programa Erasmus+: Mladina in Evropska solidarnostna enota. Zgodovina programa Erasmus+ je veliko daljša od Evropske solidarnostne enote, ki temelji na uspešnosti ukrepa prostovoljstva oziroma evropske prostovoljske službe pod okriljem predhodnikov mladinskega področja programa Erasmus+.

Erasmus+ kot program presega področje mladine, saj pokriva širše področje izobraževanja, usposabljanja, mladine in športa s poudarkom na osebnem in poklicnem razvoju državljanov. Poglavitni namen področja mladine, na katerega se osredotočamo v tem prispevku, je mladim in mladinskim delavcem oziroma vsem, ki z mladimi delajo, omogočiti kakovostno neformalno učenje, pridobivanje pomembnih spretnosti za sodelovanje v demokratični družbi, medkulturno razumevanje in uspešen prehod na trg dela (Vodnik po Evropski solidarnostni enoti, 2024, str. 5–6).

Evropska solidarnostna enota pa je program, ki je leta 2018 nastal na dosežkih več kot 25-letnega izvajanja predhodnih evropskih programov na področju mladine in konceptu solidarnosti. Program vključuje mlade in organizacije na najrazličnejših področjih, tudi na mladinskem, in je z vključevanjem ranljivih skupin, obravnavanjem okoljskih izzivov in žgočih družbenih tem, preprečevanjem naravnih nesreč in podobnega povezan s solidarnostjo. Mladim ponuja priložnosti, da si s sodelovanjem v solidarnostnih aktivnostih prizadevajo za obvladovanje različnih družbenih izzivov, delujejo v korist skupnosti ter pridobijo izkušnje in kompetence za osebni, izobraževalni, družbeni, državljanski in poklicni razvoj, s tem pa izboljšajo svojo zaposljivost (Vodnik po Evropski solidarnostni enoti, 2024, str. 7).

Program »Erasmus+: Mladina« je sestavljen iz dveh ključnih ukrepov, in sicer ključnega ukrepa 1, ki pokriva predvsem mobilnosti mladih in mladinskih delavcev, ter ključnega ukrepa 2, ki je namenjen strateškemu razvoju področja mladine in inovativnim projektom, izvedenim v okviru mednarodnih sodelovalnih partnerstev. Program »Evropska solidarnostna enota« pa vključuje aktivnosti, namenjene krepitvi solidarnosti, ki se izvajajo v okviru projektov prostovoljstva in solidarnostih projektov.

Programoma je skupno, da pokrivata področje mladine in imata podobno ciljno skupino. Primerljivi so tudi njuni ključni cilji in štiri prednostna področja: socialno vključevanje in raznovrstnost¹, digitalna preobrazba, udeležba v demokratičnem življenju in varstvo okolja, trajnostni razvoj, podnebni ukrepi oz. okolje in boj proti podnebnim spremembam.

Prednostno področje »socialno vključevanje in raznovrstnost« je že več kot desetletje pomemben steber obeh programov. Z vidika socialnega vključevanja sta v programu »Erasmus+: Mladina« v ospredju vključujoče usposabljanje in neformalno učenje, v Evropski solidarnosti enoti pa solidarnost, ki se s prostovoljstvom najbolje udejanja v gradnji lokalne in širše skupnosti.

1 V uradnih dokumentih se velikokrat pojavlja neslovenska beseda »raznolikost«, zato jo je uredništvo revije Socialno delo za potrebe tega članka dosledno spreminjalo v raznovrstnost.

Socialno vključevanje je večjo podporo v okviru programov dobilo leta 2007, ko je Evropska komisija objavila prvo različico Strategije za vključevanje. Vse večja pomembnost nastajajočega prednostnega področja se je pokazala tudi pri prednostnem sprejemu projektov, ki so vključevali mlade z manj priložnostmi, za njihovo vključevanje pa so bila že takrat namenjena dodatna finančna sredstva. Strategija za vključevanje je bila prvič prenovljena leta 2015 (*Erasmus+ Inclusion and Diversity Strategy in the Field of Youth*, 2014) in naslednjič leta 2021 (*Erasmus+ and European Solidarity Corps Inclusion and Diversity Strategy*, 2021).

Strategija je leta 2015 postala veliko pomembnejša od svoje predhodnice in postala ključno vodilo pri usmerjanju dela nacionalnih agencij na področju socialnega vključevanja in raznovrstnosti. Hkrati so jo morale upoštevati tudi organizacije upravičenke². Trenutno veljavna različica strategije iz leta 2021 gradi na izkušnjah programov v različnih sektorjih in nadgrajuje pretekle strategije. Pri tem jasno usmerja upravičence, prijavitelje in nacionalne agencije, da se načela raznovrstnosti, enakosti in vključevanja, ki so del temeljnih vrednot Evropske unije, izvajajo na vseh ravneh programov.

3.1 Strukturni in finančni vidiki socialnega vključevanja

Strukturni in finančni vidik socialnega vključevanja v programih se nanašata na značilnosti ukrepov in aktivnosti programov, ki spodbujajo vključevanje in odpravljajo ovire za udeležbo. Čeprav programa kot celota spodbujata socialno vključevanje in solidarnost, se značilnosti posameznih ukrepov pri tem nekoliko razlikujejo.

Ukrepi programa »Erasmus+: Mladina«, kot so Discover EU in mladinske izmenjave, si prizadevajo neposredno vključevati mlade z manj priložnostmi, ukrepi sodelovalnih partnerstev se nanašajo na vključevanje predvsem na sistemski ravni, mobilnosti mladinskih delavcev pa z razvojem spretnosti usposabljaajo za delo z raznovrstnimi mladimi. Program sofinancira stroške namestitve, prehrane in poti za vse udeležence aktivnosti in organizacijske stroške organizacij.

Za enakovredno vključevanje mladih z manj priložnostmi je ob tem omogočena še dodatna finančna podpora. Ta sredstva pokrijejo ureditev potovalnih dokumentov ali stroške zavarovanja za osebo, ki še nikoli ni potovala in izhaja iz socialno ogroženega okolja, izposojajo električnega vozička za lažje vključevanje invalidne osebe, storitev tolmačenja za gluhega udeleženca in podobno.

Poglavitni namen finančne podpore je enakovredna participacija mladih z manj priložnostmi in finančna podpora organizacijam, da kakovostno podprejo udeležence pri vključevanju. V vseh ukrepih je na voljo tudi dodatna finančna podpora za podporno osebje, kot so spremljevalci. Organizacijam so pri izvajanju mednarodnih mobilnosti mladih z manj priložnostmi

² Organizacije upravičenke so organizacije, ki so pridobile financiranje za izvedbo projektov v okviru programov.

omogočeni tudi pripravljalni obiski in podobne aktivnosti, s katerimi omogočijo lažjo in bolj predvidljivo participacijo.

Enakopravno udeležbo mladim z manj priložnostmi omogočata tudi ukrepa programa »Evropske solidarnostne enote«. Prostovoljski projekti med vsemi ukrepi najuspešnejše vključujejo mlade z manj priložnostmi. Dolgoročna mednarodna prostovoljstva privabljajo brezposelne mlade, hkrati pa ta ukrep ranljivim mladim omogoča nacionalne in kratkoročne prostovoljske aktivnosti. Te so zanje pogosto primernejša oblika in lahko pomenijo odskočno desko za poznejšo udeležbo v mednarodnih projektih. Ukrep prostovoljstva v »Evropski solidarnostni enoti« za mlade z manj priložnostmi in organizacije predvideva okrepljeno finančno podporo in mentorstvo v obliki dodatne psihološke podpore.

Sodelovanje v nacionalnih oz. lokalnih aktivnostih brez mednarodnega sodelovanja, ki pogosto olajša vključevanje mladim z manj priložnostmi, omogočajo tudi solidarnostni projekti. Ciljne skupine teh projektov v lokalnih okoljih in mladi, ki jih primarno izvajajo, so upravičeni do dodatne finančne podpore za enakovredno vključevanje v projekt, organizacijo, lokalno skupnost ali družbo ter do sredstev za t. i. inštruktorja, ki ga izberejo sami in jim zagotavlja podporo.

Strukturni in finančni vidiki socialnega vključevanja mladih v evropske programe na področju mladine so namenjeni temu, da mlade z manj priložnostmi, in organizacije, ki te mlade vključujejo, pozitivno diskriminiramo pri dostopu do enakovrednega sodelovanja v programih. Doseganje učinkov pa je odvisno tudi od tega, da v aktivnostih programov medsebojno sodelujejo tako mladi z manj priložnostmi kot mladi, ki se z ovirami pri vključevanju ne srečujejo. Mešane skupine mladih na projektih so se pokazale kot najučinkovitejše, tako pri odpravljanju ovir za mlade z manj priložnostmi kot pri senzibilizaciji mladih za sprejemanje vključevanja in raznovrstnosti na sploh.

3.2 Neformalno izobraževanje kot nosilec vključujočega izobraževanja

Pomemben del evropskih programov na področju mladine je izobraževanje. Pri tem je v ospredju neformalno izobraževanje, veliko učenja pa se zgodi tudi priložnostno. Vodnik po Evropski solidarnostni enoti (2023, str. 8) se osredotoča na neformalno učenje, ki se izvaja zunaj sistema formalnega izobraževanja in prek aktivnega sodelovanja posameznika poteka prostovoljno. Obravnava njegove potrebe, želje in zanimanja ter zagotavlja učno podporo in priložnostno učenje, ki poteka med vsakdanjimi aktivnostmi in v interakciji z drugimi vrstniki v različnih okoljih.

V obeh programih je v ospredju razvijanje ključnih kompetenc mladih za vseživljenjsko učenje (Svet EU, 2018a), mladinski delavci pa v okviru mobilnosti za poklicni razvoj razvijajo kompetence za kakovostno izvajanje mednarodne dejavnosti mladinskih delavcev (Evrard idr., 2023; Evrard Marković

in Bergstein, 2016). Te prečno obravnavajo tudi znanja, vsebine, odnose in vedenja za zagotavljanje socialnega vključevanja v mladinskem delu.

Učne izkušnje v programih izhajajo iz potreb in želja udeležencev in pogosto delujejo po načelih izkustvenega učenja; po tem se razlikujejo od izkušenj v formalnem šolskem sistemu. V »Evropski solidarnostni enoti« so takšne izkušnje predstavljene kot možnosti za izboljševanje uspeha v formalnem izobraževanju in usposabljanju predvsem pri mladih, ki se srečujejo z različnimi ovirami in imajo v primerjavi z vrstniki manj priložnosti, hkrati pa naj bi takšne izkušnje pripomogle k odpravljanju socialne izključenosti (Vodnik po Evropski solidarnostni enoti, 2024, str. 8).

Mladi s sodelovanjem v programih razvijajo znanja na različnih tematskih področjih, kot so okolje, umetnost, mediji, digitalne vsebine, zdravje, človekove pravice, sovražni govor in medvrstniško nasilje. Projekti poleg tematskih znanj pripomorejo k osebnostnemu razvoju mladih in predvsem h krepitvi mehkih veščin, medkulturnega spoštovanja, razumevanja drugačnosti in komunikacijskih kompetenc. Z aktivnim vključevanjem v razvoj projektov mladi krepijo tudi znanja s področja vodenja, organizacije, večjezičnosti, sporazumevanja, nastopanja in podobnega (Deželan, 2019).

Ker učenje večinoma poteka po načelih neformalnega izobraževanja, so temu prilagojeni tudi načini dela. Gre za različne pristope, ki predvsem mladim, ki so v formalnem izobraževalnem sistemu v primerjavi z vrstniki manj uspešni, omogočijo priložnost za krepitev znanja na drugačen način. Ker v takšnih okoljih pogosto doživljajo večje uspehe kot v šolskem sistemu, to spodbudi motivacijo mladih za vključevanje v vseživljenjsko učenje, okrepi njihovo samozavest in zanimanja za nova področja. Za ozaveščanje, opredeljevanje in potrjevanje učnih dosežkov in kompetenc sta na voljo orodji Youthpass in Europass.

4 Uresničevanje socialnega vključevanja in vključujočega izobraževanja v programih

Analize spremljanja izvajanja programov, ki jih slovenska nacionalna agencija opravlja kot podporo izvajanju in v okviru mednarodne raziskovalne mreže RAY (*Research-based analysis of European youth programmes*, b. d.), so pokazale pomembne učinke programov na socialno vključevanje mladih. V preglednici 1 so navedene v nadaljevanju povzete analize, ki jih primerjamo in povezujemo na ravni interpretacije rezultatov. Pri tem vključujemo relevantne analize na nacionalni in nadnacionalni ravni programov. Ker so aktivnosti projektov večinoma mednarodne, nacionalna raven analize pogosto vključuje tudi tuje udeležence, ki so se udeležili pri slovenski nacionalni agenciji sprejetih projektov.

Preglednica 1: Uporabljene raziskave in analize.

Leto (poročila)	Avtorji	Naslov analize	Namen	Metoda	Vzorec
2023	Cepin, Matej Zrnič, Nataša	Mobilnost in vloga informacij 2022 Analiza nacionalnega vzorca na podlagi mednarodne študije Info servisa Eurodesk	Razumevanje informiranja mladih o dostopu do mobilnosti; nacionalna raven	Deskriptivna analiza	Nacionalna raven: 101 (slovenski) anketiranec (13–35 let)
2022	Arnuš, Nina Dežan, Lucija	Analiza potreb in podpornih mehanizmov za kakovostno obravnavo duševnega zdravja in dobrega počutja mladih v mladinskem delu	Razumevanje potreb mladinskih delavcev in organizacij upravičenk za podporo mladim z duševnimi stiskami v programih; nacionalna in nadnacionalna raven	Deskriptivna analiza	Nacionalna raven: 126 anketirancev – mladinski delavci organizacij upravičenk v Sloveniji
2022	Deželan, Tomaž Radovan, Marko Sardoč, Mitja Matjašič, Miha	Učinki projektov Erasmus+: Mladi v akciji na izbrana področja	Razumevanje izvajanja in učinkov programov na različna področja; nacionalna analiza po ukrepih	Deskriptivna analiza, inferenčna analiza	Nacionalna raven: 1751 udeležencev in 434 vodij projektov, sprejetih pri slovenski nacionalni agenciji
2020	Deželan, Tomaž	Prispevek programa Erasmus+: Mladi v akciji k večji socialni vključenosti mladih	Primerjava učinkov in razumevanje prispevkov programa k večji socialni vključenosti	Statistična analiza; primerjalna analiza	Vzorec RAY MON
2020	Meyers, Christiane Meyers, Martin Fennes, Helmut	Exploring inclusion in Erasmus+ Youth in Action Effects of social inequalities on learning outcomes	Razumevanje pogojenosti učne izkušnje s socialnimi značilnostmi mladih udeležencev programov; nadnacionalna raven	Razširjen regresijski model	16.997 udeležencev projektov v starostnem razponu 18–30 let iz različnih držav
2019	Deželan, Tomaž Zimšek, Miha	Analiza dolgoročnih učinkov programa E+: MVA na participacijo in državljanstvo (RAY LTE CIT)	Razumevanje prispevka programa Erasmus+: Mladi v akciji na razvoj socialnih in državljskih kompetenc; analiza kratkoročnih in dolgoročnih učinkov na aktivno državljanstvo; nacionalna in nadnacionalna raven	Longitudinalna kvantitativna in kvalitativna analiza	Nacionalna raven: 223 respondentov na vprašalnike in 55 intervjujev (15 intervjuvancev v vseh krogih (slovenskih) udeležencev in vodij pri nas sprejetih projektov o participaciji in aktivnem državljanstvu

Leto (poročila)	Avtorji	Naslov analize	Namen	Metoda	Vzorec
2019	Deželan, Tomaž	Splošna analiza in spremljanje učinkov izvajanja programa E+: MVA (RAY MON)	Razumevanje izvajanja in učinkov projektov na udeležence, vodje in okolje; nacionalna in nadnacionalna raven	Deskriptivna analiza	Nacionalna raven: 2223 udeležencev in 494 vodij pri nas sprejetih projektov iz različnih držav, izvedenih v obdobju 2015–2018
2019	Robertson, Jonathan	Volunteering activities to combat long-term unemployment	Razumevanje vpliva dolgoročnih prostovoljskih aktivnosti na dolgoročno brezposelne mlade; nadnacionalna raven	Raziskava na terenu (intervjuji, študija primerov)	43 intervjuvancev iz različnih držav – prostovoljcev, med katerimi je bilo 24 mladih z manj priložnostmi

4.1 Ovire mladih pri vključevanju v programe

Prvi korak pri krepitvi socialne vključenosti in vključenosti mladih v programe je razumevanje njihovih ovir. Raziskava Info servisa Eurodesk (Cepin in Zrnič, 2023) je pokazala ključne dejavnike za zmanjševanje interesa mladih za mednarodno mobilnost. To so ekonomsko pomanjkanje, geografska oddaljenost in nižja izobrazba. Največji delež mobilnosti naklonjenih mladih si je mobilnost lahko privoščilo tudi brez pomoči programa, najmanj interesa pa so pokazali tisti, ki si mobilnosti brez celotnega kritja stroškov ne bi mogli privoščiti (prav tam).

Odprtost do mobilnosti je bila različna tudi glede na izobrazbeno stopnjo. Bolj izobraženi mladi imajo več izkušenj z iskanjem informacij o mobilnosti. Samo približno 57 % mladih, ki so končali osnovno šolo, je poskusilo poiskati informacije o mobilnosti v primerjavi s približno 72 % srednješolsko izobraženih in 80 % univerzitetnih diplomantov. Manj izkušenj z iskanjem informacij o mobilnosti imajo tudi mladi s podeželja (60 %), v manjših in večjih mestih pa ima takšne izkušnje 80 % anketiranih mladih.

Mlade k sodelovanju v projektih mobilnosti pogosto spodbudijo vrstniki, ki že imajo izkušnjo mobilnosti. Raziskava je pokazala, da je vrstniška izkušnja z mobilnostjo v Sloveniji pogostejša med mladimi iz urbanega okolja kot med mladimi s podeželja. Mladi, ki imajo neposreden stik s prijatelji ali družinskimi člani z izkušnjo mobilnosti, so bolj pripravljeni tudi sami oditi v tujino (Cepin in Zrnič, 2023).

Pomemben negativni dejavnik so finančne ovire. Osemnajst odstotkov anketiranih mladih iz Slovenije si po lastnem mnenju v letih 2020 in 2021 bivanja v tujini ne bi moglo privoščiti, če ne bi bili kriti vsi stroški mobilnosti, kar 65 % pa bi jih za odhod v tujino potrebovalo kako obliko finančne podpore. V teh letih so mlade bolj kot v preteklosti skrbale tudi zdravstvene ovire (Cepin in Zrnič, 2023). Druga raziskava je na vzorcu mobilnih mladih

pokazala, da se ti najpogosteje srečujejo z ovirami pri delu in zaposlitvi, ovirami zaradi pomanjkanja denarja, ovirami pri aktivni udeležbi v družbi in politiki, ovirami pri izobraževanju in ovirami pri mobilnosti. Takšne ovire je občutila do tretjina udeležencev projektov (Deželan, 2019).

Čeprav se mladi srečujejo z ovirami in stiskami, pa teh pogosto ne prepoznajo kot situacije, zaradi katere imajo manj priložnosti v primerjavi z vrstniki. Med anketiranimi (mednarodnimi) udeleženci projektov, podprtih pri slovenski nacionalni agenciji, in slovenskimi udeleženci mobilnosti v drugih državah je bilo med letoma 2015 in 2018 prepoznanih 29,2 % udeležencev z manj priložnostmi. Manj priložnosti v primerjavi z vrstniki pa je občutilo samo 22,3 % udeležencev v Sloveniji sprejetih projektov in 20,4 % slovenskih udeležencev (Deželan, 2019) (primerjava v okviru iste raziskave na združeni ravni).

4.2 Primerjava učnih rezultatov

Mladi z manj priložnostmi, ki so vključeni v aktivnosti evropskih programov na področju mladine, pogosto kažejo drugačna izhodišča z vidika družbene participacije, zaupanja v svoje sposobnosti in spretnosti v primerjavi z vrstniki brez ovir pri vključevanju. Kljub temu rezultati raziskav kažejo, da programi ne proizvajajo neenakosti v učnih in drugih izidih kot posledicah udeležbe v aktivnostih programov, temveč jih v manjši meri celo blažijo.

Raziskavi o vplivu programa »Erasmus+: Mladi v akciji« na socialno vključevanje in participacijo sta pokazali razlike med mladimi udeleženci aktivnosti z manj priložnostmi in njihovimi vrstniki brez oteženega dostopa do priložnosti (Deželan, 2020; Deželan in Zimšek, b. d.). Mladi z manj priložnostmi so slabše ocenili svoje poznavanje državljskih dolžnosti, človekovih pravic in z njimi povezanih evropskih dokumentov ter poznavanje načel predstaviške demokracije v primerjavi z udeleženci brez oteženega dostopa do priložnosti. Razlike se kažejo tudi v zanimanju za družbene in politične teme, ki je pri mladih z manj priložnostmi manjše. Slabše pa so se ocenili tudi glede zmožnosti vplivanja na odločitve drugih in sprejemanje odločitev (Deželan, 2020).

Kljub različnim izhodiščem je longitudinalno spremljanje manjšega vzorca anketiranih udeležencev pokazalo, da mladi z manj priložnostmi tik pred udeležbo v aktivnostih programa številne vidike svoje politične in družbene participacije vrednotijo enako ali celo višje kot sovrstniki (Deželan in Zimšek, b. d.). Udeležba na projektih mlade z manj priložnostmi motivira in krepi. Vendar pa takšno dojemanje eno leto po projektu v primerjavi z udeleženci brez oteženega dostopa do priložnosti zbledi in ostane nižje tudi po treh letih. Hkrati mladi z manj priložnostmi manj zaupajo v skupnost, družbo in sodržavljane (prav tam).

Podobna študija, ki se je osredotočala na učne učinke, je potekala na nadnacionalni ravni raziskovanja (Meyers, Mayerl in Fennes, 2020). Na veliko

večjem vseevropskem vzorcu mladih udeležencev programov je raziskava na podlagi analiz podatkov iz študije učinkov programa »Erasmus+: Mladi v akciji« med letoma 2017 in 2018 prepoznala mlade, ki doživljajo različne družbene neenakosti, ter primerjala učne učinke programa nanje in na njihove sovrstnike brez ovir pri vključevanju. Rezultati so pokazali, da družbene razlike večinoma ne vplivajo na učne izide udeležencev oziroma so v nekaterih dimenzijah mladi z manj priložnostmi poročali komaj zaznaven boljši učni izid. Boljše učne rezultate so prepoznavali mladi s starši z nižjo izobrazbo, statusom priseljenca druge generacije in tisti, ki pred sodelovanjem v projektu še nikoli niso bili v tujini.

4.3 Vloga vključujočega izobraževanja in socialnega vključevanja v programih

Omenjena vseevropska raziskava je pokazala, da na učne učinke projektov za mlade najbolj vpliva raven projekta v pomenu zasnove, vsebine, uporabljenih metod dela in značilnosti izvajanja (Meyers, Mayerl in Fennes, 2020). Pomen kakovosti projektov v pomenu upoštevanja načel neformalnega in vključujočega izobraževanja potrjujejo tudi nacionalna spremljanja in analize učinkov.

Leta 2023 je kar 40,95 % pri nas sprejetih projektov v programu »Erasmus+: Mladina« in 75,38 % sprejetih projektov v programu »Evropska solidarnostna enota« obravnavalo prednostno nalogo »vključevanje in raznovrstnost«. Tudi projekti preteklih let so pomembno obravnavali to prednostno nalogo, kot je razvidno iz prepoznanih učinkov na udeležence. Kar 68 % udeležencev v Sloveniji prijavljenih projektov programa »Erasmus+: Mladi v akciji« v letih 2015–2019 se je nekaj novega naučilo o kulturni raznovrstnosti, približno tretjina udeležencev o vključevanju marginaliziranih posameznikov v družbo (36,4 %), diskriminaciji in nediskriminaciji (34,9 %) in o solidarnosti z ljudmi, ki doživljajo težave (30,3 %).

V Sloveniji prijavljeni projekti večinoma zelo dobro uresničujejo tudi načela neformalnega izobraževanja in aktivne udeležbe mladih. Kar 80,9 % udeležencev pri slovenski nacionalni agenciji prijavljenih projektov »Erasmus+: Mladi v akciji« je v letih 2015–2020 občutilo, da so k projektu lahko prispevali svoje ideje in poglede (Deželan idr., 2022). To je pomembno za krepitev zelenih učinkov. Analiza je pokazala, da udeleženci, ki prispevajo svoje ideje in poglede k razvoju projektov, občutijo večje učinke v primerjavi z udeleženci, ki se niso čutili vključene v razvoj projekta. To je še posebej zaznavno pri učinkih s področja mladinskega dela in politik, participacije, osebnega razvoja in socialnega vključevanja (prav tam).

5 Razprava

Rezultati povzetih raziskav kažejo, da evropski programi na področju mladine kljub oviram mladih v vsakodnevni življenjih in pri dostopu do programov

uspešno vključujejo mlade z manj priložnostmi. Ti vstopajo v aktivnosti programov z drugačnimi izhodišči v primerjavi z vrstniki brez omejenega dostopa do priložnosti, to pa ne povzroča razlik pri učnih dosežkih. Pomembni dejavniki krepitve učnih dosežkov so predvsem značilnosti projektov, ki gradijo na načelih vključujočega izobraževanja, pozitivne učinke s področja vključevanja in raznovrstnosti pa prenašajo na vse udeležence.

Takšni rezultati odpirajo zanimiva izhodišča za primerjavo s formalnim izobraževanjem, razumevanje vloge mešanih skupin mladih in ne nazadnje tudi pogojev za izgradnjo kompetenc izobraževalcev, ki delajo z mladimi z manj priložnostmi.

Primerljivost učnih rezultatov mladih z manj priložnostmi in njihovih vrstnikov brez ovir pri vključevanju med udeleženci evropskih programov na področju mladine nakazuje na zmožnost programov, da se izognejo Mattejevemu učinku (t. i. *Matthew effect*) (Meyers, Mayerl in Fennes, 2020). Ta učinek so opazili v okoljih formalnega izobraževanja in opisuje neenake izide v izobraževanju zaradi različnih izhodišč učečih se (Rigney, 2010). Ker aktivnosti programov združujejo mlade z manj priložnostmi z mladimi brez ovir pri vključevanju, to odpira zanimivo in na področju mladine še ne dovolj raziskano vlogo sekundarnih in kratkotrajnih skupin za zmanjševanje deficitov v socialnem kapitalu (Bassani, 2007), ki jih mladi z manj priložnostmi v primerjavi z vrstniki pridobijo v svojih primarnih in drugih okoljih.

Nezanemarljiva, čeprav v tem članku ne dovolj obravnavana je tudi vloga programov pri izgradnji kompetenc izobraževalcev na področju neformalnega izobraževanja in mladinskega dela, to je mladinskih delavcev. Potrebo po primerni usposobljenosti mladinskih delavcev za uspešno delo z mladimi z manj priložnostmi potrjujejo teorije s področja izobraževanja učiteljev (Haug, 2017), ki jih lahko s tega vidika prenesemo na izobraževanje mladinskih delavcev. Novejše nacionalne raziskave kažejo, da mladinski delavci pri svojem delu pogosto obravnavajo stiske mladih (Arnuš in Dežan, 2022), pri tem pa programa spodbujata in financirata aktivnosti za njihov profesionalni razvoj. Seveda pa sta programa pri tem lahko le dopolnilo dolgoročnejšim sistemskim ukrepom.

Ta članek ima omejitve. Kot pregledni članek primerja različne raziskave, vendar le na združeni ravni interpretacije rezultatov. Vključene raziskave večinoma temeljijo na metodah (ankete, intervjuji), ki primarno merijo lastna občutenja.

6 Sklep

Programa »Erasmus+ Mladina« in »Evropska solidarnostna enota« ustvarjata razmere za to, da se lahko mladi z manj priložnostmi enakovredno kot njihovi vrstniki vključujejo v projekte in s tem v družbo. Kot taka ne moreta nadomestiti sistemskih in drugih prizadevanj za vključevanje mladih, jih pa jih lahko pomembno dopolnjujeta in s tem uresničujeta svoj namen.

To najbolje zaokroži misel dolgotrajno brezposelnega mladega udeleženca projekta prostovoljstva (Robertson, 2019):

V Sloveniji ljudje poudarjajo formalno izobrazbo – ne govori pa se dovolj o neformalni zaposljivosti. Spoznal sem neformalne načine za pridobitev zaposlitve. To je bilo zame ključno spoznanje – dojeti, da šteješ tudi kot oseba in da je treba poslati CV in poskusiti. Tako je to – treba je poskusiti. Verjamem v povezavo med prostovoljskimi aktivnostmi in zmožnostjo dobiti zaposlitev.

Viri

- Arnuš, N., & Dežan, L. (2022). *Analiza potreb in podpornih mehanizmov za kakovostno obravnavo duševnega zdravja in dobrega počutja mladih v mladinskem delu*. Ljubljana: Movit. Interno gradivo.
- Barker, J. D. (2013). Negative cultural capital and homeless young people. *Journal of Youth Studies*, 16(3), 358–374.
- Basarab, T., & O'Donovan, J. (2020). *Osnove mladinskega dela*. Svet Evrope in Evropska komisija. Pridobljeno 8. julija 2024 s <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/90268416/SVN-Brochure+Youth+Work+Essentials.pdf/fd493f59-bf7a-22f9-22d9-454547f12d32>
- Bassani, C. (2007). Five dimensions of social capital theory as they pertain to youth studies. *Journal of Youth Studies*, 10(1), 17–34.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. V J. G. Richardson (ur.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Westport, CN: Greenwood Press.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture* (2. izdaja). London: Sage Publications.
- Cepin, M., & Zrnič, N. (2023). *Mobilnost in vloga informacij 2022*. Analiza nacionalnega vzorca na podlagi mednarodne študije Info servisa Eurodesk. Ljubljana: Movit. Interno gradivo.
- Coleman, J. S. (1994). *Foundations of social theory*. Harvard: Harvard University Press.
- Dehnavi, G. D., Parsamehr, M., & Naseri, S. (2014). Cultural capital and high risk behaviors among youth. *International Journal of High Risk Behaviors and Addiction*, 3(1). DOI: 10.5812/ijhrba.17595
- Deželan, T. (2019). *Splošna analiza in spremljanje učinkov programa E+: MVA (RAY MON)*. Analiza in spremljanje izvajanja programa Erasmus+: Mladi v akciji: učinki programa na mlade udeležence in mladinske delavce v okviru MON. Ljubljana: Movit. Interno gradivo.
- Deželan, T. (2020). *Prispevek programa Erasmus+: mladi v akciji k večji socialni vključenosti mladih*. Interno vsebinsko poročilo na podlagi raziskovalnih projektov RAY LTE CIT, RAY CAP in RAY MON.
- Deželan, T., Radovan, M., Sardoč, M., & Matjašič, M. (2022). *Učinki projektov Erasmus+: mladi v akciji na izbrana področja*. Ljubljana: Movit. Interno poročilo.
- Deželan, T., & Zimšek, M. (b. d.). *Analiza učinkov sodelovanja v programu E+: MVA na aktivno participacijo in državljanstvo (RAY LTE CIT)*. Interno poročilo z analizo vseh treh krogov intervjujev v okviru LTE CIT.

- Erasmus+ and European Solidarity Corps Inclusion and Diversity Strategy* (2021). *Implementation Guidelines*. European Commission. Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture European Commission. Pridobljeno 8. julija 2024 s <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-4177/InclusionAndDiversityStrategy.pdf>
- Erasmus+ Inclusion and Diversity Strategy in the Field of Youth* (2014). European Commission. Directorate General for Education and Culture. Pridobljeno 8. julija 2024 s https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/reports/inclusion-diversity-strategy_en.pdf
- European Youth Goals (b. d.). *Youth Goals*. Pridobljeno 29. december 2023 s <https://youth-goals.eu/>
- Evrard, G., Bergstein, R., Bačlija Knoch, S., Nicodem, S., Di Paola, M., & Hadzibegovic, A. (2023). ETS: A Competence Model for Youth Workers to Work Internationally (2nd revised edition). JUGEND für Europa/SALTO Training & Cooperation. Pridobljeno 8. julija 2024 s https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-4385/ETS_Competence_Model_Youth_Workers_final_2023.pdf
- Evrard Marković, G., & Bergstein, R. (2016). Evropska strategija usposabljanj: kompetenčni model za mednarodno dejavnost mladinskih delavcev (1. izdaja) (slovenski prevod 2023). JUGEND für Europa/SALTO Training & Cooperation. Prevod: Movit. Pridobljeno 8. julija 2024 s http://www.movit.si/fileadmin/movit/1MVA/RAZVOJNI_PROJEKTI/Kompetencni_model_za_mednarodno_dejavnost_mladinskih_delavcev.pdf
- Evropska agenda za mladinsko delo (b. d.). Ljubljana: Movit. Pridobljeno 29. decembra 2023 s <http://www.movit.si/movit/razvojni-projekti/evropska-agenda-za-mladinsko-delo/>
- Fanning, B., Haase, T., & O'Boyle, N. (2011). Well-being, cultural capital and social inclusion: immigrants in the Republic of Ireland. *Journal of International Migration and Integration/Revue de l'integration et de la migration internationale*, 12, 1-24.
- Gidley, J., Hampson, G., Wheeler, L., & Bereded-Samuel, E. (2010). Social inclusion: context, theory and practice. *The Australasian Journal of University Community Engagement*, 5(1), 6-36.
- Haug, P. (2017). Understanding inclusive education: ideals and reality. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19(3), 206-217.
- Jarrett, R. L., Sullivan, P. J., & Watkins, N. D. (2005). Developing social capital through participation in organized youth programs: qualitative insights from three programs. *Journal of Community Psychology*, 33(1), 41-55.
- Kakovostno mladinsko delo (2023). Ljubljana: Urad RS za mladino. Pridobljeno 8. julija 2024 s https://www.gov.si/assets/organi-v-sestavi/URSM/Dokumenti/Okvir_Kakovostno_mladinsko_delo.pdf
- Kodelja, Z. (2006). *O pravičnosti v izobraževanju*. Ljubljana: Krtina.
- Lamont, J., & Favor, C. (2017). Distributive justice. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Pridobljeno 8. julija 2024 s <https://plato.stanford.edu/entries/justice-distributive/>
- Lavrič, M., Deželan, T., Klanjšek, R., Lahe, D., Naterer, A., Radovan, M., Rutar, T., Sardoč, M., Uršič, M., & Majce, M. (2021). *Mladina 2020. Položaj mladih v Sloveniji*. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani.
- Magson, N. R., Craven, R. G., Munns, G., & Yeung, A. S. (2016). It is risky business: can social capital reduce risk-taking behaviours among disadvantaged youth? *Journal of Youth Studies*, 19(5), 569-592.
- McGonigal, J., Doherty, R., Allan, J., Mills, S., Catts, R., Redford, M., McDonald, A., Mott, J., & Buckley, C. (2007). Social capital, social inclusion and changing school contexts: a Scottish perspective. *British Journal of Educational Studies*, 55(1), 77-94. Pridobljeno 8. julija 2024 s <https://doi.org/10.1111/j.1467-8527.2007.00362.x>

- Meyers, C., Mayerl, M., & Fennes, H. (2020). *Exploring inclusion in Erasmus+ Youth in Action: Effects of social inequalities on learning outcomes*. Vienna: Generation and Educational Science Institute.
- Miller, J., McAuliffe, L., Riaz, N., & Deuchar, R. (2015). Exploring youths' perceptions of the hidden practice of youth work in increasing social capital with young people considered NEET in Scotland. *Journal of Youth Studies*, 18(4), 468–484.
- Mreža Mama (2021). *Duševno zdravje mladih v mladinskih centrih*. Pridobljeno 8. julija 2024 s <https://www.mreza-mama.si/wp-content/uploads/2021/08/DU%C5%A0EVNO-ZDRAVJE-MLADIH-V-MLADINSKIH-CENTRIH.pdf>
- Oxoby, R. (2009). Understanding social inclusion, social cohesion, and social capital. *International Journal of Social Economics*, 36(12), 1133–1152.
- Rawal, N. (2008). Social inclusion and exclusion: a review. *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, 2, 161–180.
- Rawls, J. (1971), *A theory of justice*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Research-based analysis of European youth programmes (b. d.). Pridobljeno 28. decembra 2023 s <https://www.researchyouth.net/>
- Rigney, D. (2010). *The Matthew effect: how advantage begets further advantage* (str. 75–86). New York: Columbia University Press. Pridobljeno 8. julija 2024 s <http://www.jstor.org/stable/10.7312/rign14948.8>
- Robertson, J. (2019). *Volunteering activities to combat long-term unemployment*. Ljubljana: Movit. Pridobljeno 8. julija 2024 s http://www.movit.si/fileadmin/movit/0ZAVOD/Publikacije/Raziskave/Volunteering_brochure_onepager.pdf
- Souto-Otero, M. (2016). Young people's views of the outcomes of non-formal education in youth organisations: its effects on human, social and psychological capital, employability and employment. *Journal of Youth Studies*, 19(7), 938–956.
- Svet EU (2018a). Priporočilo Sveta z dne 22. maja 2018 o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje - ST/9009/2018/INIT. Pridobljeno 8. julija 2024 s https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2018.189.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2018:189:TOC
- Svet EU (2018b). Resolucija Sveta Evropske unije in predstavnikov vlad držav članic, ki so se sestali v okviru Sveta, o okviru za evropsko sodelovanje na področju mladine: strategija Evropske unije za mlade 2019–2027 (2018/C 456/01). Uradni list Evropske unije. Pridobljeno 8. julija 2024 s [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:42018Y1218\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:42018Y1218(01))
- Swartz, D. (2012). *Culture and power: the sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: University of Chicago Press.
- UNESCO (2023). What you need to know about inclusion in education. Pridobljeno 17. 1. 2024 s <https://www.unesco.org/en/inclusion-education/need-know>
- Vodnik po Evropski solidarnostni enoti: Let. 2024 (1). (2023). Evropska komisija. Pridobljeno 8. julija 2024 s https://youth.europa.eu/d8/sites/default/files/inline-files/european_solidarity_corps_guide_2024_sl.pdf
- Vorhies, V., Davis, K. E., Frounfelker, R. L., & Kaiser, S. M. (2012). Applying social and cultural capital frameworks: understanding employment perspectives of transition age youth with serious mental health conditions. *The Journal of Behavioral Health Services & Research*, 39(3), 257–270.

Neža Vrhovec, Alenka Gril

Umeščanje novega mladinskega centra v skupnost¹

Predstavljena je študija primera novega mladinskega centra na obrobju mesta. O ustanovitvi so povedali svoje mnenje direktorica javnega zavoda, mladinski delavci in mladi uporabniki. Raziskovanje je poskušalo odgovoriti na dve vprašanji: kako vzpostaviti mladinski center kot skupnostni prostor in kako v njem spodbuditi participacijo mladih. Ugotovitve kažejo, da je sodelovanje različnih deležnikov in prebivalcev ključno za pridobivanje podpore lokalne skupnosti mladinskemu centru in da mora razvoj dejavnosti temeljiti na participativnih procesih v skupnosti. Mladinski delavci spodbujajo participacijo prebivalcev in mladih udeležencev z vzpostavljanjem dialoga, v katerem lahko ti izražajo svoje ideje in potrebe, mladinski delavci pa temu prilagajajo dejavnosti, mlade vključujejo kot pomočnike in sodelavce v dejavnosti in skrb za prostor oziroma jim omogočajo uresničitev lastnih projektov z zagotovitvijo ustrezne podpore in družbe vrstnikov. Participativni pristopi pripomorejo h krepitvi zaupanja in povezanosti med ljudmi v skupnosti.

Ključne besede: mladi, participacija, mladinsko delo, terensko delo, socializacija, mladinski delavci.

Neža Vrhovec, magistrica socialnega dela, je bila že v času študija prostovoljka v javnem zavodu na področju dela z mladimi, kjer je aktivno sodelovala pri vzpostavitvi skupnostnega centra, kamor so pretežno zahajali mladi. Zaposlena je kot koordinatorica pomoči na domu v Zavodu za oskrbo na domu. Kontakt: nezavrh@gmail.com

Alenka Gril, doktorica psiholoških znanosti, je docentka za socialno delo, zaposlena na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Posebno pozornost namenja preučevanju procesov inkluzije in participacije mladih v kontekstih izobraževanja, prostega časa, vrstniških skupin, družbenega in političnega udejstvovanja v skupnosti. Kontakt: alenka.gril@fsd.uni-lj.si

Embedding a new youth center in the community

A case study of a newly established youth center in a suburban neighborhood is presented. Opinions about this were collected from the director of this public institution, youth workers and young participants. The study was guided by two questions: how to establish a youth center as a community space in the neighbourhood, and how to encourage the participation of young people in it. The findings show that the cooperation of various stakeholders and residents is key to gaining local community support for the youth center, and that the development of activities should be based on participatory processes in the community. Youth workers encourage the participation of residents and young participants by establishing a dialogue, where they can express their ideas and needs, and then youth workers can adapt activities accordingly, include them as assistants and collaborators in activities and care for the space, or enable them to realize their own projects, and provide them with appropriate support and company of peers. Participation contributes to the strengthening of trust and connection between people in the community.

Keywords: youngsters, participation, youth work, outreach, socialisation, youth workers.

Neža Vrhovec, MA of social work, during study she was a volunteer at the Public Institution Mladi zmaji, where she actively participated in the establishment of a community center where mainly young people gathered. She is currently employed as a home care coordinator at the Institute for Home Care. Contact: nezavrh@gmail.com

Alenka Gril, PhD in psychology, is an assistant professor for social work, employed at the Faculty of social work, University of Ljubljana. She focuses on the study of processes of inclusion and participation of young people in the contexts of education, leisure, peer groups, and civic and political participation in the community. Contact: alenka.gril@fsd.uni-lj.si

¹ Prispevek je sofinancirala Javna agencija RS za raziskovalno, razvojno in inovacijsko dejavnost (ARRIS), v okviru raziskovalnega programa Uporabna razvojna psihologija (št. P5-0062).

Alenka Gril
0000-0003-1547-7816

Uvod

Vloga mladinskih centrov pri socializaciji mladih

Mladinski centri so prostori srečevanja v lokalnem okolju in so namenjeni predvsem kakovostnemu preživljanju prostega časa mladih (Gril, 2011; Mreža MaMa, b.d.). Dejavnosti potekajo v okviru načrtovanega programa krepitve kompetenc mladih na različnih področjih (npr. neformalno učenje in usposabljanje, spodbujanje ustvarjalnosti, iniciativnosti in avtonomije, zdrav življenjski slog, prostovoljstvo, medgeneracijsko sodelovanje, aktivno državljanstvo, mobilnost), večinoma s finančno podporo lokalnih skupnosti ali države (Zakon o javnem interesu v mladinskem sektorju, 2010, 4. člen).

Poleg tega mladinski centri zagotavljajo prostor in opremo za izvajanje mladinskih dejavnosti na neformalno pobudo mladih in mladinskih programov drugih lokalnih mladinskih organizacij, se povezujejo tudi s šolami, centri za socialno delo in drugimi institucijami v lokalnem okolju (pa tudi na regionalni, nacionalni ali mednarodni ravni). To je ključno za doseganje cilja spodbujanja družbenega vključevanja mladih, zlasti tistih z manj priložnostmi, saj tako preprečujemo njihov zdrs v socialno izključenost (Zakon o javnem interesu v mladinskem sektorju, 2010, 28. člen). S krepitvijo formalne socialne mreže mladinski centri mladim zagotavljajo celostno podporo psihosocialnemu razvoju in krepijo skupnost.

V Sloveniji so mladinski centri pogostejše v urbanih središčih kot na podeželju. Ta oblika skupnostnih prostorov za mladinske dejavnosti se v nekaterih lokalnih skupnostih ohranja še iz Jugoslavije, v drugih pa jih, vse od devetdesetih let 20. stoletja, ustanavljajo bodisi lokalne skupnosti, kjer programe organizirajo javni zavodi (ki delujejo na področju mladinskega ali socialnovarstvenega sektorja), bodisi mladinske organizacije, ustanovljene kot društva, na pobudo neformalnih skupin mladih (Gril, 2011). V mladinskih organizacijah že samo upravljanje mladinskega centra mladim zagotavlja možnost soodločanja o družbenih dejavnostih v svojem kraju. S tem ne le pridobivajo vodstvene kompetence, temveč pripomorejo k razvoju skupnosti, npr. h krepitvi socialnih mrež (Cicognani in Zani, 2015). Pri tem ostajata odprti vprašanji, kako lokalna skupnost podpira delovanje mladinskega centra in kako pripravljena je ustanoviti nove, zlasti tam, kjer prostorov za mladinske dejavnosti ni.

Vse dejavnosti mladinskega centra naj bi temeljile na načelih prostovoljne udeležbe in participacije mladih (Gril, 2011; Zakon o javnem interesu v mladinskem sektorju, 2010). Udejstvovanje v mladinskih organizacijah namreč spodbuja pozitiven razvoj mladih (Bower idr., 2023), zmanjšuje antisocialno vedenje in opuščanje šolanja (Agans idr., 2014; Eisman idr., 2017) ter povečuje pripravljenost na prihodnje družbeno ali politično udejstvovanje (Gril, Klemenčič in Autor, 2019). Poleg prispevka k individualnemu razvoju mladih ima participacija v mladinskem centru pomembne učinke za organizacijo in skupnost (Checkoway in Gutiérrez, 2006; Kiilakoski, 2020; Ramey idr., 2018).

Da bi mladi prevzeli aktivno vlogo v mladinskem centru, je pomembno zagotoviti varnost, podporne odnose z odraslimi in vrstniki ter možnosti za učenje (Strobel idr., 2008). Odrasli mentorji oziroma mladinski delavci spodbujajo iniciativnost mladih, usmerjajo in koordinirajo izvajanje dejavnosti z mladimi in so jim v oporo pri reševanju različnih problemov (pri dejavnostih, v medosebnih odnosih in pri osebnih težavah pri odraščanju); so torej v vlogah mentorjev, koordinatorjev, sodelavcev in svetovalcev (Gril, 2011; Larson in Wood, 2006). Mlade naj bi vključili tudi v evalvacijo dejavnosti, saj je za učenje iz izkušenj sodelovanja nujno, da izvedbo dejavnosti kritično ovrednotijo, tako z vidika rezultatov kot tudi procesa izvajanja in lastne vloge (Larson in Wood, 2006).

Mladinski delavci in delavke s svojim ravnanjem dajejo mladim zgled in jih usmerjajo v družbeno sprejemljive oblike vedenja, s tem pa jim posredujejo tudi lastna stališča in jih spodbujajo k sprejemanju prosocialnih vrednot (Gril, Klemenčič in Autor, 2009; Larson in Wood, 2006). Ne nazadnje s komuniciranjem z organizacijami v skupnosti pomembno pripomorejo k osmišljanju delovanja mladinskega centra med udeleženci in večji prepoznavnosti mladinskega centra v lokalnem, regionalnem in nacionalnem okolju (Brennan, Barnett, in Lesmeister, 2007; Zakon o javnem interesu v mladinskem sektorju, 2010).

Participacija kot etično načelo in način mladinskega dela

Vprašanje, kako zagotoviti participacijo mladih, se poraja pri vsaki obliki dejavnosti z mladimi, tudi v mladinskem centru. Participacija je namreč otrokova pravica, opredeljena v Konvenciji Združenih narodov o otrokovih pravicah (1989, 12., 13. in 14. člen), iz katere izhaja, da je treba dati mladim priložnost, da izrazijo svoje mnenje in se njihovo mnenje upošteva pri odločitvah, ki zadevajo njihovo življenje, da lahko iščejo, prejmejo in dajejo najrazličnejše informacije in ideje. Mladinski delavci so se torej dolžni z mladimi posvetovati, tj. jih informirati, poslušati, slišati in upoštevati njihove odločitve. Delati morajo skupaj z mladimi, ne pa zanje.

Participacija zahteva aktivno udeležbo mladih pri izvajanju dejavnosti in resnično vplivanje na odločitve, ki zadevajo njihovo življenje ali proizvedejo določen rezultat, ne pa njihovo simbolično ali pasivno navzočnost pri delovanju odraslih (Checkoway in Gutiérrez, 2006). Ni pomembno samo, ali so mladi udeleženi v dejavnostih, temveč tudi, kako so udeleženi. Participacija mladih je učinkovita, če izhaja iz njih samih. Zato je treba ustvarjati priložnosti za mlade, da sodelujejo pri načrtovanju in organiziranju dejavnosti, se odločajo in vplivajo na njen potek in rezultat ter pripomorejo k razvoju javnih storitev in programov dejavnosti v skupnosti (Gril, Klemenčič in Autor, 2009).

Pri ustvarjanju priložnosti za participacijo mladih lahko upoštevamo različne modele. Hartova lestvica participacije (Hart, 1992) opredeli: tri stopnje neparticipacije, pri kateri se mladi sicer udeležujejo dejavnosti, lahko tudi

izrazijo svoje mnenje, vendar bodisi ne poznajo namena dejavnosti bodisi načina uporabe njihovih idej; in pet stopenj prave participacije, pri kateri se udeležba in vplivanje mladih povečujeta v vseh fazah izvajanja dejavnosti (4. raven = pripisana participacija in informiranje mladih; 5. raven = svetovanje in informiranje mladih; 6. raven = iniciativa odraslih, soodločanje z mladimi; 7. raven = iniciativa mladih in vodenje; 8. raven = iniciativa mladih, soodločanje z odraslimi).

Alternativno lestvico participacije je razvil Shier (2001). Razlikuje pet ravni udejstvovanja mladih: 1. odrasli mlade poslušajo, 2. odrasli mlade podpirajo pri izražanju mnenja, 3. upoštevajo njihovo mnenje, 4. jih vključijo v odločanje, 5. delijo z njimi moč in odgovornost za odločitve. Na vsaki ravni imajo odrasli in organizacije odgovornost, da zagotovijo participacijo mladih, in sicer z individualno zavezanostjo (za odpiranje dialoga), uporabo ustreznih metod (za zagotavljanje možnosti) ter organizacijskimi postopki in strateškimi dokumenti (ki določajo obveznost upoštevanja glasu otrok) (Kiilakoski, 2020).

V obeh navedenih modelih se mladi vse bolj vključujejo v vse več faz dejavnosti in prevzemajo vse več odgovornosti; odrasli pa postopno opuščajo vodenje in usmerjanje ter ostajajo v vlogi (po)svetovalcev in soodločevalcev.

Mladinske delavke in delavci naj bi mladim omogočili smiselno participacijo, za katero je značilno, da je etična (transparentna, poštena, zanesljiva, prostovoljna – zagotavlja spoštovanje in dostojanstvo mladim), varna (zagotavlja pravico do zaščite), ne diskriminira (zagotavlja enake možnosti za udeležbo vsem) in do mladih prijazna (posamezniku omogoča udeležbo po njegovih najboljših močeh) (Lansdale, 2010).

Ta načela, ki opredeljujejo ustrezen način spodbujanja participacije mladih, sovpadajo z etičnimi načeli mladinskega dela. Mednarodni kodeks mladinskega dela ta načela namreč opredeli tako: kazanje spoštovanja mladim in zagotavljanje njihovih pravic, spodbujanje dobrega počutja in varnosti mladih, spodbujanje socialne pravičnosti ter preprečevanje diskriminacije mladih in v družbi na sploh, zagotavljanje dialoga, prevzemanje odgovornosti za mlade in priznavanje meja med poklicnim in zasebnim življenjem (ACT Youth Work, 2023).

Participacija mladih ni odvisna le od podpornega odnosa mladinskih delavcev. Nanjo sovplivajo številni dejavniki, tako na družbeni makroravni in ravni lokalne skupnosti kot tudi na ravni posameznika, in participacijo spodbujajo ali zavirajo (Barrett, 2015). V praksi lahko prepoznamo najrazličnejše ovire participaciji, od konkretnih situacij in dejavnosti ter neznanja, nekompetentnosti ali nepripravljenosti odraslih, da poslušajo, slišijo in upoštevajo mnenje mladih, do kulturnih norm in vrednot ter družbenih razmerij moči in neenakosti (Rutar, 2013).

Zato je pomembno, da se mladinske delavke in delavci udeležujejo izobraževanja in usposabljanja, da lahko možne ovire v posameznem kontekstu ozavestijo in jih zmorejo v praksi premostiti ali preprečiti njihov vpliv, da bi tako mladim lahko zagotovili čim kakovostnejše izkušnje participacije, ki jim bodo osmislile življenje.

Problem raziskave

Poglavitni namen raziskave je bil preučiti, kako umestiti nov mladinski center v sosesko. Usmerili smo se na dva cilja, in sicer, kako vzpostaviti mladinski center v soseski na obrobju mesta, kjer ni drugih javnih prostorov za mlade, in v kakšnih razmerah je mogoče zagotoviti njegovo delovanje oziroma spodbuditi lokalne mlade k sodelovanju in sooblikovanju javnega prostora. Oblikovali smo tri raziskovalna vprašanja:

1. Kako vzpostaviti delovanje novega mladinskega centra v skupnosti?
2. Kako spodbuditi participacijo mladih v mladinskem centru?
3. Kako delovanje mladinskega centra vpliva na skupnost?

Metoda

Vrsta raziskave

Raziskavo smo zasnovali kot študijo primera novega mladinskega centra v skupnosti. Gre za eksplorativno raziskavo, usmerjeno v celovit opis in odkrivanje spletov značilnih potekov dogodkov in dejavnosti, možnosti doživljanja in ravnanja v sistemu, tako z vidika izjemnosti kot tipičnosti (Mesec, 2007). Hkrati gre za kvalitativno raziskavo, saj smo z intervjuji več različnih deležnikov mladinskega centra zbirali izkustveno gradivo v obliki besednih opisov in pripovedi in ga tudi tematsko analizirali.

Viri podatkov in udeleženci

Vir podatkov je spletna brošura o novem mladinskem centru, z opisom izvedbe projekta njegove ustanovitve. Drugi vir podatkov so dnevniški zapisi dogajanja v mladinskem centru raziskovalke, ki je v njem delala kot prostovoljka.

Udeleženci v raziskavi so bili posamezniki iz različnih skupin udeležencev mladinskega centra: pet mladih, rednih uporabnikov (tri deklice, stare 9 in 10 let, in dva fanta, stara 10 in 15 let), ki živijo v soseski; pet mladinskih delavcev (štiri ženske, en moški), dve iz novega mladinskega centra in trije iz drugih mladinskih centrov; direktorica javnega zavoda in idejna vodja projekta novega mladinskega centra.

Merski pripomočki

Podatke smo zbirali s pomočjo različnih metod: polstrukturiran intervju, skupinski pogovor in odkrito opazovanje s popolno udeležbo. Oblikovali smo tri vprašalnike z odprtimi vprašanji za polstrukturirane intervjuje z uporabniki, mladinskimi delavci in direktorico. Nekaj vprašanj je bilo enakih, le slogovno preoblikovanih glede na starost sogovornikov in vlogo v mladinskem centru, druga so se razlikovala po temah, ki smo jih z njimi obravnavali (z direktorico

zavoda smo obravnavali prvo raziskovalno vprašanje, z mladinskimi delavci vsa tri, z uporabniki pa drugo in tretje).

Za skupinski pogovor z uporabniki smo uporabili tehniko sodelovalno dialoškega raziskovanja pozitivnih značilnosti sebe, organizacije in okolja delovanja (Cooperrider, Whitney in Stavros, 2008). Skupinski pogovor smo izvedli dvakrat. V prvem smo postavili široki vprašanji: kaj je uporabnikom všeč v mladinskem centru in kaj bi lahko bilo bolje. V drugem smo udeležence najprej spodbudili, naj predlagajo ideje za manjše projekte, ki bi bili izvedljivi in bi spodbudili vključevanje drugih uporabnikov, nato so načrtovali izvedbo in razmišljali o dilemah, po koncu projekta so še ovrednotili rezultate v razpravi o zadovoljstvu in možnih izboljšavah.

Postopek zbiranja podatkov

Zbiranje podatkov je potekalo od aprila do junija 2022. Vsi udeleženci in starši mladoletnih so podali pisna soglasja. Vse pogovore smo snemali. Vsi intervjuji so potekali individualno. Intervjuji z direktorico in mladinskimi delavci so trajali med 45 in 60 minut, z uporabniki pa v povprečju 10 minut.

Prvi skupinski pogovor je potekal maja, drugi, ki smo ga izvedli v treh srečanjih, pa maja in junija. V obeh so sodelovali različni udeleženci, nihče ni sodeloval v obeh, razen ene raziskovalke, ki je bila hkrati udeleženka pogovora (ob vodenju in usmerjanju pogovora je podajala tudi svoje mnenje). V prvem pogovoru, ki je trajal 20 minut, je sodelovalo pet oseb, ena zaposlena in štirje uporabniki, stari med 9 in 11 let, tri deklice in en fant. V drugem pogovoru sta sodelovali dve uporabnici, stari 10 in 15 let. Pogovor je potekal trikrat, prvič smo prišli do ideje za manjši projekt, drugič smo načrtovali izvedbo in tretjič opravili evalvacijo. Zaradi šolskih obveznosti se starejša uporabnica ni udeležila drugega in tretjega srečanja in ni izpeljala svoje ideje, tako da sta raziskovalka in mlajša uporabnica sami dokončali celoten potek sodelovalno dialoškega raziskovanja. Ker je cel postopek potekal v mladinskem centru, so bili posredno vpleteni tudi drugi uporabniki, če so to želeli.

Opazovanje s popolno udeležbo je potekalo dva meseca v prostorih mladinskega centra, v času obratovalnih ur, ob ponedeljkih in petkih popoldne. Izvajala ga je ena raziskovalka, prostovoljka v mladinskem centru, ki je vse obiskovalce obvestila o raziskovanju. Med opazovanjem je bila popolnoma vključena v skupino, prevzela v njej običajno vlogo mladinske delavke in sodelovala pri aktivnostih. Ob tem je vodila dnevnik o dogajanju in svojih vtisih; vsak zapis je opremila z naslovom, datumom in imenom ter dopisala vlogo vsakega sodelujočega v mladinskem centru (uporabnik ali mladinski delavec).

Postopek analize podatkov

Zvočne posnetke intervjujev smo transkribirali. Da bi zavarovali osebne podatke, smo intervjuje označili s šiframi: za mladinske delavce smo uporabili

kratico MD, za uporabnike UP in dodali zaporedno črko abecede (od MDA do MDD; od UPA do UPD). Intervjuje smo tematsko analizirali po posameznih raziskovalnih vprašanjih. Vse intervjuje smo kodirali (odprto in osno), le intervju z direktorico in skupinski pogovor smo povzeli. Dnevniške zapisnike opazovanja smo za vsak dan razporedili po temah.

Rezultati

Ustanovitev mladinskega centra

Ideja za ustanovitev novega mladinskega centra se je oblikovala na srečanju predstavnikov javnih zavodov z vodstvom občine. Tam je bila dana informacija o možnosti spremembe namembnosti več odpisanih objektov javnega podjetja. Direktorica javnega zavoda mladinskega centra je predlagala, da jih namenijo za mladinske dejavnosti in tako rešujejo problematiko pomanjkanja prostorov za mlade. S tem bi tudi upoštevali načela trajnostnega razvoja. Ob soglasju občine so razvili dva projekta prenove objektov: v mobilni in stacionarni mladinski center.

Pri načrtovanju in izvedbi projekta so se pojavili trije veliki izzivi. Prvi je bil, kam objekt namestiti, ker je precej velik in potrebuje veliko prostora. Pogoj je bil, da stoji v sivi coni na obrobju mesta. Direktorica meni, da je treba ustvarjati nove mladinske centre na območjih, ki jih resnično potrebujejo, kjer ni veliko možnosti in dogajanja za mlade. Glede na to je lokacijo dodelila občina. Drugi izziv je bil, kako obnoviti objekt, da ne bi vzbujal videza propadle stavbe. Tretji izziv je bil upoštevanje vse zakonodaje.

Drugega izziva so se lotili ustvarjalno: objekt naj v prostoru vizualno deluje kot umetniški objekt; predelava objekta se dogaja na lokaciji, skupaj s prebivalci soseske in kot počitniški program za otroke in mladino; ime mladinskega centra mora nastati v moderiranem procesu, skupaj s prebivalci soseske; za upravljanje mladinskega centra iščejo partnerje v skupnosti (povzeto iz brošure javnega zavoda mladinskega centra).

V izvedbo projekta so vključili celotno skupnost, v kateri stoji objekt in ki ji je nov mladinski center namenjen. To je povečalo možnosti za uspeh. Pomembno je, da lokalna skupnost mladinski center posvoji, saj je končni cilj projekta, da se javni zavod umakne iz projekta in upravljanje mladinskega centra prevzamejo ljudje iz skupnosti. Tako bi resnično postal skupnostni center, ki bi bil povezovalni člen okoliških prebivalcev.

Pri tem se postavlja vprašanje, kdo je prava oseba za to, da določeni posamezniki ali skupine v skupnosti ne bi bile izključene, in bi bila pripravljena sprejeti odgovornost. Direktorica zagovarja rešitev, da upravljalško vlogo prevzame več oseb iz različnih generacij. Meni, da mora imeti prostor element javnosti, da doseže čim več ljudi in da bi se različni ljudje v njem počutili dobro.

Direktorica je dejala, da se je treba zavedati, koliko nevidnega dela je za takim projektom. Vloženega je bilo precej truda, še preden je bil projekt

odobren. Za uresničitev je bilo potrebne veliko vztrajnosti, saj so doživljali nenaklonjenost in nezaupanje v projekt. Zato je bilo potrebnega veliko dokazovanja, da je projekt možno izpeljati. K temu je odločilno pripomogel že prej uspešno uresničen projekt mobilnega mladinskega centra. Za izvedbo projekta je bila pomembna podpora različnih akterjev, tj. župana, javnega podjetja – donatorja rabljenega objekta, različnih strokovnjakov na področju gradnje in projektiranja ter drugih ljudi, ki so želeli sodelovati. Dodala je, da na začetku projekta ne moreš predvideti vseh izzivov, s katerimi se boš srečal na poti, zato je treba sproti reševati probleme.

Začetek delovanja mladinskega centra

Po mnenju mladinskih delavcev sta za uresničitev ideje mladinskega centra potrebna iniciativa in preverjanje ustreznosti načina dela.

Najprej je ideja, potem iniciativa. Nekdo nekaj naredi, se pogleda, če to funkcionira, se določi neki krajši rok, daljši rok, potem se pa na neki točki odločiš, da boš to skozi fural. (MDA45)

Poleg tega je treba preveriti, ali se ideja sklada s potrebo lokalne skupnosti.

Jaz bi rekla, da začneš v lokalni skupnosti pogovor s prebivalci lokalne skupnosti. Najprej preveriš, če se tudi njim zdi to potreba. (MDC28)

Za ta namen je možno izvesti anketo in jo poslati čim več ljudem, da dobimo stvarejšo idejo o resničnosti.

Pomembno je pridobiti podporo in zaupanje ljudi v skupnosti za mladinski center. Za to je nujna samopromocija lastnega dela.

Začeti je treba torej pri tem, da se znaš predstaviti ljudem, pa povedati, kaj že delaš, in potem pri ljudeh čakati na povabilo, da bodo rekli: »Ej, mi pa rabimo neki takega, kar vi delate.« (MDB42)

Veliko časa je treba preživeti z uporabniki in z njimi vzpostaviti odnos, v katerem se bodo počutili varne in se bodo dovolj sprostili, da bodo zaupali svoje razmišljanje. Pri tem ne smemo pozabiti na prilagodljivost in vztrajnost. Uporabnike je treba vedno poslušati in upoštevati njihove želje.

Recimo, s kolegico sva [na drugi lokaciji] en mesec sedela sama, dva uporabnika. 0 uporabnikov, potem pa kar naenkrat so se pa odločili prihajati in sva jih imela, ne vem, 20. Če ne bi takrat hodila dva meseca vsak petek tja, tega ne bi bilo, ne? (MDA60)

Vzpostavljanje mladinskega centra v skupnosti je namreč tek na dolge proge, saj ljudje potrebujejo čas, da se navadijo na novosti in prostor posvojijo.

Pri vzpostavljanju mladinskega centra je koristna podpora četrtne skupnosti, mestne občine, osnovnih šol, društev in športnih organizacij v bližini. Z njimi je dobro ohraniti sodelovanje tudi potem, ko mladinski center obratuje.

Pridobivanje uporabnikov

Kako doseči uporabnike in jih prepričati, da začnejo prihajati v mladinski center? Mladinski delavci menijo, da se jih pridobi s kakovostnim programom dejavnosti, ki so mladim zanimive in uporabne. To je možno le z odprtim komuniciranjem z mladimi, s poslušanjem njihovih želja in predlogov, saj se mladi v vsakem mladinskem centru razlikujejo in ni univerzalnega programa, ki bi se obnesel povsod. Zagotoviti je treba redno delovanje mladinskega centra.

In se mi zdi, da je naša prednost to, da smo ful stalni, da smo skozi tam. Recimo, tisti dan v tednu smo na tej lokaciji in smo skoraj vedno, in se mi zdi, da nas, za razliko od ostalih, to naredi ful prepoznavne. (MDA55)

Da se ljudje navadijo na obiskovanje mladinskega centra, mora biti znan čas izvajanja. Pri opazovanju smo zaznali, da na obisk mladih negativno vpliva že sprememba obratovalnega časa za eno uro.

Mladinski center pridobi prepoznavnost tudi z organizacijo dogodkov. Ti zelo pritegnejo mlade, sploh v naseljih, kot je to, ki je geografsko umaknjeno od vseh mestnih prireditev.

Mlade lahko pritegnejo v mladinski center sami mladinski delavci, njihove osebnosti.

Mislim, da to se pozablja, mladinski delavci morajo biti določeni karakterji ljudi, ker ne more biti vsak. (MDA50)

Zaželeno je, da so dostopni, prijazni, da upoštevajo skupna pravila.

Odločilen dejavnik pri pridobivanju mladih je lahko dober odnos z osnovno šolo.

Da greš mogoče na roditeljski sestanek, ker so dostikrat starši odločevalci, da mladi lahko pridejo. Pa tudi, da greš po razredih predstavljat. Najboljše je oboje. Mogoče tudi kake kontakte imeti, da imaš kakega informatorja, da on potem širi besedo. (MDD37)

Tudi mladi uporabniki lahko predstavijo mladinski center vrstnikom.

Potem pa »nahajpat« neko skupinico mladih, ali preko aktivnosti, ki jih ponujaš, ali preko tega, da jim predstaviš, kaj lahko pa oni ustvarijo še poleg teh aktivnosti. In potem gradiš, en po en. (MDD32)

Odnosi z okolico

Mladinski delavci so poudarili, da je zelo pomembno imeti vzpostavljen dober stik z vsemi prebivalci skupnosti, v kateri deluje mladinski center, ne le s tistimi, ki jim je center ciljno namenjen. Dobre odnose z okoliškimi prebivalci je možno graditi z druženjem in osebnimi stiki. To pomeni, da se mladinski delavci ljudem predstavijo kot posamezniki, osebno, ne kot mladinski delavci.

Ampak ne v smislu, kdo smo mi kot organizacija, ampak kdo sem jaz, od kje je moja familija konec koncev, a ne? Ker se tudi dosti »zbondajo« glede na to, ali si Balkanec ali nisi Balkanec. (MDB45)

Pomembno je tudi poudariti skupno dobro.

Tak skupnostni moment je, ker se mi zdi pomembno ozaveščati, da smo vsi mi pomembni za to, da bodo imeli mladi boljšo prihodnost. (MDD31)

Da bi ljudje sprejeli mladinski center kot del skupnosti, je treba poznati njene navade.

Ful bolj zaupajo, če njihov jezik govoriš. In to je ena stvar, ki je ful pomembna: ko vstopaš v skupnost, da se jim približaš tam, kjer oni so. (MDB46)

Kot njihovi gostje moramo sprejeti njihova pravila in ne vsiljevati lastnih. Na primer, prostovoljka v mladinskem centru poroča, da vedno, ko organizira piknik, razmišlja, kaj bi si želeli uporabniki, česa so oni vajeni, kaj bi si sami pripravili; zato pečejo čevapčiče, čeprav je sama vegetarijanka.

Odnosi z okolico mladinskega centra so pomembni za sobivanje.

Tudi s starši imamo nek odnos. Na začetku so nas malo grdo gledali, zdaj pa že delijo pecivo, kavo, si delimo klopco. (MDA57)

Tudi prebivalci pripomorejo k delovanju mladinskega centra.

Potem pa so zavezniki vsi ljudje, ki vsaj malo štekajo, kaj delamo. Vsaka tista mamica, ki prinese piškote pa kavo, vsak otrok, ki prinese od doma 5 jajc, vsak, ki prinese liter vode al pa šalice, ki nam jih manjka. (MDB50)

Možne pasti

Pri odpiranju mladinskega centra je treba biti pozoren na to, da dejavnosti niso namenjene same sebi, pri izvajanju dejavnosti pa je treba biti prilagodljiv.

To, da ni samo sebi namen, plus na drugi strani, da nisi preveč previden, da ne načrtuješ preveč in pač greš in sprobaš ene stvari in vidiš, če delujejo. (MDA58)

Ne smemo vsiljevati svojega mnenja in prezreti potreb ljudi v skupnosti.

Pozorni moramo biti predvsem na potrebe skupnosti. Res raziskati to in se odzivati na te potrebe. Pasti so pa naša miselnost, kaj mi mislimo, da soseska potrebuje. (MDB47)

Tudi obupati ne smemo prehitro.

Pa to, da je včasih treba ful enih sredstev, da se sploh kaka stvar kam premakne, da ne obupaš, da ne greš dvakrat nekam in rečeš, to ni to. (MDA59)

Poleg tega je treba upoštevati roke oddaje poročil, saj je od tega lahko odvisno financiranje mladinskega centra.

Delovanje mladinskega centra

Vrste dejavnosti

Najpogostejše dejavnosti v novem mladinskem centru so, po mnenju mladinskih delavk in delavcev, pogovarjanje, igranje družabnih iger, učenje, različne vrste športa, kuhanje, ustvarjanje in sproščanje. Nekateri so omenili dejavnosti, ki so specifične za druge mladinske centre, tj. igranje glasbil, glasbene delavnice, učenje tujih jezikov, razstave, delavnice z aktivističnimi temami, organizirani pogovori o duševnem zdravju.

Podobne dejavnosti so navedli tudi vprašani uporabniki.

Velikokrat ustvarjamo, kuhamo, vse skupaj. (UPB4)

Tudi v projektu barvanja starih belih majic (v okviru sodelovalno dialoškega raziskovanja) smo imeli piknik. V evalvaciji so udeleženci aktivnost zelo pohvalili, ker so lahko ustvarjali, kuhali in jedli, se pravi izvajali dejavnosti, ki so jim najljubše. V skupinskem pogovoru so uporabniki poudarili, da najraje vidijo, da nekaj delajo, kuhajo, se igrajo družabne igre in ustvarjajo. Povedali so še, da bi se raje manj pogovarjali in imeli več športnih dejavnosti.

Razlogi za obisk

Po mnenju mladinskih delavk in delavcev je sprostitev najpogostejši razlog za obisk mladih v mladinskem centru. V tem prostoru se mladi dobro počutijo, dobijo občutek, da je nekomu mar zanje. Prihajajo tudi zaradi družbe drugih mladih in zaposlenih, študentov in prostovoljcev. V mladinskem centru imajo različne možnosti pridobivanja izkušenj in znanj ter si želijo aktivno sodelovati, zato je pomembno, kakšne so dejavnosti v mladinskem centru in ali so dostopne (finančno in prostorsko). Nekateri prihajajo, da preganjajo dolgčas ali zaradi radovednosti. Lahko se informirajo o številnih možnostih za mlade. Nekateri si želijo zaupati lastne izkušnje z drugimi ali uresničiti svoje želje in ambicije ter svoj čas osmisлити. V mladinskem centru dobijo tudi podporo pri reševanju osebnih težav.

Tudi uporabniki so navedli sprostitev in zabavo med razlogi za obisk mladinskega centra.

Ker mi je tukaj zabavno, nikoli nam ni dolgčas, vedno nekaj delamo. (UPC2)

Radi prihajajo, ker so aktivnosti pestre in spoznajo kaj novega. Pa tudi, da se lahko družijo in ker so zaposleni in prostovoljci prijazni. V skupinskem pogovoru so povedali, da zelo radi prihajajo, ker lahko pečejo palačinke in so pri tem samostojni. Pa zato, ker lahko ustvarjajo.

Vloga uporabnikov

Po mnenju mladinskih delavcev je pomembna vloga uporabnikov podajanje lastnih predlogov.

Mlade se proba spodbujati, da so čim več aktivni, da tudi sami sodelujejo, predlagajo, pomagajo, še koga pripeljejo. (MDA3)

Prizadevajo si, da bi uporabniki pomagali pri raznih aktivnostih, da bi skrbeli za center in za druge. Omenili so tudi sodelovanje in širjenje glasu o mladinskem centru tako, da povabijo vanj svoje prijatelje.

Uporabniki vidijo svoj največji prispevek v skrbi za prostor.

Recimo, čistila sem za otvoritev pa kdaj, ko je konec že, pomagam noter znesti stvari. (UPA6)

Skrbijo predvsem tako, da pomagajo pri pospravljanju, popraviljanju in izdelovanju novih pripomočkov. Skrbijo za ljudi v mladinskem centru in skupnosti. Pomagajo si med seboj, kuhajo drug za drugega, pospravijo za drugimi. Primer skrbi za prostor smo videli tudi med opazovanjem. Ko smo prišli v ponedeljek v mladinski center, so bila prva vrata odprta, notranjost pa počekana s krednimi flomastri. Dve redni uporabnici, stari 9 in 10 let, sta se brez obotavljanja lotili čiščenja.

Spodbude mladim k aktivni udeležbi

Mladinski delavci spodbudijo aktivno udeležbo mladih tako, da jim omogočijo izvajanje projektov oziroma sodelovanja pri njih. Omenili so še ti. mladinsko pobudo.

Mladinska pobuda je ful fajn, ker jih lahko mi kot koordinatorji odobrimo v znesku do 100 evrov. To je res, da gre najbolj na to, da mladi, ki so v mladinskem centru, sami predlagajo, da se učijo po eni strani aktivne participacije, po drugi strani pa pač, da vidijo, koliko imaš ti možnosti, koliko je kaj mogoče v lajfu. (MDD15)

Mlade spodbudijo k aktivnosti tudi s predstavitvijo možnosti napredovanja v različnih vlogah v mladinskem centru. Dva mladinska delavca sta opisala lastno izkušnjo, ko sta se mladinskemu centru sprva priključila kot prostovoljca in nadaljevala pot sodelovanja od študenta do redno zaposlenega. Podoben primer se je zgodil tudi v novem mladinskem centru. Ko je 18-letni uporabnik izvedel za možnost prehajanja vlog, se je želel preizkusiti v vlogi prostovoljca.

Aktivnost mladih spodbudijo že s tem, ko jih poslušajo in vključujejo.

Ful sledimo mladim, pa smo samo tam zanje, ali pa so oni za nas, ali pa skupaj. (MDA12)

Tudi njihove želje upoštevajo.

Tudi poslušamo, kaj jim je zanimivo, ne samo nekaj, kar mi mislimo, da bi bilo ful dobro. Velikokrat se ujamemo v to zanko, da jaz kot koordinatorica predvidevam, kaj bo mladim ziher ful dobro. (MDC18)

Mlade spodbudi k aktivnosti tudi medvrstniško sodelovanje.

Ker ste tudi prostovoljci in študentje vrstniki na nek način, gre tudi za medvrstniško sodelovanje in ... vi ful lažje približate te teme. (MDB20)

Mladinski delavci in delavke mlade aktivirajo s tem, ko so sami aktivni, da jim pokažejo zgled. Med opazovanjem smo zaznali, da se je uporabnica najprej udeležila dveh vodenih ustvarjalnih delavnic, ob spodbudi k načrtovanju projekta pa je zasnovala barvanje majic in ga samostojno izvedla in v njem zelo uživala.

Pomembno je še mlade informirati o tem, kaj jim je na voljo; hitro uresničiti ideje, preden izgubijo zanimanje; graditi odnose med ekipo zaposlenih, študentov in prostovoljcev. To vzbuja dobro razpoloženje in izboljšuje funkcionalnost timskega dela.

Vplivi participacije mladih na skupnost

Pred postavitvijo objekta za namen mladinskega centra v sosesko na tem mestu ni bilo ničesar. Po pričevanju starejših domačinov je ta del veljal za »nevarno sosesko«, kamor naj mladi ne bi zahajali. Dva uporabnika sta povedala, da sta se že prej zadrževala tukaj, saj živita v bližini in sta se sem prihajala igrat s prijatelji. Eden od njiju je povedal, da je mladinski center zdaj zbirna točka za ljudi.

Všeč mi je bilo, da je bilo dosti več interesa, kakor sem pričakoval. Ta nova igrala pa ta objekt z mladinskim centrom je privabil dosti novih otrok, ne samo iz naselja, ampak tudi od tam dol. Pa tudi vem, da sem prihajajo tudi, ko vas ni, pridejo tle gor se igrat, starši pa gledajo, ne vem, če veste to, pač pridejo sem. Pa tudi mi včasih pridemo tako ponoči sem gor. Ko se vidijo zvezde, gledamo zvezde. (UPD7).

Uporabnice prej niso hodile na ta kraj, ker ni bilo tu nič za početi, in naselja tako rekoč niso poznale. Zaradi novega objekta z mladinskim centrom so začele hoditi v ta del naselja.

Ne, ko ni bilo tega, me ni bilo tukaj. Zato ne vem, kaj je bilo prej tukaj. (UPČ4)

Eni je tukaj boljše kot pet minut stran, kjer sama živi, ker je bolj urejeno, več je igral, saj je bila soseska ob nastanku mladinskega centra v celoti prenovljena. Uporabnik je dodal, da so bili pred prenovo soseske in odprtjem mladinskega centra vsi v hišah, zdaj pa je veliko več življenja na ulici.

Uporabniki so povedali, da so spoznali nove ljudi, večinoma vrstnike pa tudi starejše.

Od mlajših eno punco pa enega fanta. Od starejših nikogar. Gospoda s kužkom sem spoznala. (UPA9)

Omenjeni gospod je med redkimi odraslimi, rednimi obiskovalci mladinskega centra.

Vsi uporabniki, razen enega, so dejali, da imajo občutek, da se lahko zane-sejo na ljudi v soseski.

Ja, zakaj pa ne, enostavno greš vprašat: »A lahko to pa to?« Pa se lahko potem nekaj dogovorimo. (UPC10)

To se je potrdilo tudi pri izvajanju lastnega projekta, ko je šla 10-letna idejna vodja prosit za led gospo, ki je ni poznala, in ga je dobila.

Razprava

V študiji primera novega mladinskega centra v obrobni soseki mesta smo po dobrem letu delovanja z direktorico javnega zavoda, mladinskimi delavci in mladimi uporabniki raziskovali procese vzpostavljanja delovanja novega mladinskega centra in spodbujanja mladih k prevzemanju aktivne vloge v njem ter evidentirali spremembe v življenju skupnosti. Pri obeh ciljnih usmeritvah mladinskega dela – mreženje v skupnosti in znotraj mladinskega centra – se je za ključni element vodenja interakcij pokazal dialog. Zanj so bili odgovorni mladinski delavci, ki so pri svojem ravnanju zavezani načelom participacije, da omogočijo enakovredno sodelovanje med različnimi ljudmi, tako v mladinskem centru kot v skupnosti. Te prvine dela z mladimi poudarjajo tudi drugi raziskovalci participacije mladih v občolskih dejavnostih (npr. Checkoway in Gutiérrez, 2006; Gril, Klemenčič in Autor, 2009; Kiilakoski, 2020).

Raziskava je tudi pokazala, da procesi participacije v skupnosti dosežejo želene cilje: podpora različnih deležnikov in sprejemanje mladinskega centra med lokalnimi prebivalci, povezanost in zaupanje med ljudmi v skupnosti pa tudi oživljanje javnega prostora v skupnosti (ki je prej veljal za nevarnega). Podobne vplive na razvoj skupnosti kažejo tudi druge raziskave participacije mladih v skupnostnih programih (Brennan, Barnett in Lesmeister, 2007; Cicognani in Zani, 2015; Ramey idr., 2018).

Pri opisovanju participacije v skupnosti in dela z mladimi v mladinskem centru so sogovorniki v raziskavi razkrili nekatere učinkovite načine vodenja interakcij. Ustanovitev novega mladinskega centra je mogoča le, če že pri zasnovi ideje pobudniki sodelujejo z javnimi zavodi, gospodarskimi in drugimi organizacijami v občini, za njeno uresničitev pa je ključna podpora lokalnih oblasti. Čeprav ima tak način delovanja mladinskega centra zakonsko podlago (Zakon o javnem interesu v mladinskem sektorju, 2010), je raziskava pokazala, da si je treba za podporo drugih deležnikov v občini vztrajno prizadevati za dialog, prevzeti pobudo in dokazovati kredibilnost izvajalcev mladinskega centra z dosedanjim delom.

Nenehno prevzemanje pobude za dialog z različnimi organizacijami v skupnosti (lokalnimi šolami, športnimi in drugimi društvi) in predvsem s prebivalci je uspešen način uresničevanja ideje tudi na sami lokaciji. Pri tem si je treba prizadevati za vzpostavljanje dobrih odnosov, da okolica sprejme mladinski center za svojega. Zato je treba programsko zasnovo mladinskega centra usklajevati z zaznanimi potrebami prebivalcev in z njimi vzpostaviti osebni stik, ki temelji na poudarjanju skupnega dobrega, na predstavitev preteklih izkušenj in dosežkov mladinskega dela kakor tudi na osebnih vrtilinah mladinskih delavcev v pristnih medosebnih odnosih. Le tako si namreč lahko pridobijo zaupanje med prebivalci.

Delovanje mladinskega centra mora biti od začetka usmerjeno v odprto komunikacijo in sprejemanje prispevkov lokalnih prebivalcev, posebej mladit, tako pri oblikovanju prostora kot programa dejavnosti. To skupaj z rednim urnikom obratovanja, vztrajnostjo in prilagodljivostjo mladinskih delavcev in delavk omogoča sobivanje in sodelovanje s skupnostjo.

Dolgoročno uspešnost mladinskega centra zagotavlja participativno delovanje mladinskih delavcev in delavk: pri vseh aktivnostih je treba izhajati iz potreb in pričakovanj ter navad lokalnih prebivalcev in se jim prilagajati, sprejemati njihove pobude in jih vključevati v dejavnosti ter aktivno spodbujati obiskovanje mladinskega centra (s promocijo mladinskega centra na šolah in v vrstniških skupinah mladih ter z organizacijo dogodkov v soseski).

Program dejavnosti v novem mladinskem centru je usklajen s potrebami in željami uporabnikov, kot dokazujejo enaki razlogi za obiskovanje, ki so jih navajali mladi in mladinski delavci: pritegnejo jih zabavne, raznovrstne in ustvarjalne dejavnosti, ki omogočajo sprostitev v družbi vrstnikov in mladinskih delavcev. To so poglobitni motivi za obiskovanje mladinskih centrov tudi drugod (Geidne, Fredriksson in Eriksson, 2016).

Upoštevanje želja mladih se kaže tudi v usklajenem poročanju mladih in mladinskih delavcev o vsebinah dejavnosti v novem mladinskem centru – družabne in športne igre, ustvarjalne delavnice, kuhanje, pogovori. Prav zaradi prilagajanja potrebam mladih se dejavnosti različnih mladinskih centrov razlikujejo, hkrati pa se umeščajo na tista področja dejavnosti, ki opredeljujejo kakovostno preživljanje prostega časa (Gril, 2011; Mreža Mama, b.d.; Zakon o javnem interesu v mladinskem sektorju, 2010).

Mlade spodbudijo k aktivnemu sodelovanju v novem mladinskem centru: zgledi ravnanja mladinskih delavcev in vrstnikov; možnost za izražanje mnenj, idej in predlogov za dejavnosti v pogovorih (npr. s tehniko sodelovalno dialoškega raziskovanja); prilagajanje dejavnosti v skladu z njimi; zagotavljanje podpore pri izvedbi lastnih projektov in skupne evalvacije teh projektov; informiranje o možnostih nadaljnjega vključevanja v delovanje mladinskega centra v čedalje odgovornejših, čedalje bolj vodstvenih vlogah.

Zaupni odnosi med mladinskimi delavci in mladimi zagotavljajo varno okolje za preizkušanje idej, omogočajo učenje skupaj z vrstniki in jamčijo podporo odraslih. Te tri značilnosti mladinskega centra so ključne za aktivno participacijo mladih (Strobel idr., 2008).

Čeprav so mladi uporabniki večinoma še otroci, so v novem mladinskem centru vse pogostejše v aktivnih vlogah pomočnikov in sodelavcev pri dejavnostih. Znajdejo se v vlogi skrbnikov prostora, nekateri tudi v vlogi vodilnih akterjev svojih prostočasnih dejavnosti (kot kaže lastni projekt uporabnice, izveden v času raziskave). Torej je že otroke mogoče vključiti v vse faze delovanja skupaj z vrstniki, od ideje in načrtovanja do izvedbe ter evalvacije. To ustreza najvišjima stopnjama Hartove lestvice participacije (Hart, 1992).

Participacije mladih v projektih v skupnosti, ki bi povzročili družbene spremembe in jim okrepili željo po večji družbeno-politični angažiranosti,

pa v tem mladinskem centru nismo zasledili, najbrž zato, ker ga večinoma obiskujejo otroci in mlajši mladostniki, ki jih družbena vprašanja še ne zanimajo in se z njimi ne poistovetijo tako kot starejši mladostniki. Za večjo vključenost starejših mladostnikov si bodo morali v tem mladinskem centru še prizadevati.

Sklep

Skupnostni prostori za mlade so pomembni akterji pri socializaciji mladih. S spodbujanjem aktivne participacije mladih in s sodelovanjem s prebivalci in različnimi deležniki v lokalnem okolju (šole, društva, zavodi, organizacije, občina) v celotnem procesu ustanavljanja, načrtovanja in delovanja mladinskega centra lahko z mladinskim delom pripomoremo k solidarnosti in sodelovalnim odnosom med ljudmi ter mladim povečujemo samozavest, znanje in pogum za delovanje in vključevanje v družbo ter jim s tem pomagamo osmisлити življenje.

Viri

- ACT Youth Work (2023). *Code of ethical practice: a framework for safe, ethical, and professional youth work practice in the ACT*. Pridobljeno 10. 9. 2024 s <https://www.youthcoalition.net/wp-content/uploads/2023/03/ACT-Youth-Work-Code-of-Ethical-Practice.pdf>
- Agans, J., Champine, R., DeSouza, L., Mueller, M., Johnson, S., & Lerner, R. (2014). Activity involvement as an ecological asset: profiles of participation and youth outcomes. *Journal of Youth and Adolescence*, 43, 919–932. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0091-1>
- Barrett, M. (2015). An integrative model of political and civic participation: linking the macro, social and psychological levels of explanation. V M. Barrett, & B. Zani (ur.), *Political and civic engagement: multidisciplinary perspectives* (str. 162–187). Hove, New Yourk: Routledge.
- Bower, M., Donohoe-Bales, A., Nguyen, A., Smout, S., Boyle, J., Barrett, E., Partridge, S., Mandoh, M., Simmons, M., Valanju, R., Yan, F., Ou, C., Meas, D., Guo, K., Mautner, D., Hadaya, I., Rose, D., & Teesson, M. (2023). Mental health and wellbeing outcomes of youth participation: a scoping review protocol. *PLOS ONE*, 18, 10. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0293006>
- Brennan, M., Barnett, R., & Lesmeister, M. (2007). Enhancing local capacity and youth involvement in the community development process. *Community Development*, 38(4), 13–27. DOI: <https://doi.org/10.1080/15575330709489816>
- Checkoway, B., & Gutiérrez, L. (2006). Youth participation and community change. *Journal of Community Practice*, 14(1–2), 1–9. DOI: https://doi.org/10.1300/J125v14n01_01
- Cicognani, E., & Zani, B. (2015). Social and psychological factors influencing political and civic participation: a psychosocial perspective. V M. Barrett, & B. Zani (ur.), *Political and civic engagement: multidisciplinary perspectives* (str. 124–145). Hove, New Yourk: Routledge.
- Cooperrider, D. L., Whitney, D., & Stavros, J. M. (2008). *Appreciative inquiry handbook: for leaders of change* (2. izdaja). Oakland: Berrett-Koehler Publishers.

- Eisman, A., Stoddard, S., Bauermeister, J., Caldwell, C., & Zimmerman, M. (2017). Trajectories of organized activity participation among urban adolescents: associations with young adult outcomes. *Journal of Community Psychology*, 45(4), 513–527. DOI: <https://doi.org/10.1002/jcop.21863>
- Geidne, S., Fredriksson, I., & Eriksson, C. (2016). What motives are important for participation in leisure-time activities at Swedish youth centres? *Health Education Journal*, 75(8), 972–985. DOI: <https://doi.org/10.1177/0017896916644001>
- Gril, A. (2011). Kako spodbuditi aktivno udeležbo mladih v mladinskih centrih? V M. Kuhar, & Š. Razpotnik (ur.), *Izzivi mladinskega dela*, Zbirka Socialno pedagoške teme, 9, 200–217. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Gril, A., Klemenčič, E., Autor, S. (2009). *Udejstvovanje mladih v družbi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Hart, R. (1992). Children's participation: from tokenism to citizenship, *Innocenti Essays Report Card 16*, Florence: UNICEF. Pridobljeno 10. 9. 2024 s https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf
- Kiilakoski, T. (2020). *Perspectives on youth participation*. European Union & Council of Europe: Youth Partnership. Pridobljeno 10. 9. 2024 s https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/59895423/Kiilakoski_Participation_Analytical_Paper_final%252005-05.pdf/b7b77c27-5bc3-5a90-594b-a18d253b7e67
- Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah (1989). Pridobljeno 10. 9. 2024 s <https://www.unicef.si/projekti-v-sloveniji/zagovornistvo/konvencija-o-otrokovih-pravicah>
- Lansdale, G. (2010). The realisation of children's participation rights, critical reflections. V B. Percy-Smith, & N. Thomas (ur.), *A handbook of children and young people's participation: perspectives from theory and practice* (str. 11–23). DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203871072>
- Larson, R., & Wood, D. (2006). Positive development. V L. R. Sherrod, C. A. Flanagan, R. Kassimir, & A. K. Syvertsen (ur.), *Youth activism: an international encyclopedia* (str. 479–485). Westport, CT: Greenwood Publishing.
- Mesec, B. (2007). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu 2: študijsko gradivo* (2. izdaja). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mreža MaMa (b.d.). Pridobljeno 10. 9. 2024 s <https://www.mreza-mama.si/o-zavodu/>
- Ramey, H., Lawford, H., Rose-Krasnor, L., Freeman, J., & Lanctot, J. (2018). Engaging diverse Canadian youth in youth development programs: program quality and community engagement. *Children and Youth Services Review*, 94, 20–26. DOI: <https://doi.org/10.1016/J.CHILDYOUTH.2018.09.023>
- Rutar, S. (2013). *Poti do participacije otrok v vzgoji*. Koper: Univerza na Primorskem, ZRS, Znanstvena založba Annales.
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15(2), 107–117. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/chi.617>
- Strobel, K., Kirshner, B., O'Donoghue, J., & McLaughlin, M. (2008). Qualities that attract urban youth to after-school settings and promote continued participation. *Teachers College Record: The Voice of Scholarship in Education*, 110(8), 1677–1705. DOI: <https://doi.org/10.1177/016146810811000805>
- Zakon o javnem interesu v mladinskem sektorju (2010). *Ur. l. RS*, št. 42/10 in 21/18.

Matej Vukovič, Mitja Krajncan, Urša Rozman, Katja Vrhunc Pfeifer

Nemški model pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami

Za nemški model pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami je značilen premik pozornosti z institucij na otroke ali mladostnike. Ustanova se mora prilagajati uporabnikovim težavam in potrebam in ne uporabnik njej. Otrokova in mladostnikova pravica je, da glede na svoje težave in potrebe dobi ustrezno pomoč. Članek ponuja pregled zakonskih podlag, konceptov in programov na področju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v Nemčiji. Predstavi poglede različnih avtorjev na zavodsko vzgojo in izobraževanje ter procese deinstitucionalizacije, zakonske in teoretske okvire ter terminološke koncepte. Avtorji se osredotočajo na pozitivne vidike nemškega modela in razmišljajo o možnosti implementacije posameznih delov v slovenski sistem pomoči.

Ključne besede: *mladi, inkluzija, integracija, participacija, preventiva.*

Dr. Matej Vukovič je docent na Oddelku za socialno pedagogiko, Pedagoška fakulteta, Univerza na Primorskem v Kopru. Kontakt: matej.vukovic@pef.upr.si.

Prof. dr. Mitja Krajncan je redni profesor na Pedagoški fakulteti, Univerza na Primorskem v Kopru. Kontakt: mitja.krajncan@pef.upr.si

Mag. Urša Rozman je doktorska študentka in asistentka na Oddelku za socialno pedagogiko, Pedagoške fakultete, Univerze na Primorskem v Kopru. Kontakt: ursa.rozman@pef.upr.si

Dr. Katja Vrhunc Pfeifer je asistentka na Oddelku za socialno pedagogiko, Pedagoške fakultete, Univerze na Primorskem v Kopru. Kontakt: katja.vrhuncpfeifer@pef.upr.si

German model of assistance for children and adolescents with emotional and behavioral difficulties or disorders

The German model of assistance for children and adolescents with emotional and behavioral difficulties is characterised by a redirection of attendance from institutions to children or young persons. The institution must adapt to the user's problems and needs, not the user to the institution. Children and adolescents are entitled to receive appropriate help based on their problems and needs. The paper provides an overview of the legal bases, concepts and programmes in the field of assistance to children and adolescents with emotional and behavioral problems or disorders in Germany. It presents the views of various authors on institutional education and the processes of deinstitutionalization, legal and theoretical frameworks, and terminological concepts. The authors focus on the positive aspects of the German model and consider the possibility of implementing individual parts into the Slovenian model of assistance.

Key words: *youth, inclusion, integration, participation, prevention.*

Matej Vukovič, PhD, is assistant professor at the Department for Social Pedagogics, Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: matej.vukovic@pef.upr.si.

Professor Mitja Krajncan teaches at Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: mitja.krajncan@pef.upr.si

Urša Rozman is a doctoral student and assistant at Department for Social Pedagogics, Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: ursa.rozman@pef.upr.si

Katja Vrhunc Pfeifer, PhD, is assistant at Department for Social Pedagogics, Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: katja.vrhuncpfeifer@pef.upr.si

Matej Vukovič
0009-0003-8890-2745

Mitja Krajncan
0009-0003-5869-3620

Urša Rozman
0009-0007-4395-5914

Katja Vrhunc Pfeifer
0009-0001-5856-1770

Uvod

Kar zadeva obravnavo otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami, je Nemčija mogoče še najbolj primerljiva s Slovenijo, kljub številnim razlikam med državama, predvsem glede pristojnosti različnih ministrstev in občin. Nemčija je pogosto predstavljena kot država, ki ima razmeroma dobro razvit sistem na področju obravnave takšnih otrok in mladostnikov. Nemški sistem v grobem razlikuje med ambulantno (dnevno) obliko vzgojne pomoči, delno stacionarno pomočjo in stacionarno pomočjo (institucionalne oblike vzgojne pomoči). Oskrba za ogrožene je v pristojnosti Zveznega ministrstva za družino, starejše, ženske in mladino ter deželnih ministrstev za družino, delo in socialne zadeve 16 nemških zveznih dežel.

Leta 2022 je bilo v Nemčiji v zunajdružinskih oblikah namestitve in oskrbe okoli 121.000 mladih, dodatnih 86.000 pa v rejniških družinah. Okoli 207.000 otrok, mladostnikov in mladih odraslih je vsaj začasno odraščalo zunaj svoje družine. To je bilo 1 % ali okoli 2.900 manj mladih kot leto prej. V vsakem drugem primeru so bili starši samohranilci. Najpogostejša razloga za nove namestitve leta 2022 sta bila odsotnost skrbnikov in ogrožanje blaginje otrok ali mladostnikov (Statistisches Bundesamt, 2023)¹.

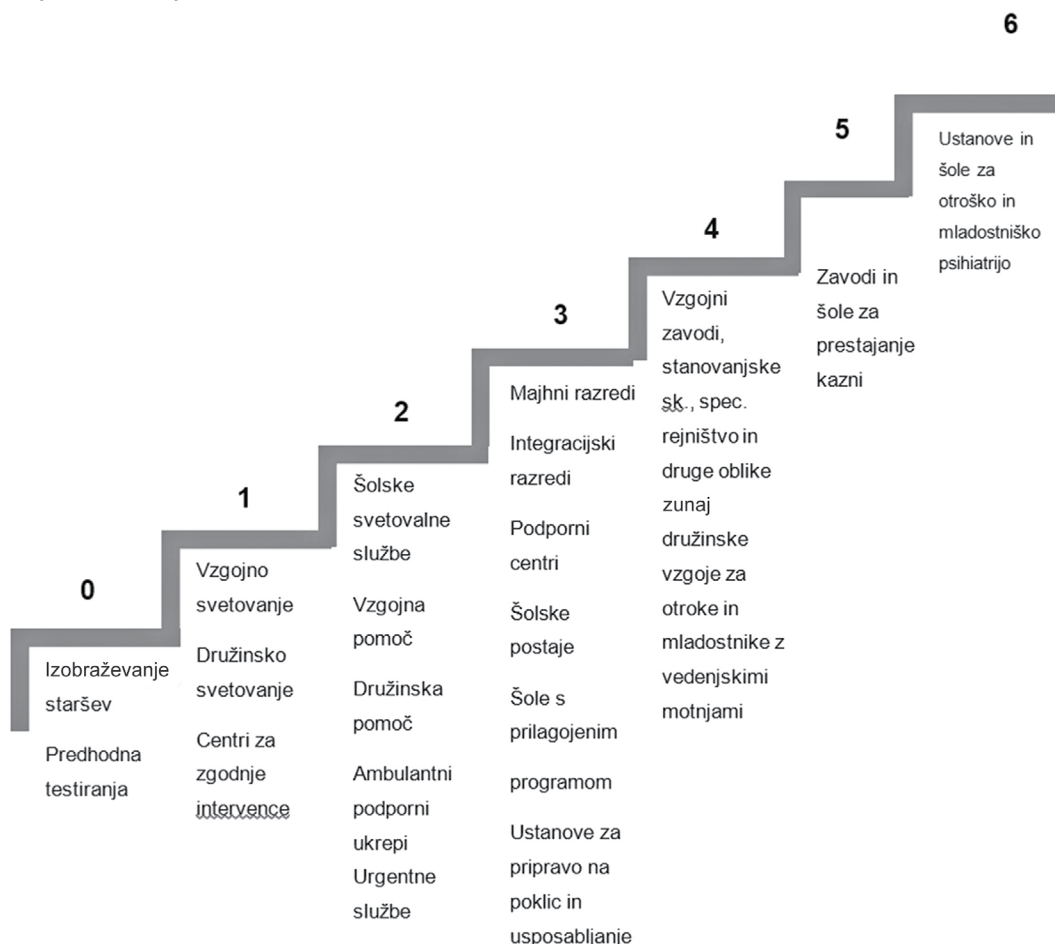
Pravno podlago za namestitve zagotavlja Zakon o socialni varnosti. Temelj za obravnavanje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami pa je Zakon o storitvah za otroke in mladostnike, ki je usmerjen na potrebe² in težave otrok ali mladostnikov in njim namenjene različne oblike in programe pomoči.

V vseh nemških zveznih deželah obstajajo vzgojne ustanove za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami, ki jih z izjemo kriminološko-pedagoških inštitutov vodijo država in zasebne organizacije. V preteklosti so bile te ustanove usmerjene na intervencije in separacijo. Sodobnemu pedagoškemu razmišljanju pa bolj ustreza izvajanje pomoči v integrativni obliki. V Nemčiji gre razvoj abolicijskih tendenc v smer odprave separacijskih in segregiranih oblik organizacij in v gradnjo večstopenjskega sistema primarne, sekundarne in terciarne preventive. Te težnje so opazne na vseh področjih institucionalne organiziranosti (Myschker, 2018).

1 V devetih slovenskih strokovnih centrih za podporo otrokom in mladostnikom s posebnimi potrebami je trenutno (poleti 2024) nameščenih približno 600 otrok in mladostnikov, decembra 2021 jih je bilo 460.

2 S tem ni mišljen pedocentrizem (zadovoljevanje prav vseh otrokovih potreb), ampak kompenzacija tistih razvojnih nalog, ki jih otrok ali mladostnik še ni opravil.

Shema 1: Nemški stopenjski model institucij za preventivo, integracijo in rehabilitacijo vedenjskih motenj.

Vir: Myschker (2018, str. 294).

Metoda

Uporabili smo kombinacijo deskriptivne in interpretativne metode. Raziskali smo pravne podlage in konceptualne osnove na področju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v Nemčiji. Namen članka je pregled zakonskih podlag, konceptov in programov na področju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v Nemčiji.

Teoretsko in praktično se proces deinstitucionalizacije³ slovenskih vzgojnih zavodov opira tudi na nemški model pomoči otrokom in mladostnikom

3 Občuten premik na tem področju se je zgodil leta 2017 s projektom »Celostna obravnava otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami« na celotnem kontinuumu pomoči v strokovnih centrih, ki je bil financiran iz sredstev kohezijske politike EU. Projekt je omogočil vzpostavitev strokovnih centrov za delo z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. Posledica tega je bila tudi priprava nove zakonodaje in novega vzgojnega programa na tem področju. Zavodi so se transformirali v strokovne centre z različnimi programi, ki regijsko pokrivajo težave in potrebe otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami na celotnem kontinuumu pomoči od preventive, zgodnje

in evalvacije projektov nemške organizacije IGFH (Internationale Gesellschaft für erzieherische Hilfen)⁴, programov projekta INTEGRA⁵ in kooperacije Kita – HzE-ASD⁶, ki so v nekaterih nemških deželah pomenili spremembe v delovanju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami.

Namen članka je predstaviti nemški sistem pomoči otrokom in mladostnikom, poglede različnih avtorjev, ki v Nemčiji raziskujejo področje in problematiko dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami, zavodsko vzgojo in izobraževanje ter procese deinstitutionalizacije, zakonski in teoretski okvir ter terminološke koncepte.

Nemški zvezni zakon o pomoči otrokom in mladostnikom

Glavna pravna podlaga za področje vzgojne pomoči je Zakon o pomoči otrokom in mladostnikom. Zakon zavezuje lokalne skupnosti (mesta in okrožja), da ustanovijo urade za mladino in podpirajo ustanovitev lokalnih oblik pomoči otrokom in mladostnikom. Urad za mlade je socialnopedagoški strokovni organ (Peters, 2006).

Shema 2: Pomoč za otroke in mladostnike v Nemčiji.

• Mladinsko delo • Mladinsko socialno delo • Vzgojna zaščita otrok in mladostnikov	• Vzgojna podpora v družini	• Podpora otrok v dnevni obliki oskrbe in otroško dnevno varstvo	• Pomoč pri vzgoji • Pomoč pri integraciji otrok in mladostnikov z duševno prizadetostjo • Pomoč mlajšim polnoletnim
• Mednarodno mladinsko delo • Spodbujanje in podpora mladinskih združenj	• Gradnja družine • Družinsko svetovanje • Družinska rekreacija • Svetovanje ob razhodih in ločitvah	• Jasli • Vrtci • Horte (dnevni centri za pošolsko varstvo) • Samoorganizirane skupine	• Ambulantna vzgojna pomoč • Rejniške družine • Zavodska vzgoja

Vir: IJAB (2021, str. 40).

detekcije in identifikacije do najhujših primerov. Programi so poleg stanovanjskih in vzgojnih skupin v večini strokovnih centrov: mladinska stanovanja, intenzivne skupine, poldnevni programi, mobilne službe, interne osnovne ali srednje šole, produkcijski šoli, kmetije ...

4 Gre za nemško sekcijo mednarodne mreže organizacij in strokovnjakov FICE (Fédération Internationale des Communautés Educatives), ki delujejo na področju skrbi za otroke in mladino. Področja delovanja FICE so: otroci v zunajdružinski vzgoji, otroci s posebnimi potrebami in ogroženi otroci.

5 INTEGRA je okrajšava za koncept integriranih, fleksibilnih, regionaliziranih (usmerjenih v življenjski svet oz. vsak dan) trajnostnih ponudb pomoči pri vzgoji, ki je bil razvit v sklopu IGFH in so ga kot modelski projekt v petih različnih nemških regijah izvajali med letoma 1998 in 2003. Rezultati projekta INTEGRA pomenijo dobre temelje za njegovo nadaljnje izvajanje.

6 Kita je v Nemčiji splošen izraz za jasli, vrtce in varstvo po šoli.

Zakon temelji na več načelih, ki jih v Nemčiji upoštevajo že od sredine osemdesetih let 20. stoletja (Helming, Blüml in Schattner, 2005, str. 22), kot so kombinacija primarne in sekundarne preventive za preprečevanje kriz, usmerjenost v vsakdan oz. življenjski prostor, prostovoljnost, sodelovanje uporabnikov⁷ pri izbiri in oblikovanju pomoči, razvoj novih ponudb.

Posamezni predpisi v zakonu izhajajo iz temeljnih pravic do varstva človekovega dostojanstva, samostojnosti in osebne odgovornosti ter informacijskega samoodločanja.

Načrtovanje pomoči otrokom in mladostnikom

Načrtovanje pomoči otrokom ali mladostnikom je dogovor o socialno-pravnih pravicah do pomoči. Je predvsem socialnopedagoški proces pogajanja in odločanja med javnimi in zasebnimi ponudniki ter uporabniki (otroci ali mladostniki, zakoniti skrbniki). Pravne zahteve v procesu načrtovanja pomoči so (IJAB, 2021, str. 52):

- sodelovanje staršev, otrok, mladostnikov in skrbnikov,
- sodelovanje več strokovnjakov,
- vzpostavitev načrta pomoči,
- redna (odločevalska) preverjanja.

V Nemčiji imajo uporabniki pravico do soodločanja pri vzgojni pomoči. Ko starši, dekleta ali fantje dobijo pomoč, morajo strokovnjaki Urada za mlade upoštevati njihove želje. Osnova za načrtovanje in nadzor pomoči je načrt pomoči (*Hilfeplan*), ki ga skupaj razvijajo in posodablajo strokovnjaki skupaj z otroki, mladostniki in starši. Urad za mlade mora sodelovati s starši. Boljši ko je dogovor med Uradom za mlade, zavodom, starši in otroki ali mladostniki, večja je verjetnost, da bo pomoč res pomagala pri premagovanju krize (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2020).

Osnovna razdelitev ponudb in oblik pomoči

Pomembno je zagotoviti, da je pomoč otrokom in mladostnikom (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend Referat Öffentlichkeitsarbeit, 2020, str. 56):

- okrepljena v svoji preventivni ponudbi,
- da povečuje njihovo učinkovitost s sodelovanjem in povezovanjem,
- fleksibilno reagira na konkretne vsakdanje probleme otrok, mladostnikov in družin,
- podpira in krepi samopomoč,
- upošteva in podpira različne življenjske situacije deklet in fantov in spodbuja enakost,
- upošteva različne življenjske situacije (npr. možne slabosti), pri svojih dejavnostih upošteva kulturne potrebe.

7 Kot uporabnike mislimo otroke in mladostnike ali njihove družine.

Shema 3: Oblike pomoči za zaščito otrok in mladostnikov v Nemčiji.

Pomoč, ki podpira družine	Skupinsko usmerjena pomoč	Pomoč usmerjene na posameznika
Stalna skrb v rejniških družinah	Zavodska vzgoja in druge skrbniške oblike bivanja	Intenzivna socialnopedagoška skrb za posameznika
• Rejniške družine • Profesionalne rejniške družine • Skrb za svojce	• Vzgojne namestitve (profesionalna vzgoja v družinah) • Otroški domovi • Majhne skupine v domovih (8-10 otrok) • Stanovanjske skupine • Samostojno življenje s podporo • Fleksibilna podpora	• Fleksibilne oblike skrbi/svetovanj • Fleksibilna individualna skrb/svetovanje • Samostojno bivanje s podporo • Doživljajsko pedagoški projekti

Vir: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (2020, str. 40).

Vzgojna pomoč obsega veliko konkretnih oblik in ponudb, pri tem pa Zakon o storitvah za otroke in mladostnike izrecno dopušča in omogoča razvoj novih oblik in ponudb pomoči. Pomoč je tako zagotovljena kot (IJAB, 2021, str. 53):

- ambulantna⁸ ali delno stacionarna oblika pomoči:
 - pomoč, ki se usmerja predvsem na starše in družine (svetovanje pri vzgoji, socialnopedagoška pomoč družini),
 - namenjena je predvsem mladim (socialno skupinsko delo, vzgojni svetovalci, dnevne skupine),
- stacionarna⁹ oblika pomoči (zunajdružinska namestitve):
 - poteka v drugi družini (rejniška družina),
 - v sklopu zunaj družinske domske vzgoje ali drugih oblik oskrbovanih oblik nastanitev,
- fleksibilne oblike ponudbe: lahko vsebujejo elemente ambulantne in stacionarne pomoči.

Možna je tudi kombinacija različnih oblik pomoči.

Tako k uveljavljenim ambulantnim ali delno stacionarnim oblikam vzgojnih pomoči spadajo (Peters, 2006, str. 139–140):

- Ambulantne oblike pomoči vključujejo:
 - Vzgojno svetovanje; delo multidisciplinarnega tima (na katero zelo vplivajo predvsem psihologija in terapevtski pristopi), ki se ukvarja z otroki, mladostniki, starši in drugimi za otroka ali mladostnika pomembnimi osebami.
 - Socialno skupinsko delo; mora izhajati iz skupinsko pedagoškega koncepta pomoči starejšim otrokom in mladostnikom pri premagovanju težav pri odraščanju in vedenjskih težavah.
 - Vzgojna podpora, pomočnica/skrbnica za vzgojo; oseba, ki mladostniku zagotavlja podporo.

⁸ Mobilne oblike pomoči. Otrok ali mladostnik se vsak dan vrača v domače okolje, kjer živi.

⁹ Stalna oblika pomoči – otrok ali mladostnik je nameščen zunaj svoje izvirne družine.

- Socialnopedagoška podpora družini; pojavlja se v različnih oblikah in različicah, ki se razlikujejo po konceptih in intenzivnosti.

V primeru ambulantne oblike pomoči se stroški uporabnikom ne zaračunavajo.

- Delno stacionarna pomoč pri vzgoji vključuje:
 - Vzgojo v dnevni skupini; dnevna skupina je poleg družine in šole realen življenjski prostor večinoma starejših otrok, ki ga redno obiskujejo vsak dan.
 - Druge ustrezne obliki družinske oskrbe.

Pri delno stacionarni obliki pomoč se denarni prispevki uporabnikom lahko zaračunajo.

Poleg navedenih stacionarnih (stalnih) oblik pomoči poznamo še (Peters, 2006, str. 140–141) intenzivno individualno socialnopedagoško svetovanje in oskrba, ki je zelo fleksibilna oblika, razvila pa se je iz zavodske vzgoje in je načelno lahko v katerikoli obliki.

V Nemčiji imajo v sklopu pomoči otrokom in mladostnikom različne oblike nastanitev. Urad za mladino posamezne zvezne dežele podeljuje t. i. operativno licenco in nadzoruje ponudbe pomoči in objekte, ki jih otroci ali mladostniki obiskujejo ali v njih bivajo (Addow, 2020, str. 15):

- Oblike ponudb vzgojnih pomoči: stacionarna in polstacionarna pomoč pri vzgoji z diferencirano ponudbo; stanovanjske skupine, oskrbovana stanovanja za mlade, mladinska bivalna skupnost, izobraževalna središča, družinske bivalne skupine in dnevne skupine.
- Oblike integriranih pomoči: stacionarna in delno stacionarna integrirana pomoč za otroke in mladostnike z motnjami v duševnem razvoju so praviloma integrirane v ponujene oblike vzgojnih pomoči.
- Skupna stanovanja za matere, očete in njihove otroke. Takšne ponudbe so po navadi oblikovane v stacionarnih stanovanjskih skupinah in v oskrbovanih oblikah bivanja, kot je stanovanjska skupnost.
- Oblike socialnega dela z mladimi: na področju šolstva in poklicnega usposabljanja delujejo mladinski domovi, študentski domovi in internati.
- Oblike integriranih pomoči: stanovanjske skupine za invalidne otroke in mladino.

Zavodska vzgoja in druge oskrbovane vrste stanovanj pomenijo različne oblike institucionalne zunajdružinske oskrbe (od klasične nastavitve za več skupin, otroških vasi – *Kinderdorf*, samostojne stanovanjske skupine, otroške hiše do oskrbovanega individualnega stanovanja). Namestitev otroka ali mladostnika ima lahko tri različne cilje (IJAB, 2021, str. 56): vrnitev v družino, pripravo na življenje v drugi družini ali dolgotrajno oblika bivanja, ki mora pripraviti posameznika na samostojno življenje.

Dnevne oblike pomoči za otroke in mladostnike

V Nemčiji dnevne skupine (*Tagesgruppen*) kot polstacionarne¹⁰, večinoma socialnopedagoške in včasih tudi specialnopedagoško usmerjene ponudbe pomoči otrokom in mladostnikom spadajo k ambulantnim oblikam pomoči. Poleg družine in šole so realno mesto življenja, večinoma starejših otrok, ki dnevne skupine obiskujejo redno vsak dan. Večina dnevnih skupin pripisuje poseben pomen socialnemu učenju, šolski podpori in delu s starši. So nekoliko (nezaželeno) konkurenca (šolskimi) hortam¹¹, kot ponudba popoldanskega varstva za »posebej težavne« otroke, ki jih šolske horte z veseljem predajo, čeprav dnevnih skupin ne vidijo kot takih, ampak kot samostojno ponudbo (Peter, 2006).

Konec leta 2015 je bilo v Nemčiji okoli 71.500 družin, ki so bile deležne socialnopedagoške pomoči. Kar 67 odstotkov teh družin je prejelo nadomestilo za brezposelnost, socialno pomoč ali druga nadomestila. Približno 16.200 otrok in mladostnikov je obiskovalo dnevne skupine. Ponudbe skrbi za otroke so na voljo ves dan ali del dneva (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2020, str. 21):

- v dnevnih namestitvah (od 0 do 3 let in od 3 do 6 let),
- v otroških hortah (od 6 do 12 let),
- v starostno mešanih skupinah,
- v obliki z varuško ali varuhom.

V Nemčiji zaznamujejo dnevne (ambulantne) oblike vzgojnih pomoči naslednje značilnosti (Blüml in Schattner, 2005, str. 36):

- Otrokovo ali mladostnikovo dosedanje središče življenja ostaja enako.
- V pomoč otroku ali mladostniku sta vključena družina in ožje socialno okolje.
- Dodelitev pomoči temelji na odločitvi za vsak primer posebej.
- Pomoč po navadi zagotavljajo usposobljeni strokovnjaki.

Tako npr. v podeželskem okrožju Demmin v deželi Mecklenburg-Predpomorska Center za pomoč mladim (*Jugendhilfestation*) deluje skupaj z drugimi organizacijami. Center ponuja naslednje oblike pomoči (Helming, Blüml in Schattner, 2005, str. 466–467):

- pomoč družini;
- vzgojno pomoč;
- nadzorovano bivanje (najeta hiša za pet mladostnikov v starosti od 16. do 21. leta);
- druge nadzorovane oblike bivanja v zunanji stanovanjski skupini, za katero je treba najeti stanovanje (ta oblika oskrbe in nadzora se lahko preoblikujejo v vzgojno pomoč);

¹⁰ Otrok ali mladostnik se vsak dan vrača domov. Otrok ali mladostnik ostane v svoji družini. Pomoč se lahko zagotovi tudi v drugih ustreznih oblikah družinskega varstva.

¹¹ Hort – dnevni centri za pošolsko varstvo – so prostori za dnevno varstvo za šoloobvezne otroke do 14. leta, je socialnopedagoški program za šolske otroke, v Nemčiji ima dolgo tradicijo.

- dnevna skupina v hiši centra (največ sedem mest za otroke od 4. do 12. leta) – tu gre za specialnopedagoško delo z otroki, da se izognejo sprejemu v dom, ko so starši preobremenjeni;
- majhen dom;
- socialno skupinsko delo;
- vzgojno svetovanje;
- center na lokalnem območju, ki se razvija v žarišče socialnih problemov.

Skupinsko delo za podporo družinam poteka v najetem stanovanju. Obstajajo popoldanske ponudbe za matere in ponudbe za otroke iz družin, za katere skrbi družinska pomoč. Tudi med počitnicami zagotavljajo različne dejavnosti. Dnevna skupina, pomoč in podpora družini in pomoč pri vzgoji imajo svoje mesto v stavbi centra za pomoč mladim, preostala ponudba je prostorsko ločena.

Socialno skupinsko delo (*Sozial Gruppenarbeit*) je v Nemčiji še ena od oblik pomoči otrokom in mladostnikom. Na podlagi skupinskega pedagoškega koncepta pomaga starejšim otrokom in mladostnikom pri premagovanju razvojnih in vedenjskih težav. Dekletom in fantom omogoča socialno učenje v skupini. Časovni okvir je po navadi razmeroma kratek, lahko gre na primer za eno popoldne na teden, v katerem socialne delavke in socialni pedagogi dajejo predloge in ponudbe razmeroma zavezujoči skupini mladih. Vsebina predlogov in ponudb je izrecno socialno učenje ali to iščejo prek različnih krožkov ali drugih skupin (Peters, 2006).

Mladinska stanovanja

V nemški zvezni deželi Bavarska so v alternativne oblike nastanitev vključene naslednje skupine (Zentrum Bayern Familie und Soziales, 1999):

- mladostniki (med 16. in 21. letom), ki se pripravljajo na samostojno življenje v sklopu domske (zunajdružinske) oblike vzgojne pomoči ali so že »izpuščenici« v samostojno življenje (svetovanje, delna oskrba),
- mladostniki, ki so obravnavi v sklopu intenzivne socialnopedagoške individualne pomoči in morajo biti tu tudi nastanjeni,
- matere ali očetje, ki morajo sami skrbeti za otroke, mlajšega od šest let, in jim je treba zagotoviti ustrezen življenjski prostor,
- mladostniki, ki morajo biti med šolanjem ali poklicnim usposabljanjem nastanjeni v primerni, socialnopedagoško spremljani obliki nastanitve,
- v posameznih primerih, ko nastanejo težave z namestitvijo, v drugih oblikah vzgojnih pomoči.

Konceptualne vidike projekta alternativnih oblik nastanitev je s pomočjo vmesne analize mogoče na kratko opisati takole (Zentrum Bayern Familie und Soziales, 1999)¹². Sprejemajo mlade od 16. leta. Vstop je lahko zelo različen; mladi prihajajo iz ukrepov intenzivne socialnopedagoške obravnave

12 Ugotovitve analize so kljub časovni oddaljenosti še vedno merodajne.

posameznika ali področja sodne pomoči za mladoletnike ali jih posreduje okrožni center za socialno delo. Intenzivnejšo oskrbo ukrepov intenzivne socialnopedagoške obravnave posameznika (predvsem naknadno podporo) izvaja nevladna organizacija. Podpora obsega približno 10 ur na teden. To je skupen čas za skrb in svetovanje, tudi za vožnjo, pripravo, birokracijo in nadzor. Približno šest ur na teden je predvidenega neposrednega dela z mladimi. Socialnopedagoško spremljanje, ki zahteva manj svetovanja in podpore, zagotavljajo zaposleni v okrožnem uradu za mladino. Če v eno stanovanje prihaja več različnih skrbnikov/svetovalcev, mora biti kontakt med svetovalci intenziven. Urad za mladino plačuje najemnino, druge stroške, delež telefonskih stroškov; mladostniki s tem niso obremenjeni. Telefoni so prijavljeni na uradu za mladino, vendar morajo mladi sami plačati telefonske stroške v gotovini na banki. Z uradom za mladino se sklene običajna najemna pogodba. Urad za mladino je sogovornik z občinskim stanovanjskim podjetjem. Zato se pri reševanju problemov z mladostniki vmešava kot dodatna instanca. Dolgotrajnejše težave se odpravljajo z najemno pravno zakonodajo.

Tako kot v resničnem svetu morajo mladostniki opravljati gospodinjstva opravila, upoštevati hišni red in se naučiti obzirno živeti s sosedi. Zlasti na ta vidik mladi gledajo pozitivno. Za pozitivno se je pokazala izbira primerne kombinacije stanovalcev in z mladimi naseljeno le eno stanovanje na hišo.

Stanovanja po koncu pomoči mladim niso predana v nadaljnjo uporabo. Na uradu za mladino se ne želijo odpovedati stanovanjem, ki jih je občasno treba obnavljati, da jim ne bi bilo treba iskati in urejati novih stanovanj za ukrepe z drugimi mladimi.

V času dokončne osamosvojitve lahko mladi posežejo po najemniških ponudbah iz portfelja občinskega stanovanjskega podjetja in tako najamejo svoje stanovanje. V prehodnem obdobju je še vedno možna oskrba/svetovanje urada za mladino.

Cilji posameznega ukrepa so določeni v načrtu pomoči za posameznika.

Starši ali skrbniki so zaradi spremembe lokacije, ki je povezana z njihovo poklicno dejavnostjo, upravičeni do svetovanja in podpore pri namestitvi njihovih otrok ali mladostnikov za dokončanje obveznega šolanja. Otroci in mladostniki so v tem primeru upravičeni do alternativnih oblik namestitve (hiše ali stanovanja, primerne za mlade). Taka oblika pomoči je lahko na voljo do dokončanja šolanja, a ne dlje kot do 21. leta starosti (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2020).

Delo z družino

V Nemčiji poznajo tako imenovano socialnopedagoško pomoč družinam. Za spopadanje in premagovanje težav in kriz lahko starši v korist otroka ali mladostnika zahtevajo svetovanje. Svetovalnice za otroke, mladostnike in starše so dosegljive v večini skupnosti in mest. Nosilci teh svetovalnih središč so lahko uradi za mlade ali neodvisni nosilci. Starše se spodbuja, da izkoristijo

možnost za svetovanje že v zgodnji fazi. Zlasti v primeru ločitve staršev je za vse vpletene zelo pomembno, da poiščejo nasvete pri zunanjih strokovnjakih (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2020).

Pomoč pri vzgoji v obliki socialnopedagoške družinske pomoči je posebej intenzivna oblika pomoči z visoko stopnjo oskrbe, ki po eni strani sega globoko v zasebni prostor družine in na drugi izpolnjuje »merilo uspešnosti glede na pričakovano trajanje pomoči«. Te okoliščine zavezujejo nosilca pomoči za otroke in mladostnike, da začne postopek načrtovanja pomoči še pred odločitvijo, ali socialnopedagoška pomoč družinam sploh pride v poštev (Helming, Blüml in Schattner, 2005).

Shema 4: Vrste podpornih storitev za starše, dekleta in fante ter mlajše odrasle v kriznih situacijah.

Oblike pomoči	Ponudba	Ciljne skupine
Pomoč podpori družinam	svetovanje pri vzgoji	starši z otroki, vse starostne skupine
	socialnopedagoška družinska pomoč	družine z mlajšimi otroki
	socialno skupinsko delo	starejši otroci in mladostniki
Dodatna pomoč družinam	vzgojni svetovalci	starejši otroci in mladostniki
	skupinske oblike bivanja za matere/očete in otroke	starši samohranilci z otroki, mlajšimi od šest let
	dnevne skupine	otroci do 14 let
	socialnopedagoška dnevna oskrba/skrb	otroci pred osnovno šolo in osnovnošolska starost
Nadomestna/dodatna pomoč družinam	celodnevna oskrba	predvsem mlajši otroci
	izvendržijske/druge oblike bivanja	otroci/najstniki/mladi odrasli
	intenzivna socialnopedagoška obravnava	mladostniki, mlajši odrasli

Vir: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (2020, str. 37).

Celostno varstvo/oskrba lahko v določenih primerih pomeni tudi namestitvev otroka ali mladostnika v drugo družino. Lahko je začasna ali dolgotrajna.

Cilj takšne pomoči je omogočiti otrokom ali mladostnikom, ki ne morejo živeti s svojimi starši, odraščanje v družinskem okolju. Polno varstvo/oskrba upošteva »odprt koncept družine«, ki vključuje različna družinska razmerja. Da bi starši zagotovili ohranjanje družinskih vezi, imajo pravico do svetovanja, podpore in zahteve do odnosa z otrokom ali mladostnikom. Rejniki so prav tako upravičeni do nasvetov in podpore (IJAB, 2021, str. 55).

Zunajdružinska namestitvev otroka ali mladostnika

V Nemčiji je zavodska vzgoja klasična oblika institucionalne namestitve otrok in mladostnikov zunaj družine. Od sedemdesetih let 20. stoletja se je zelo spremenila in diferencirala. Domovi so postali manjši, bolj podobni družinskim oblikam domov in so bolj liberalni. Tako poznajo neodvisne stanovanjske skupine, skupna stanovanja, individualna stanovanja z oskrbo, nizkopražne nastanitve in »krizne postelje«. Delo se je profesionaliziralo, delež visoko izobraženega kadra se je povečal (Peters, 2006).

Na trenutne razmere v zavodih in zavodskih šolah v Nemčiji je treba gledati v povezavi z zavodsko kampanjo (*Heimkampagne*) v šestdesetih letih 20. stoletja. Izraz zavodska kampanja označuje obdobje radikalne kritike domov, češ da producirajo nesamostojne mlade ljudi. »Spraviti otroke iz domov!« je bil moto takratne kampanje. Razvil se je t. i. učno-skupinski program, ki izhaja iz tega, da se morajo otroci in mladostniki z vedenjskimi težavami »odvaditi« določenih vedenj in se naučiti drugih (Myschker, 2018).

Med reformami so zavodske skupine začeli ustanavljati zunaj velikih zavodov v drugih hišah in okoliših, ustanavljali so zunanje bivalne skupine in samostojne stanovanjske skupnosti, nekoliko pozneje pa so se pojavile predhodnice oskrbovanih stanovanj. Diferencirano in specializirano polje stacionarnih oblik vzgojne pomoči sega vse do vzgojno-izobraževalnih središč – posebne oblike zavodske namestitve znotraj poklicnih rejniških družin (Günder, 2011).

Poglavitne značilnosti so: en vzgojitelj živi skupaj s šestimi mladoletniki, podpira pa ga drug vzgojitelj, ki v skupini dela 40 ur na teden. Stanovanjska skupina je umeščena v lokalno okolje, da socializacija lahko izhaja iz življenjskega okolja. Vzgojni cilji se operacionalizirajo in predstavijo mladostnikom.

Razmerje med vzgojnimi cilji in organizacijskimi oblikami jasno kaže, da so za stanovanjske skupine primerne le namestitve otrok in mladostnikov v majhne skupine, ki omogočajo človeško bližino, individualno podporo in obravnavo ter upoštevajo zahteve resničnega življenja. To pomeni, da otroci ali mladostniki niso izvzeti iz svojega domačega okolja. Vzpostavljenih je čedalje več stanovanjskih skupin, ki so povezane z izvornim okoljem, samostojne ali delujejo v združenjih (Myschker, 2018).

V Nemčiji uradi za mladino otroke in mlade čedalje pogosteje usmerjajo tudi v oblike bivanja, ki zahtevajo večjo samostojnost, kot so socialnopedagoške skupne nastanitve ali oskrbovana stanovanja. Povečal se je delež mladih

in mladostnikov, ki prejemajo socialnopedagoško pomoč v lastnem stanovanju. Obstaja pa bojazen, da razlogi za to niso pedagoški, ampak finančni – zmanjševanje stroškov (Tischner, 2002).

Intenzivna individualna obravnava otrok in mladostnikov

V Nemčiji poznajo tudi intenzivno socialnopedagoško individualno oskrbo/obravnavo. To je zelo prilagodljiva oblika obravnave otrok in mladostnikov, ki se je razvila iz domske vzgoje. Lahko jo izvajajo v različnih oblikah, od nizkopražnih podpornih in svetovalnih ponudb z možnostjo prenočitve (v svojem bivalnem prostoru) ali brez nje do zelo intenzivnih oblik oskrbe, ki vključuje tudi popotniške oziroma doživljajsko pedagoške projekte doma in v tujini, v katerih se mladi srečajo z drugo kulturo in tujimi regijami (Peters, 2006). Namenjena je mladim, ki potrebujejo intenzivno podporo pri socialni integraciji in učenju odgovornosti v življenju. Načrtovana je za daljše obdobje tako, da upošteva in zadovoljuje individualne potrebe mladostnika (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2020).

Intenzivna stanovanjska skupina organizacije Waldhaus je npr. alternativa kaznim zaporom. V intenzivni bivalni skupini je cilj »ujeti« mlade, ki so že zašli na stranpoti ali so v hudi nevarnosti, da bodo zašli. To so mladostniki, ki na primer zelo hitro postanejo agresivni, trdovratno zavračajo šolo ali službo ali pa zaradi pogostih prekinitev zvez ne zaupajo nikomur. Intenzivna bivalna skupina je alternativa zaprti namestitvi – brez ograj in zidov, mladostniki se sami učijo prepoznavati meje. Mladostniki so stari 14 let in več, nameščeni v enoposteljne sobe. Zanje so na voljo 8 mest, 8 strokovnih delavcev in 24-urna oskrba. Koncept intenzivne stanovanjske skupine obsega več elementov (Waldhaus, 2022):

- Jasne in zavezujoče strukture skupine kot učnega in življenjskega okolja¹³.
- Konfrontacija kot metodično orodje.
- Strukturirane dnevne rutine.
- Dnevno strukturirano šolanje in zaposlitveni program z možnostjo pridobitve zaključnega spričevala.
- Zavezujoče dnevno in tedensko načrtovanje.
- Spremljevalna doživljajska in prostočasna pedagogika.
- Ukvarjanje s starši na terenu.
- Aktivno mreženje z zunanjimi specialističnimi ponodbami (terapevti in svetovalnice).
- Spolna vzgoja (preventivno izobraževanje in intervencije pri spolnih zlorabah).
- Preprečevanje uživanja drog.

13 Z jasnimi in zavezujočimi skupinskimi strukturami ustvariti urejeno učno in življenjsko okolje ter tako ponovno vključiti otroke in mladostnike v običajno vsakdanje življenje in družbo. To pomeni tudi pomoč pri učenju samostojnega vodenja življenja in dolgoročno tudi pomoč pri vračanju v izvirno družino.

V Nemčiji so posebej problematični mladostniki v presečišču oziroma na meji med vzgojno pomočjo, kazensko pravosodno vejo in psihiatrijo. Zaradi različnih sistemov pomoči in sankcij jih spremenimo v nemogoče posameznike s hudimi težavami. Tu niso samo težave pri sodelovanju treh, med seboj neodvisnih organizacijskih področij, ki delujejo vsako po svoji logiki. Gre za vprašanje, kdo ima za prekrivajoča se področja težav mladih moč definiranja, kdo določi, katere težave so se pojavile, kdaj in s katerimi odzivi jih reševati. Trije sistemi delujejo vsak po svoji logiki, vsak je pod vplivom druge znanstvene discipline: vzgojna pomoč pod vplivom socialne pedagogike, otroška in mladostniška psihiatrija pod vplivom medicine in sodstvo pod vplivom prava (Peters 2014, str. 135).

V zvezni deželi Bavarska so v alternativne oblike nastanitve vključene te skupine (Zentrum Bayern Familie und Soziales, 1999):

- mladostniki med 16. in 21. letom, ki se pripravljajo na samostojno življenje v sklopu domske (zunajdružinske) oblike vzgojne pomoči ali so že »izpuščeni« v samostojno življenje (svetovanje, delna skrb),
- mladostniki, ki so obravnavi v sklopu intenzivne socialnopedagoške individualne pomoči in morajo biti tu tudi nastanjeni,
- matere ali očetje, ki morajo sami skrbeti za otroka, mlajšega od šest let, in jim je treba zagotoviti ustrezen življenjski prostor,
- mladostniki, ki morajo biti med šolanjem ali poklicnim usposabljanjem nastanjeni v primerni, socialnopedagoško spremljani obliki nastanitve,
- mladostniki, ki imajo težave z namestitvijo v drugih oblikah vzgojnih pomoči.

Sodelovanje med institucijami je še dodatno zapleteno, ker sistemi težijo k temu, da bi stroške prepustili drugemu sistemu. Sistemi si mlade nenehno podajajo. Manj ko so meje med sistemi jasne, lažje in pogostejše osebe neodvisno od njihovih dejanskih težav prehajajo med sistemi. Največkrat se to dogaja med vzgojno pomočjo in psihiatrijo, včasih tudi pravosodjem. V resnici se nihče ne počiti popolnoma pristojen in vsakdo misli, da bi mladi bolje uspevali v drugem sistemu, ne v njihovem. V praksi obstajajo konkretni primeri otrok in mladostnikov, ki jih nihče ne želi (Peters, 2014).

Sklep

Nemški sistem pomoči otrokom in mladostnikom ter njihovim družinam ni idealen, nam je pa lahko dobra orientacija v nadaljnjem procesu deinstitutionalizacije slovenskih vzgojnih zavodov v strokovne centre in pri delu z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. V članku smo se osredotočili bolj na predstavitev nemškega modela in na njegove pozitivne vidike ter s tem možnost implementacije posameznih delov v naš sistem pomoči kot pa na kritično analizo nemškega sistema. V Nemčiji je na splošno opazna zelo izrazita težnja po nadaljnjem razvoju vzgojne pomoči otrokom in mladostnikom. Vodilna načela lahko strnemo v tri alineje:

- usmerjenost v socialni prostor otroka, mladostnika ali družine,
- inkluzija in fleksibilnost,
- usmerjenost v vire/moči (posameznika, družine, kraja).

Kiehn je že leta 1997 menil, da so za nadaljnji razvoj različnih oblik mladinskega bivanja pomembni: fleksibilnost, normalnost in bližina. Fleksibilnost pomeni, da se različne oblike mladinskega bivanja prilagajajo potrebam mladih. Normalnost pomeni, da delujemo čim bolj v povezavi z družino in jo podpiramo. Bližina pa pomeni, da pomoč, če je le mogoče, zagotavljamo v domačem okolju (Kiehn, 1997).

Naj v razmislek navedemo korake, ki jih je že leta 1996 predlagala Nemška sekcija mednarodne mreže organizacij in strokovnjakov, ki delujejo na področju skrbi za otroke in mladino, in vodijo v socialnopedagoško pomoč, usmerjeno v življenjski svet otroka ali mladostnika (IGFH, 1996, str. 35):

- Ustaviti gradnjo novih domov z več skupinami na isti lokaciji. Obstoječe centralne komplekse preurediti ali prodati.
- Zmanjšati odvisnost od medregionalnih (državnih) struktur ter uporabiti energijo, čas in denar za vzpostavitev regionalnih struktur pomoči.
- Že na začetku vzpostaviti nova delovna področja v sodelovanju z obstoječo ponudbo ali, še bolje, jih integrirati z drugimi oblikami pomoči.
- Notranjo organizacijo pisarn, prostorov in služb strukturirati po regionalnih merilih.
- Ustaviti zaposlovanje novih sodelavcev za specializirana področja in se raje dogovarjati za fleksibilno delovanje.
- Zagotoviti stalno izobraževanje za spodbujanje profesionalnosti.
- Zgraditi mrežo kooperacij, svetovalnih in podpornih služb, da otrok ali mladostnik prebrodi morebitno krizo brez izključitve.
- Institucije morajo resno jemati participacijo uporabnikov. Pravica do participacije mora biti zavezujoča.
- Skupaj oblikovati politiko pomoči mladim (urad za mladino, neodvisni izvajalci): partnerski dogovori, katere storitve, s kakšnimi sredstvi.
- Močnejše se zasidrati v lokalno politiko, podpirati socialnopolitična gibanja.

Za spogledovanje s prihodnostjo bi bil lahko zanimiv nemški projekt preventivnih verig. Gre za skupna omrežja, katerih cilj je od rojstva do mladostništva povezati obstoječe storitve in ugotoviti vrzeli v oskrbi, da bi omilili splošne družbene neenakosti. Pri vzpostavljanju preventivnih verig v skupnosti je osrednji cilj zagotoviti, da potrebna podpora hitreje in učinkoviteje doseže otroke in njihove družine. Dejavnosti in strokovna podpora se osredotočajo na družine in majhne otroke. Iz raziskav o uporabi družinskih preventivnih storitev je mogoče ugotoviti, da so družine v tveganih situacijah in akutnih stresnih situacijah lažje premagale krize in se učinkoviteje spopadale z vsakdanjimi težavami, bolje so funkcionirale, otroci so se lažje in kakovostneje vključevali in spoprijemali s šolskimi zahtevami. Preventive zato ne smemo razumeti kot strategije za preprečevanje primanjkljajev, ampak kot strategijo

za spodbujanje posameznikovih virov, usmerjeno v njegove vire moči (Icking in Deinet, 2017).

V Nemčiji menijo, da je dobra in učinkovita pomoč otrokom in mladostnikom zelo dobra »naložba¹⁴« v prihodnost. Treba jim je zagotoviti celovito in na podlagi potreb in težav utemeljeno pomoč.

Viri

- Addow, G. (2020). Angebotsformen von Einrichtungen. V G. Addow (ur.), *Heimerziehung modern und differenziert* (str. 15). Stuttgart: Kommunalverband für Jugend und Soziales Baden-Württemberg. Pridobljeno 28. 6. 2022 s <https://www.kvjs.de/fileadmin/publikationen/spezial/KVJS-Spezial-Heimerziehung-R9-Barrierefrei.pdf>
- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (2020). *Kinder- und Jugendhilfe Ahtes Buch Sozialgesetzbuch*. Pridobljeno 17. 1. 2021 s <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/service/publikationen/kinder-und-jugendhilfe-90470>.
- Günder, R. (2011). *Praxis und Methoden der Heimerziehung. Entwicklung, Veränderungen und Perspektiven der stationären Erziehungshilfen*. 4. Auflage. Freiburg im Breisgau: Lambertus - Verlag.
- Helming, E., Blüml, H., & Schattner, H. (2005). *Sozialpädagogische Familienhilfe (SPFH) in der Bundesrepublik Deutschland. Band 182*. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend Schriftenreihe. Pridobljeno 12. 2. 2022 s <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/95350/956842b20540cd9b89cf5c8bea32200e/sr-band-182-sozialpaedagogische-fh-data.pdf>
- IGFH (1996). Lebensweltorientierung konkret – Erziehungshilfen neu gestalten! Positionspapier des IGfH-Vorstandes zur Dresdener Jahrestagung 1996. V S. Lenz, & F. Peters (ur.), *Kompodium Integrierte flexible Hilfen Bausteine einer lebenswelt- und sozialraumorientierten Reform der Kinder- und Jugendhilfe*. 1. Auflage (str. 32–36). Weinheim Basel: Beltz Juventa.
- IJAB (2021). Fachstelle für Internationale Jugendarbeit der Bundesrepublik Deutschland e.V. *Kinder- und Jugendhilfe in Deutschland*. Bonn: IJAB. Pridobljeno 4. 6. 2022 s https://www.kinder-jugendhilfe.info/fileadmin/PDF/DE_Infosystem_KJH_Deutschland_2021_PPT_FINAL.pdf
- Icking, U., & Deinet, U. (2017). *Offene Kinder- und Jugendarbeit und Prävention. Möglichkeiten und Grenzen. FGW Studie*. Forschungsbericht / research report. Düsseldorf: FGW – Forschungsinstitut für gesellschaftliche Weiterentwicklung e. V. Pridobljeno 11. 4. 2022 s https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/66344/ssoar-2017-icking_et_al-Offene_Kinder-_und_Jugendarbeit_und.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2017-icking_et_al-Offene_Kinder-_und_Jugendarbeit_und.pdf
- Kiehn, E. (1997). *Socialnopedagoška oskrba otrok in mladostnikov v stanovanjskih skupinah*. Ljubljana: Samozaložba Učakar, Krajncan.
- Myschker, N. (2018). *Verhaltensstörungen bei Kindern und Jugendlichen: Erscheinungsformen – Ursachen – Hilfreiche Maßnahmen*. 8. Auflage. Stuttgart: Kohlhammer.
- Peters, F. (2006). Versuch das deutsche System erzieherischer Hilfen in seinen Grundsätzen und Verfahren ausländischen KollegInnen darzustellen. V M. Hamberger, J. Koch, F. Peters, & R. Treptow (ur.), *Children at risk – Kinder- und Jugendhilfe in Mittel- und Osteuropa* (str. 129–149). Frankfurt am Main: IGfH.

14 Državljan ni več »strošek« za državo, postane davkoplačevalec.

- Peters, F. (2014). Was passiert mit »schwierigen Fällen«? V H. U., Krause, H. in F., Peters, (ur.), *Grundwissen Erzieherische Hilfen* (str. 135–152). Weinheim und Basel: Juventa Verlag.
- Tischner, W. (2002). Heimerziehung. V I. Becker – Textor in M. Textor (ur.), *SGB VIII Online-Handbuch* (str. 2–7). Pridobljeno 13. 6. 2022 s https://www.th-nuernberg.de/fileadmin/fakultaeten/sw/sw_docs/Emeriti/Tischner/Hdbb_Heimerziehung.pdf
- Statistisches Bundesamt (2023). *Pressemitteilung Nr. 493 vom 21. Dezember 2023*. Pridobljeno 1. 8. 2024 s https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2023/12/PD23_493_225.html
- Waldhaus (2022). Sozialpädagogische Einrichtungen der Jugendhilfe. *Intensiv-wohngruppe. Eine Alternative zu freiheitsentziehenden Maßnahmen*. Pridobljeno 15. 6. 2022 s <https://www.waldhaus-jugendhilfe.de/my-product/intensiv-wohngruppe>.
- Zentrum Bayern Familie und Soziales (1999). Bayerisches Landesjugendamt. *Neue Wohnformen in der Jugendhilfe*. Pridobljeno 10. 9. 2023 s <https://www.blja.bayern.de/service/bibliothek/fachbeitraege/neuewohnformen.php>

Matej Vukovič, Mitja Krajncan, Urša Rozman, Katja Vrhunc Pfeifer

Slovenski model pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami

Avtorji raziskujejo konceptualne osnove in programe ter zakonske podlage na področju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v Sloveniji. Predstavijo raziskave, ki v slovenskem prostoru raziskujejo področje dela s takšnimi otroki in mladostniki, zavodsko vzgojo in izobraževanje ter deinstitucionalizacijo vzgojnih zavodov v Sloveniji. Prikažejo razvoj slovenskih vzgojnih zavodov in mladinskih domov od druge svetovne vojne do danes, torej slovenski sistem pomoči otrokom in mladostnikom, teoretski okvir in terminološke koncepte ter glavne tokove in spremembe, ki so se zgodili v Sloveniji od konca druge svetovne vojne. Primerjajo stanje na področju zunajdružinske vzgoje pred implementacijo novega Zakona o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju in po implementaciji. Opisejo novosti slovenskih strokovnih centrov, predvsem njihove programe za delo z otroki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. Cilj je pregled konceptov in programov glede na ta zakon in prikaz prestrukturiranja strokovnih centrov.

Ključne besede: deinstitucionalizacija, vzgojni zavodi, strokovni centri, socialna pedagogika, posebne potrebe, preventiva.

Dr. Matej Vukovič je docent na Oddelku za socialno pedagogiko, Pedagoška fakulteta, Univerza na Primorskem v Kopru. Kontakt: matej.vukovic@pef.upr.si

Prof. dr. Mitja Krajncan je redni profesor na Pedagoški fakulteti, Univerza na Primorskem v Kopru. Kontakt: mitja.krajncan@pef.upr.si

Mag. Urša Rozman je doktorska študentka in asistentka na Oddelku za socialno pedagogiko, Pedagoške fakultete, Univerze na Primorskem v Kopru. Kontakt: ursa.rozman@pef.upr.si

Dr. Katja Vrhunc Pfeifer je asistentka na Oddelku za socialno pedagogiko, Pedagoške fakultete, Univerze na Primorskem v Kopru. Kontakt: katja.vrhuncpfeifer@pef.upr.si

Slovenian model of support for children and adolescents with emotional and behavioural problems or disorders

The conceptual bases and programmes and legal bases in the field of assistance to children and adolescents with emotional and behavioral problems or disorders in Slovenia are explored. The authors examine research that explores the field of work with such children and adolescents in Slovenia, institutional education and the deinstitutionalisation of educational institutions in Slovenia. They review and present the development of Slovenian educational institutions and youth homes from the Second World War to the present day, i.e. the Slovenian system of assistance to children and adolescents, the theoretical framework and terminological concepts, as well as the main trends and changes that have occurred in Slovenia since the end of the Second World War. They compare the situation in the field of out-of-family education before the implementation of the new Act on the treatment of children and adolescents with emotional and behavioural problems and disorders in education and after its implementation. They identify and describe the innovations of Slovenian professional centres, especially their programmes for working with children with emotional and behavioural problems or disorders. The aim is to review concepts and programmes in the light of this law and to demonstrate the restructuring of professional centres.

Key words: deinstitutionalisation, educational institutes, professional centres, social pedagogics, special needs, prevention.

Matej Vukovič, PhD, is assistant professor at the Department for Social Pedagogics, Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: matej.vukovic@pef.upr.si

Professor Mitja Krajncan teaches at Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: mitja.krajncan@pef.upr.si

Matej Vukovič
0009-0003-8890-2745

Mitja Krajncan
0009-0003-5869-3620

Urša Rozman
0009-0007-4395-5914

Katja Vrhunc Pfeifer
0009-0001-5856-1770

Urša Rozman is a doctoral student and assistant at Department for Social Pedagogics, Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: ursa.rozman@pef.upr.si

Katja Vrhunc Pfeifer, PhD, is assistant at Department for Social Pedagogics, Faculty of Education, University of Primorska in Koper. Contact: katja.vrhuncpfeifer@pef.upr.si

Uvod

Področje strokovnih centrov¹ v Sloveniji ne ustreza Goffmanovi definiciji totalnih ustanov, a vendar lahko najdemo več vzporednic, ki kažejo na to, da je vsaj še del totalnosti v vsakem izmed slovenskih strokovnih centrov, ki se ukvarjajo z otroki in mladostniki² s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. Zato so težnje po prenovi mreže zavodov (deinstitucionalizacija, decentralizacija, regionalizacija, normalizacija, socialno vključevanje, diferenciacija, individualizacija, fleksibilnost, integriranost, inkluzivnost, participacija, krepitev moči, usmerjenost v vire, v življenjski svet otrok/mladostnikov usmerjena socialnopedagoška pomoč) še toliko potrebnejše in na mestu in bi morale imeti zato ustrezno podporo in usklajenost vseh za otroka oz. mladostnika pomembnih subjektov kot tudi pristojnih ministrstev.

Odbor Združenih narodov za otrokove pravice je v poročilu za Slovenijo za leto 2020 izrazil zaskrbljenost glede predlogov za razvoj strokovnih centrov za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v Sloveniji. Odbor meni, da razvoj poteka brez kakršnegakoli načrta za izdelavo strokovnega mnenja na področju zagotavljanja storitev v skupnosti (Šiška in Beadle-Brown, 2020).

Na podlagi kvantitativne in kvalitativne raziskave Krajncana in Šoln Verbinc (2015) o stanju slovenskih vzgojnih zavodov in mladinskih domov se je leta 2017 začela preobrazba/deinstitucionalizacija slovenskih vzgojnih zavodov v strokovne centre³ s ciljem celostne obravnave otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami na celotnem kontinuumu pomoči od preventive do najhujših primerov. Večji in pomemben premik na tem področju se je tako zgodil s projektom »Celostna obravnava otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami na celotnem kontinuumu pomoči v strokovnih centrih« (od 2017 do 2019).

1 Iz klasičnih vzgojnih zavodov (Vzgojni zavod Kranj, Vzgojno izobraževalni zavod Frana Milčinskega Smednik, Zavod za vzgojo in izobraževanje Logatec, Vzgojno izobraževalni zavod Planina, Vzgojno izobraževalni zavod Višnja Gora in Vzgojni zavod Veržej) in mladinskih domov (Mladinski dom Jarše, Mladinski dom Malči Beličeve in Mladinski dom Maribor) s programoma vzgojnih, stanovanjskih skupin in ponekod internimi šolami so se zavodi transformirali v strokovne centre z različnimi programi, ki regijsko pokrivajo težave in potrebe otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami na celotnem kontinuumu pomoči od preventive, zgodnje detekcije in identifikacije do najhujših primerov. Ti programi so poleg stanovanjskih in vzgojnih skupin v večini strokovnih centrov: mladinska stanovanja, intenzivne skupine, poldnevni programi, mobilne službe, interne osnovne ali srednje šole, produkcijski šoli, kmetije idr.

2 V delu so izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, uporabljeni kot nevtralni in veljajo enakovredno za vse spole.

3 Menimo, da gre kljub preobrazbi v drugačne oblike pomoči in ustanov za proces deinstitucionalizacije na tem področju.

Krajncan (2019a) meni, da od stanovanjskih skupin v osemdesetih letih 20. stoletja, bolj ali manj le fizičnih preobrazb ustanov iz gradov in samostanov v namensko zgrajene vzgojne ali stanovanjske skupine, brez vsebinskih sprememb na področju dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami, ni večjih premikov. Projekt strokovnih centrov tako pomeni pomemben mejnik v nadaljnjem razvoju dela z otroki in mladostniki z čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami.

V Sloveniji je na začetku leta 2020 tudi na podlagi izkušenj in rezultatov projekta »Celostna obravnava otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami na celotnem kontinuumu pomoči v strokovnih centrih« začel veljati nov zakon, Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021). Zakon ureja in obravnava delo z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami, ki so vključeni v zunajdružinske oblike pomoči – v strokovne centre za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami⁴.

V Sloveniji je področje dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami »razdeljeno/razpeto« med štiri ministrstva: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Ministrstvo za pravosodje, Ministrstvo za zdravje in Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje⁵.

Teoretsko in praktično se proces deinstitucionalizacije slovenskih vzgojnih zavodov opira tudi na nemški model pomoči otrokom in mladostnikom in rezultate ter evalvacije projektov nemške organizacije IGFH (Internationale Gesellschaft für erzieherische Hilfen)⁶, programov projekta INTEGRA⁷ in kooperacije Kita – HzE-ASD⁸, ki so v nekaterih nemških deželah pomenili spremembe v delovanju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami.

Osnovna otrokova in mladostnikova pravica, utemeljena v vseh konvencijah o otrokovih pravicah, je, da glede na svoje težave in potrebe⁹ dobi ustrezno obliko pomoči. Slovenski strokovni centri so, gledano iz daljše časovne

4 Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju ureja celovito pomoč otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2011) mu je podrejen. Podrejeni zakon obravnava zahtevnejšo populacijo kot nadrejeni zakon.

5 Nimamo razvite lokalne samouprave; v praksi se kaže veliko nefunkcionalnosti v dogovorih in pristojnostih, ki so preveč ohlapni in za otroke pogosto tudi škodljivi.

6 Nemška sekcija mednarodne mreže organizacij in strokovnjakov, ki delujejo na področju skrbi za otroke in mladino Fédération Internationale des Communautés Éducatives (FICE). Področja delovanja mreže so: otroci v zunajdružinski vzgoji, otroci s posebnimi potrebami in ogroženi otroci. Njen glavni cilj je pripomoči k razvoju zunajdružinske vzgoje.

7 INTEGRA je okrajšava za koncept integriranih, fleksibilnih, regionaliziranih (usmerjenih v življenjski svet oz. vsak dan) trajnostnih ponudb pomoči pri vzgoji, ki je bil razvit v sklopu IGFH in so ga kot modelski projekt v petih različnih nemških regijah izvajali med letoma 1998 in 2003. Rezultati projekta INTEGRA so bili dobri temelji za njegovo nadaljnje izvajanje.

8 Kita je splošen izraz za jasli, vrtce in pošolsko varstvo.

9 To pomeni kompenzacijo tistih razvojnih nalog, ki jih otrok ali mladostnik še ni opravil, ni pa to pedocentričen (zadovoljevanje prav vseh otrokovih potreb).

perspektive, nadaljevanje prizadevanj od logaškega eksperimenta, prenove vzgojnih zavodov, uvajanja stanovanjskih skupin, mladinskih stanovanj, humanizacije in normalizacije vzgoje in izobraževanja (Krajncan, 2019a). Namen prispevka je preučiti slovenski model pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami pred implementacijo novega zakona in po njem ter predstaviti spremembe na tem področju.

Metoda

V članku smo uporabili kombinacijo deskriptivne in interpretativne metode. Raziskali smo konceptualne osnove in programe ter zakonske podlage na področju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v Sloveniji. Preučili smo raziskave in znanstvene članke, ki v slovenskem prostoru raziskujejo področje dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami čustvenimi, zavodsko vzgojo in izobraževanje ter deinstitutionalizacijo vzgojnih zavodov v Sloveniji.

Pregledali in prikazali smo razvoj slovenskih vzgojnih zavodov in mladinskih domov od druge svetovne vojne do danes, torej slovenski sistem pomoči otrokom in mladostnikom, poglede različnih avtorjev o tej temi, teoretski okvir in terminološke koncepte ter glavne tokove in spremembe, ki so se zgodili v Sloveniji od konca druge svetovne vojne do danes. Primerjali smo stanje na področju zunajdružinske vzgoje pred implementacijo novega Zakona o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju in po implementaciji. Opredelili in opisali smo novosti slovenskih strokovnih centrov, predvsem njihove programe za delo z otroki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. Cilj je pregled konceptov in programov glede na ta zakon in prikaz prestrukturiranja strokovnih centrov.

Kratek pregled razvoja slovenskih vzgojnih zavodov in prestrukturiranja v strokovne centre

Osredotočili smo se na obdobje razvoja slovenskih vzgojnih zavodov in mladinskih domov po drugi svetovni vojni in procese deinstitutionalizacije na tem področju. Vzgojne zavode so v Sloveniji začeli ustanavljati predvsem po drugi svetovni vojni in sprva so bili namenjeni vojnim sirotam. Vse institucije, razen deškega vzgajališča, so z začetkom druge svetovne vojne nehale delovati. Otroci in mladostniki so bili nameščeni v nacionaliziranih graščinah, gradovih, gospodarskih poslopih in samostanih, ki niso bili primerni za nič drugega kot za vzgojo »delinkventne« mladine. Prva izjema je bil leta 1964 zgrajeni Prehodni mladinski dom Jarše v Ljubljani. Ustanovitelj vseh vzgojnih zavodov je bil resor za zdravstvo in socialno varstvo Socialistične federativne republike Slovenije (Skalar, 1987).

Prva faza deinstitutionalizacije v Sloveniji se je začela z logaškim eksperimentom¹⁰ leta 1967. Po eni strani je načela samoumevnost ustanov in pokazala, da je mogoče nekaj spremeniti, po drugi strani pa je uvedla novosti v strokovni diskurz in prakso (brez fizičnega kaznovanja, skupinska dinamika). Ostala je izolirani strokovni fenomen, omejen na vzgojne zavode (Flaker, 2012).

V procesu prenove, ki se je začela v osemdesetih letih 20. stoletja in katere iniciator je bil pravzaprav logaški eksperiment, se ustanove niso razvijale načrtno v smeri pokrivanja celotnega kontinuuma čustvenih in vedenjskih težav in motenj, ostajale so v istem okolju, v namensko zgrajenih stavbah (Krajncan, 2019b). Prenova je temeljila na raziskavi dr. Skalarja in dr. Šelih z naslovom *Analiza in vizije zavodske vzgoje v Sloveniji do leta 2000* iz leta 1982 in načrtu strokovne skupine (Kobolt, 2017). Strokovna skupina je zastopala stališče, naj ne bi nameščali otrok in mladostnikov v vzgojne zavode za vsako ceno, ampak le, kadar nezavodske rešitve in oblike pomoči niso primerne. Prav tako se je zavzemala za alternativne oblike zavodske vzgoje. Prenova je potekala tako, da so bili vzgojni zavodi, v katerih se je začela prenova, postavljeni v istem kraju na sosednjih parcelah/lokacijah (preglednica 1). Prenova je bila bolj arhitektonske kot vsebinske narave (Skalar, 1987; Krajncan, 2019b).

Koncepti vzgojnih zavodov so večinoma nastali pred letom 1980, koncept stanovanjskih skupin pa v osemdesetih letih (Krajncan & Šoln Vrbinc, 2015). Institucionalna vzgoja se je v procesu prenove diferencirala v stanovanjske skupine, ki so bolj ali manj integrirane v okolje, in vzgojne skupine, ki delujejo v bolj zaprtih zavodih. Diferenciacija zavodov nikoli ni bila jasno dorečena (Kobolt, 2017). Dinamika prenove časovno in konceptualno ni bila izpeljana tako, kot bi lahko bila. Zdi se, da so lokacije ustanov ostale na istih mestih zaradi kadra in ne zaradi mladih (Krajncan, 2019b).

10 Glede na pomembnost logaškega eksperimenta v razvoju stroke menimo, da je ta pomemben v fazi deinstitutionalizacije slovenskih vzgojnih zavodov. Skalar (1987) meni, da so pomembnejši vplivi, ki so izhajali iz eksperimenta: zavzemanje za permissivno usmeritev (odmik od represivnih oblik odnosa), uvajanje skupinskega dela, uvajanje terapevtskih skupnosti, oblikovanje modela postopnega oblikovanja koncepta s kontinuiranim procesom in interakcijo med teorijo in prakso.

Preglednica 1: Prikaz prenove, namestitve in programov vzgojnih zavodov in mladinskih domov v Sloveniji v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja.

Vzgojni zavod/kraj	Objekt	Način prenove/ime/kraj	Datum preselitve	Programi
Dekliško vzgajališče Smlednik pri Ljubljani	Grad	Klasičen tip vzgojnega zavoda, poleg starega zavoda (Valburga) VIZ FMJ Smlednik	1990	Stanovanjske skupine, interna osnovna šola
Dekliško vzgajališče v Višnji Gori	Grad	Centralni objekt – grad (uprava) + dve hiše ob gradu VIZ Višnja Gora	2007	Vzgojne skupine v hišah ob gradu, stanovanjske skupine, interni poklicni srednješolski programi (v gradu)
Vzgajališče Veržej	Samostan	Klasičen tip vzgojnega zavoda. Poleg predhodne lokacije Vzgojni dom pri OŠ Veržej	1988	Vzgojne skupine pri osnovni šoli
Deško vzgajališče v Planini pri Rakeku	Vojna carinarnica	hiše poleg centralne zgradbe, isti kraj – druga lokacija VIZ Planina	1991	Vzgojne skupine v hišah Interna osnovna šola, uprava (centralna zgradba)
Vzgojno-popoljševalni dom v Radečah	Samostan	Ni bilo vključeno v prenovo (pristojno Ministrstvo za pravosodje). Ista lokacija	Zdaj se imenuje Prevzgojni dom Radeče	Mnaje skupine, učne delavnice, sedaj še: oddelek brez drog in odprti oddelek
Prehodni mladinski dom Preddvor	Grad	Preseljen v Kranj in okolico. VZ Kranj	1992	Stanovanjske skupine v stanovanjih in hišah na različnih lokacijah
Vzgojni zavod Logatec	Grad	Klasičen tip vzgojnega zavoda v Logatcu – druga lokacija VIZ Logatec	1993	Vzgojne skupine, interni poklicni srednješolski programi. Stanovanjski skupini na drugih lokacijah.
Prehodni mladinski dom Kodeljevo (od leta 1964 Nove Jarše)	Grad Pred prenovo prvi in edini namensko zgrajeni zavod (1964)	Pri prenovi novo ime, centralna zgradba (šola, produkcijska šola) poleg predhodne lokacije Mladinski dom Jarše	1996	Centralna zgradba: Interna osnovna šola in produkcijska šola. Stanovanjske skupine na različnih lokacijah in oblikah bivanja.
Dežji dom Fram preimenovan leta 1967 v Mladinski dom Tone Kozel	Grad	Preseljeni v stanovanjske skupine v Maribor in okolico Mladinski dom Maribor	1989	Stanovanjske skupine na različnih lokacijah
Mladinski dom Malči Beličeve	Stara zgradba na Zavetiški ulici.	Klasičen tip vzgojnega zavoda na Viču v Ljubljani	1990	Vzgojne skupine t.i. družine v centralni stavbi + stanovanjska skupina na drugi lokaciji
Vzgojni zavod Slivnica pri Mariboru	Slivniški grad	Klasičen tip zavoda v Slivnici, druga lokacija	1990	Vzgojne skupine v centralni stavbi

Vir: Krajnc (2019b, str. 10–13).

Prenova zavodov v devetdesetih letih 20. stoletja ni v celoti uspela. Kljub temu so se v obdobju desetih in več let zgodile nekatere ključne spremembe. Število mest v vzgojnih zavodih se je zelo zmanjšalo zaradi novih mest v stanovanjskih skupinah. Tri ustanove (Mladinski dom Fram, Prehodni mladinski dom Jarše in Vzgojni zavod Preddvor) so se reorganizirale v stanovanjske

skupine. Nova oblika stanovanjskih skupin je vnesla normalizacijo življenjskih razmer, manjše skupine, večjo individualizacijo življenja glede na potrebe otrok in mladostnikov ter stik z realnim življenjem v rednih osnovnih in srednjih šolah (Kobolt, 2017).

Razvoj zunajdružinskih oblik je od prenove ostal na skoraj isti točki. Zavrnjene so bile številne pobude za ustanovitev novih oblik (stanovanjske skupine z alternativnimi programi). Marsikdaj so odklonili sprejem otroka ali mladostnika ali premestitev iz ene ustanove v drugo. Zavodi niso bili dovolj usposobljeni za obvladovanje vseh težav, saj se v svojih ciljih in potekih oblikovanja vsakdana in pristopih niso odmaknili od ustaljenih praks. Te pa ne zadostujejo za reševanje novih problemov in zahtevne situacije, ki jih dinamika skupin, v katerih prevladujejo zelo oškodovani mladi, poraja (Kobolt, 2017, str. 108). Krajncan (2019a) meni, da je razvoj slovenskih vzgojnih zavodov nesistematičen, strokovno nedorečen in nediferenciran ter regijsko nelogično pokrit.

Občuten premik na tem področju se je zgodil leta 2017 s projektom »Celostna obravnava otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami na celotnem kontinuumu pomoči v strokovnih centrih«. Financiran je bil iz sredstev kohezijske politike EU. Projekt je omogočil vzpostavitev strokovnih centrov za delo z otroki s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. Posledica projekta je bila tudi priprava nove zakonodaje in novega vzgojnega programa na tem področju (Košnik idr., 2022). Vzgojni zavodi in mladinski domovi so se po uvedbi novega zakona vsi preimenovali v strokovne centre z razvejenimi programi, ki so usmerjeni v težave in potrebe otrok in mladostnikov.

Koncept celostne obravnave otrok in mladostnikov pomeni regijsko pokritost na celotnem kontinuumu pomoči, od preventivnih oblik in programov do posameznikov z najhujšimi oblikami čustvenih in vedenjskih težav in motenj. Usmerjen je na potrebe otrok in mladostnikov v celotnem kontinuumu pomoči. Integrirane in fleksibilne oblike pomoči, usmerjene v socialni prostor, so odzivi na nezaželene stranske učinke sodobnih specializiranih in diferenciranih sistemov vzgojne pomoči (Krause in Peters, 2014).

Strokovna težnja je, da otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami ob ustrezni pomoči in podpori ostanejo čim dlje v svojem lokalnem okolju in da se del tistih, ki so zdaj v institucijah, čim prej vrne v domače, lokalno okolje. Pri tem je nujno povezovanje z drugimi vzgojno-izobraževalnimi zavodi, z drugimi službami, ki obravnavajo ciljno skupino, centri za socialno delo in družinami otrok ali mladostnikov ter morebiti drugimi deležniki¹¹ (Vukovič in Krajncan, 2019).

11 Od leta 2019 se uporablja Družinski zakonik (2017). Na področju nameščanja otrok in mladostnikov v zunajdružinsko obravnavo je vnesel nekaj novosti. Ureja tudi ukrepe za varstvo otrokovih koristi, s katerimi država varuje ogroženega otroka. Namestitev otroka v strokovni center spada med ukrep trajnejšega značaja. Postopek vključitve mladostnika v strokovni center vodi družinsko ali kazensko sodišče, proces namestitve pa poteka v sodelovanju s centrom za socialno delo. Sodišče odloča o namestitvi otroka v strokovni center.

Programi celostne obravnave na celotnem kontinuumu pomoči od preventive do najhujših primerov

Prenovljeni vzgojni program za otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami iz leta 2022 končno prinaša tudi nove podlage za oblike dela, pomoči in podpore na področju preventivnih dejavnosti, ki omogočajo zgodnje odkrivanje težav, kontinuum podpore in pomoči otroku ali mladostniku in družini in šoli ter s tem tudi manj namestitev. Po zaslugi zgodnjega odkrivanja težav se uresničuje načelo čimprejšnje pomoči otrokom in mladostnikom z zagotavljanjem kontinuitete pomoči. Poudarek je na celostni obravnavi posameznika v obliki tima strokovnih delavcev z različnih področij. Oblike dela omogočajo tudi spremljanje in podporo mladostnika po izteku ukrepa sodišča. Obravnava temelji na multidisciplinarnem pristopu (Košnik idr., 2022, str. 5–9).

V nadaljevanju predstavljamo programe celostne obravnave na celotnem kontinuumu pomoči od preventive do najhujših primerov v strokovnih centrih po Sloveniji. Programi so razdeljeni na: preventivne dejavnosti, delo z nameščenimi otroki ali mladostniki in podporo po izteku ukrepa sodišča. Cilj programov je čimprejšnja in čim uspešnejša reintegracija otrok in mladostnikov v njihovo domače ali drugo zanje primerno okolje z njihovo aktivno participacijo, razvojem kompetenc za samostojno življenje ob upoštevanju primanjkljajev, kjer je to možno (Košnik idr., 2022; Vuković, 2022). Diferenciacija v celostni obravnavi na celotnem kontinuumu pomoči temelji na Zakonu o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021) in vzgojnem programu.

Preventivni programi

V okviru preventivnih dejavnosti strokovni center omogoča zgodnje odkrivanje težav ter zagotavljanje pomoči in podpore otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami, njihovim družinam, vrtcem in šolam. Pomoč je namenjena predvsem pri vzgoji. Otrok ali mladostnik je v skladu z načelom največje koristi za otroka in upoštevanju njegovih specifičnih potreb vključen v obravnavo strokovnega centra v obliki svetovanja ali pomoči mobilnega tima. Pravočasna pomoč in podpora sta namenjeni odpravljanju vzgojnih težav, da namestitev v strokovni center ne bi bila potrebna (Košnik idr., 2022, str. 31–32).

Mobilna služba/tim zagotavlja pomoč otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami pri njihovem optimalnem razvoju, zgodnjemu odkrivanju težav in podpori. Vsebina in obseg dela mobilnih timov sta odvisna predvsem od težav in potreb otrok in mladostnikov. Mobilna pomoč in podpora lahko potekata na domu, v prostorih strokovnega centra, vrtca ali šole. Usmerjeni sta v življenjski prostor otroka ali mladostnika in njihove družine. V mobilnem timu sodelujejo strokovnjaki različnih strok, glede na težave posameznega otroka ali mladostnika. Pomoč in podpora sta

namenjeni predvsem otroku ali mladostniku in njegovi družini, lahko pa tudi vrtcu ali šoli (Košnik idr., 2022, str. 47; Vukovič, 2022, str. 109–111).

Mobilna služba uresničuje načela deinstitutionalizacije, normalizacije, individualizacije, torej čimprejšnje pomoči in celostne obravnave otroka ali mladostnika v njegovem življenjskem okolju, če je to mogoče. Pred uvedbo Zakona o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021) in Vzgojnega programa (Košnik idr., 2022) tega programa ni bilo, poskusno so ga izvajali v okviru projekta Celostna obravnava od leta 2017. Pokriva začetek kontinuuma pomoči, je usmerjen na težave in potrebe otrok in mladostnikov. Je velika pridobitev tako za otroke in mladostnike kot tudi za starše in stroko.

Poldnevni program je zasnovan kot preventivna oblika zagotavljanja pomoči otrokom ali mladostnikom in staršem na področju izobraževanja, socialnega zorenja, aktivnosti in odgovornosti. Poldnevni program omogoča otrokom in mladostnikom učno pomoč, kakovostno preživljanje prostega časa, učenje socialnih spretnosti idr. V dnevno obliko dela so vključeni otroci ali mladostniki, ki bivajo v domačem okolju, potrebujejo pa dodatno podporo. Lahko so deležni socialnopedagoške, psihološke, psihoterapevtske ali druge za njihov razvoj ustrezne podpore (Košnik idr., 2022, str. 49; Vukovič, 2022, str. 103–104). Program pomeni pomemben segment na ravni preventivnega dela na začetku kontinuuma pomoči s ciljem, da otroci in mladostniki ostanejo v svojem domačem okolju. Poldnevni program uresničuje načela deinstitutionalizacije in normalizacije in je novost od leta 2017, ko so ga prvič začeli izvajati v Strokovnem centru Maribor.

Produksijska šola je dnevni program za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov. Primeren je za mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. Z dnevno obliko programa se uvršča med ambulantno in namestitveno obliko. Je interventni program, namenjen mladostnikom z zaključeno devetletno osnovnošolsko obveznostjo, v starosti med 15 in 18 let. Program je individualiziran in fleksibilen. Oblikuje se na podlagi potreb in interesov mladostnikov in specifičnosti skupine. Cilj programa je, da mladostnik s pomočjo različnih aktivnosti spozna in razvija svoje zmožnosti in kompetence. Mladostnikom z različnimi težavami ponuja pomoč pri vrnitvi v sistem izobraževanja ali pomoč za vstop na trg dela ter tudi pomoč pri drugih oblikah osamosvajanja (Košnik idr., 2022, str. 83–84). Produksijska šola s svojo fleksibilno, individualno ponudbo odgovarja tudi na pojav osipništva. Pred uvedbo Zakona o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021) je bila v celotni Sloveniji samo ena produksijska šola, zdaj (poleti 2024) sta dve. Na Danskem, od koder izhaja ideja produksijskih šol, jih je trenutno 78. V produksijskih šolah vidimo možnosti razvoja novih diferenciranih oblik dela z mladimi.

Program socialnopedagoška pomoč in svetovanje družinam je usmerjen na celotno družino in ne le na osebo, pri kateri se kažejo simptomi družinske problematike. Pomoč je večdimenzionalna, to pomeni usmerjena v družino

in socialno mrežo družine. Izvaja se z družino na njenem domu. Potrebi, ki ju zaznavajo strokovnjaki v praksi, sta pomanjkanje dela z družino (predvsem s starši otroka ali mladostnika) in priprava družine na vrnitev otroka ali mladostnika v domače okolje. Poglavitni cilj je krepitev družine (Košnik idr., 2022, str. 48; Vuković, 2022, str. 104–107). Menimo, da bi bilo treba še bolj okrepiti pomoč družinam in staršem, ki so vzgojno nemočni, saj bi bilo s krepitvijo moči ali vsaj podporo staršem delo z otroki ali mladostniki kakovostnejše in lažje. Gre za izjemno pomemben segment dela, saj so izkušnje pokazale, da je zelo pomembno hkratno delo s starši in da je treba delati s starši in otrokom. Prav tako bi opozorili na preventivni segment, ki je lahko s takšnim delom izjemnega pomena, saj ima potencialno moč, da na tak način prepreči zunajružinske obravnave in nastanitve.

Delo z nameščenimi otroki in mladostniki

Oblike dela se izvajajo v različnih vrstah skupin in omogočajo celostno multidisciplinarno obravnavo otroka ali mladostnika. Oblike dela so odvisne od tega, kakšno pomoč in podporo otrok ali mladostnik potrebuje. Obravnava otrok in mladostnikov z različnimi oblikami nasilnega vedenja, oblikami odvisnosti, nemotiviranosti ali neodzivnosti, psihiatričnih težav in motenj, odsotnosti od pouka, nedovoljenimi izhodi ipd. temelji na multidisciplinarnem pristopu (Košnik idr., 2022, str. 37).

Stanovanjske skupine so namenjene osnovnošolski in srednješolski populaciji z eksternim izobraževanjem. V stanovanjskih skupinah praviloma bivajo otroci in mladostniki, ki zaradi različnih razlogov ne morejo bivati v družini. Delujejo v stanovanjih ali stanovanjskih hišah po načelu družinske vzgoje tako, da se skušajo približati družinskemu načinu življenja. Otroci ali mladostniki si tako začasno uredijo bivanjske razmere, pridobijo pomoč pri šolanju, vzgojitelji jim zagotavljajo podporo, mentorstvo svetovanje ali druge oblike pomoči (Košnik idr., 2022, str. 39; Vuković, 2022, str. 117–118).

Stanovanjske skupine kot obliko pomoči poznamo v Sloveniji že od leta 1981, ko je bila ustanovljena prva. Koncept stanovanjske skupine se od takrat ni veliko spremenil. Problematična je tudi ne-bližina doma in dolžina bivanja otrok ali mladostnikov v stanovanjskih skupinah – institucionalizacija.

Vzgojne skupine za osnovnošolsko in srednješolsko populacijo z eksternim ali internim izobraževanjem so namenjene mladostnikom z večjimi čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami, ki so težje vodljivi in potrebujejo več strukture in pravil. Vzgojne skupine so bolj zaprtega tipa in z več strukture kot stanovanjske skupine. Vzgojne skupine so primerne za mladostnike, ki ne zmorejo bivati v stanovanjskih skupinah, ali za otroke (Košnik idr., 2022, str. 40; Vuković, 2022, str. 119–121).

Intenzivne vzgojne skupine z eksternim ali internim izobraževanjem so namenjene otrokom ali mladostnikom, ki zaradi težje problematike potrebujejo bolj specializirano pomoč oziroma terapevtsko obravnavo v manjši skupini ali individualno. Namenjene so otrokom ali mladostnikom, ki bolje

funkcionirajo v manjših skupinah, kjer je obravnava bolj individualna. Ciljna skupina so mladostniki, ki potrebujejo intenzivnejšo/bolj specializirano individualno obravnavo (Košnik idr., 2022, str. 42; Vukovič, 2022, str. 126–127).

Intenzivne skupine so nova oblika pomoči otrokom in mladostnikom. V njih so nameščeni otroci ali mladostniki, ki imajo večje čustvene in vedenjske težave ali motnje. Dobro je, da je skupina majhna, delo in pristop sta intenzivna in kakovostnejša. Strokovni centri organizacijo in izvedbo programa intenzivnih skupin izvajajo zelo različno, nekje prevladuje medicinski model, drugje je večji poudarek na samostojnosti in odgovornosti. Predlagamo več specializiranih skupin za določene vrste populacije otrok ali mladostnikov, ki še ni zajeta v kontinuum pomoči in intenzivno socialnopedagoško individualno pomoč.

Pri zunajdružinskih oblikah namestitve so možne so tudi druge bolj diferencirane in fleksibilne oblike pomoči, glede na specifične težave in potrebe otrok in mladostnikov: umetniške, športne, obrtne, terapevtsko-ustvarjalne oblike, aktivnosti ali terapije s pomočjo živali, rastlin, socialnopedagoške kmetije, doživljajsko pedagoški projekti ...

Po dolгих letih prakse stanovanjske in vzgojne skupine še vedno delujejo in so v sistemu pomoči otrokom in mladostnikom. Prepoznane so kot potrebna oblika dela z otroki in mladostniki na kontinuumu pomoči. Treba je določiti jasna merila za horizontalno in vertikalno prehajanje med skupinami in časovni okvir obravnave. Pogrešamo bolj diferencirane in specializirane skupine in oblike dela, glede na težave in potrebe otrok in mladostnikov ter regijsko pokritost. Predvsem stanovanjske skupine bi morali vzpostaviti na območjih, kjer je to potrebno, uvajati alternativne oblike bivanja, kot so: neodvisne stanovanjske skupine, skupna stanovanja, individualna stanovanja z oskrbo, nizkopražne nastanitve, rejniške družine. Otroke in mladostnike bi morali usmerjati v takšne oblike bivanja, ki zahtevajo večjo samostojnost.

Podpora po izteku ukrepa sodišča

Strokovni centri zagotavljajo mladostnikom podporo pri prehodu iz namestitve v samostojno življenje. Dogovor z mladostnikom, ki ta program potrebuje, vsebuje načrt za samostojno življenje in delo. Obsega različne oblike vedenja, sodelovanja in podpore glede na individualne potrebe in težave mladostnika. Mladinsko stanovanje je mehak prehod mladostnika iz stanovanjskih ali tudi drugih skupin v samostojno življenje. Je korak v kontinuumu podpore in pomoči na poti v samostojnost. Mladinska stanovanja so namenjena mladostnikom, ki so dopolnili 18 let, se še izobražujejo ali so vključeni v proces dela. Če ni možnosti za vrnitev v domače ali drugo za mladostnika ustrezno okolje, je možen dogovor za vključitev v mladinsko stanovanje, kjer lahko mladostnik ali mladostnica prebiva največ 12 mesecev po koncu izobraževanja oziroma največ do dopolnjenega 26. leta starosti (Košnik idr., 2022, str. 43; Vukovič, 2022, str. 127–130). Pred projektom Celostna obravnava leta 2017 so posamezni zavodi na lastno pest odpirali mladinska stanovanja.

Preglednica 2: Programi in specifikke pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami v luči slovenskih sprememb na tem področju (pregled prestrukturiranja vzgojnih zavodov v strokovne centre)

Ustanova	Star naziv/ime	Stari programi	Trenutni programi	Specifika	Regija - območje delovanja
Strokovni center (v nadaljevanju SC) Kranj Šempeterska ulica 3 4000 Kranj https://vzkranj.splet.arnes.si/	Vzgojni zavod Kranj, prej Preddivor	Stanovanjske skupine	- Stanovanjske skupine - Intenzivna vzgojna skupina - Mladinsko stanovanje - Mobilna služba - Skupina za starše	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Smlednik in SC Logatec, ki je koordinator v regiji.	Gorenjska in Osrednjeslovenska regija
SC Frana Milčinskega Smlednik Valburga 5, 1216 Smlednik https://scfm-smlednik.si/	Vzgojno izobraževalni zavod Frana Milčinskega Smlednik	- Interna osnovna šola - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine - Delavnice za starše	- Interna osnovna šola in osnovnošolski program s prilagojenim programom z nižjim - izobraženim standardom - Mobilna služba - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine - Intenzivna vzgojna skupina	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Kranj in SC Logatec, ki je koordinator v regiji.	Gorenjska in Osrednjeslovenska regija
SC Logatec Tržaška cesta 63, 1370 Logatec https://zvi-logatec.si/	Zavod za vzgojo in izobraževanje Logatec	- Interni poklicni srednješolski programi - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine	- Interni poklicni srednješolski programi - Mobilna služba - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine - Intenzivne vzgojne skupine - Mladinsko stanovanje - Preventivna svetovalna pomoč	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Smlednik in SC Kranj. Koordinator v regiji.	Gorenjska in Osrednjeslovenska regija
SC Planina Planina 211, 6232 Planina https://www.sc-planina.si/	Vzgojno izobraževalni zavod Planina	- Interna osnovna šola - Nižje poklicno izobraževanje. - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine	- Interna osnovna šola s prilagojenim programom. - Nižje poklicno izobraževanje - Produkcijska šola - Mobilna služba - Intenzivne vzgojne skupine - Vzgojne skupine - Stanovanjske skupine - Mladinsko stanovanje - Svetovanje šolam - Družinska in zakonska psihoterapija - Dnevni in poldnevni programi - Terapevtska kmetija	Samostojno pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči v njej.	Obalno-kraška, Notranjsko-kraška, Goriška regija

Ustanova	Star naziv/ime	Stari programi	Trenutni programi	Specifika	Regija - območje delovanja
SC Mladinski dom Malči Beličeve Mencingerjeva ulica 65, 1000 Ljubljana https://www.malci-beliceve.si/	Mladinski dom Malči Beličeve	- Vzgojne skupine (družine) - Stanovarijske skupine	- Vzgojne skupine (družine) - Stanovarijske skupine - Intenzivna skupina - Mladinsko stanovanje	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Mladinski dom Jarše in SC Višnja Gora, ki je koordinator v regiji.	Osrednjeslovenska, JV Slovenija, Zasavska in Spodnjeposavska regija
SC Mladinski dom Jarše Jarška cesta 44, 1000 Ljubljana https://www.mdj.si/	Mladinski dom Jarše	- Interna osnovna šola - Stanovarijske skupine - Produkcijska šola	- Interna osnovna šola s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo. - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine - Produkcijska šola - Mladinsko stanovanje - Mobilna svetovalna služba	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Mladinski dom Malči Beličeve in SC Višnja Gora, ki je koordinator v regiji.	Osrednjeslovenska, JV Slovenija, Zasavska in Spodnjeposavska regija
SC Višnja Gora Cesta Dolenjskega odreda 19, 1294 Višnja Gora https://www.vizvisnjagora.si/	Vzgojno izobraževalni zavod Višnja Gora	- Interni poklicni srednješolski programi - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine	- Interni poklicni srednješolski programi - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine - Psihoterapevka - Intenzivna skupina	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Mladinski dom Jarše in SC Mladinski dom Malči Beličeve. Koordinator za regijo.	Osrednjeslovenska, JV Slovenija, Zasavska in Spodnjeposavska regija
SC Mladinski dom Maribor Ulica Saše Deva 21 2000 Maribor https://mladinski-dom-mb.si/	Mladinski dom Maribor skupaj z Vzgojnim zavodom Slivnica	- Stanovarijske skupine - Vzgojne skupine	- Poldnevni program - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine - Intenzivna skupina - Produkcijska šola - Mladinsko stanovanje - Španova kmetija Moščanci - Mobilna služba	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Veržej. Koordinator za regijo.	Koroška, Savinjska, Podravska, Pomurska regija
SC Veržej Puščenjakova ulica 8, 9241 Veržej https://www.vzgojni-zavod-verzej.si/	Vzgojni dom Veržej (Osnovna šola Veržej Enota Dom)	- Osnovna šola - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine	- Osnovna šola - Mobilna služba - Vzgojne skupine - Stanovarijske skupine - Dnevna oblika dela - Intenzivne skupine	Pokriva regijo in celoten kontinuum pomoči skupaj s SC Mladinski dom Maribor, ki je koordinator v regiji.	Koroška, Savinjska, Podravska, Pomurska regija

Program mladinskega stanovanja je končno dobil formalno-pravno potrditev kot potreben, učinkovit in uspešen program. Ta oblika namestitve je zadnja stopnica v celotnem procesa deinstitutionalizacije.

V strokovnih centrih je glede na napredek otroka ali mladostnika, težave in potrebe, možno prehajanje med različnimi programi (upoštevaje cilje in kriterije). Končni cilj je uspešna vključitev/vrnitev posameznika v življenjski prostor, ki je zanj najprimernejši. Posamezni programi strokovnih centrov se lahko glede na težave in potrebe otrok ali mladostnikov vsebinsko preoblikujejo in spreminjajo, saj jim to omogoča tudi Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021). Zakon to omogoča, vendar pa je realnost drugačna, predvsem zaradi pomanjkanja strokovnega kadra in prostorskih težav.

Sklep

Na podlagi pregleda programov in konceptov ugotavljamo, da uvajanje sprememb po Zakonu o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021) v prakso pomeni vzpostavljanje celostnih, trajnostnih in drugačnih pristopov pri delu s takšnimi osebami. Implementacija zakona omogoča, da se novi in stari programi prilagajajo otroku ali mladostniku. Leta 2022 je bil sprejet tudi nov vzgojni program s kriznimi intervencijami. Ugotovili smo, da prenovljeni vzgojni program prinaša različne oblike in kontinuum pomoči otrokom in mladostniku, s tem pa tudi manj namestitev v strokovne centre.

Zaradi sprememb na tem področju menimo, da strokovni centri bolje uresničujejo cilje celostne obravnave otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami na celotnem kontinuumu pomoči od preventive, zgodnje detekcije in identifikacije do najhujših primerov. Celostno obravnavo utemeljujemo z upoštevanjem sodobnih trendov socialnopedagoške obravnave oseb s posebnimi potrebami (Vuković in Krajncan, 2019, str. 165):

- uporabnik se strinja z obravnavo,
- uporabnik pozna cilje in razume pomen in smisel obravnave,
- uporabnik samostojno odloča o vključitvi v obravnavo,
- celostna obravnava je »regionalno občutljiva«, tako da išče pomoč blizu domačega okolja,
- usmerjena je v življenjski prostor posameznika,
- temelji na mrežnih strukturah pomoči,
- obravnava je hitra in strokovna,
- namestitev ustreza zadovoljevanju uporabnikovih posebnih potreb, je na-rejena »po njegovi meri« in mu omogoča »osebni paket storitev«,
- usmerjena je k največji učinkovitosti glede ustreznosti strategij, metod dela, ciljev,
- usmerjena je v čim prejšnji odpust iz ustanove.

V življenjski svet uporabnika usmerjano socialnopedagoško pomoč razumemo kot odgovor na današnje življenjske razmere, torej tudi na spremembe in prelome/zasuke v današnji družbi (Thiersch, 2020, str. 74). Peters (2008) povezuje v življenjski svet otroka ali mladostnika usmerjeno pomoč z regionalizacijo, ki je usmerjena v dajanje pomoči v okolju, v katerem otrok ali mladostnik živi, da bo lahko ohranil socialna razmerja in neustrezna korigiral v življenjskem prostoru samem.

Ko bomo v Sloveniji prehodili pot deinstitucionalizacije¹², bomo preusmerili pozornost od »varnosti« institucije in usmerjenosti na lastno ponudbo na uporabnika. V središču pozornosti mora biti otrok in mladostnik s svojimi težavami in potrebami in ne institucija kot taka, s svojimi zahtevami in standardi. Tako se institucija prilagaja uporabniku, njegovim težavam in potrebam in ne uporabnik njej. S tem preprečujemo stigmatizacijo in druge neželene učinke.

Krajncan (2012) meni, da gre v Sloveniji za širši družbeni problem, ki izhaja iz razzlojene, nesocialno politično usmerjene (ne)demokratske družbe, ki nima jasne strategije in je tudi resorsko vse prej kot stabilno zasnovana in usklajena. Različne ustanove vidijo strokovne centre kot zadnji člen v verigi ukrepov pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami.

V obstoječih spremembah na tem področju lahko najdemo veliko pomanjkljivosti. V pregledu prestrukturiranja vzgojnih zavodov smo ugotovili, da sta razvoj in regijska nepokritost strokovnih centrov odvisna tudi od obstoječih lokacij zavodov. V Sloveniji je nadaljnji razvoj pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami skupna in stalna naloga strokovnjakov iz prakse, pedagoških ustanov in politike kot tudi samih otrok, mladostnikov in njihovih družin¹³. V strokovnih centrih je trenutno problem pomanjkanja strokovnega kadra, zato menimo, da je zaposlenim in prihodnjim zaposlenim treba omogočiti bolj fleksibilne in bolj plačane oblike zaposlovanja. Delo je treba debirokratizirati in strokovno zahtevnejše položaje bolj nagraditi in tudi s tem povečati privlačnost deficitarnega poklica vzgojitelja.

Proces deinstitucionalizacije slovenskih vzgojnih zavodov in njihova preobrazba v strokovne centre ne more temeljiti le na politično/pravnih okvirjih, temveč tudi na postopkih, organizaciji in strukturi, predvsem pa na ljudeh, ki to delo opravljajo. Deinstitucionalizacija se nanaša na premik od institucionalnega varstva k bolj individualiziranim in skupnostnim oblikam oskrbe in pomoči, predvsem znotraj družinskega okolja ali manjših skupnosti. To se izvaja z namenom izboljšanja kakovosti življenja otrok in mladostnikov, spodbujanja njihove socialne integracije in zagotavljanja bolj osebnega

12 Proces deinstitucionalizacije nikoli ne bo konec, to je pravzaprav proces humanizacije. Tako kot se družba oblikuje in diferencira, tako bodo socialne razlike ostajale ali se še poglobljale in zato ne moremo pričakovati socialne stabilnosti.

13 Zakon ni bil implementiran postopno, torej brez projekcije, kaj in kako se bo/je zgodilo po njegovi implementaciji.

pristopa k njihovi oskrbi. Gre za občuten premik od institucij na težave in potrebe otrok in mladostnikov.

Ugotovili smo, da se proces diferenciacije, funkcionalnosti in razvoja ustreznih programov pomoči ter regijske logike¹⁴ in pokritosti kljub začetnim težavam, ki jih je še dodatno obremenila epidemija koronavirusa, nepostopnosti uvajanja novega zakona ter kadrovskim in prostorskim problemom v Sloveniji nadaljuje. Naš namen ni, da članek izpade kot apologija novega zakona, temveč kot želja po uvajanju nadaljnjih sprememb pri najboljši obravnavi in delu z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami¹⁵.

Predlagamo ustanovitev medresorskega organa, ki bi pripomogel k boljši funkcionalnosti in odpravljanju slepih peg na področju pomoči otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami. Uvajanje sprememb in s tem tudi novih programov in pristopov bi bilo treba po nekaj letih implementacije nujno kritično preučiti, evalvirati in nadgraditi. Raziskav in analiz o implementaciji novega zakona, družinskega zakonika, vzgojnega programa in novih oblik dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami še ni. Prav tako bi bilo treba narediti analizo sodelovanja med centri za socialno delo, sodišči, strokovnimi centri in drugimi deležniki.

In za konec: za mnenje bi morali vprašati tudi njih – otroke in mladostnike!

Viri

Družinski zakonik (2017). *Ur. l. RS*, št. 15/17.

Flaker, V. (2012). Kratka zgodovina dezinstitutionalizacije v Sloveniji. *Časopis za kritiko znanosti*, 40(250), 13–30.

Kobolt, A. (2017). Razvoj in dileme družbene »skrbi« za mlade s težavami v socialni integraciji. V G. Meško, & D. Zorc-Maver (ur.), *Za človeka gre! Zbornik, posvečen Vinku Skalarju* (str. 95–111). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani. Maribor: Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru. Pridobljeno 4. 3. 2024, <https://zalozba.pef.uni-lj.si/index.php/zalozba/catalog/view/165/386/376-1>

Košnik, P., Plavčak, D., Vovk Ornik, N., Zupanc Grom, R., Domajnko, J., Marolt, B., Pal, P., Zalokar, L., & Krajncan, M. (2022). *Vzgojni program za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami in izvedbena priporočila za izvajanje vzgojnega programa čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 14. 12. 2023, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/OS/vzgojni_program_VIZ_s_priporocili.pdf

14 Strokovni centri so teritorialno nelogično, neenakomerno in nesorazmerno razporejeni. Največ strokovnih centrov je skoncentriranih v osrednji slovenski regiji, v polmeru 30 kilometrov od središča Ljubljane jih je kar sedem. Predlagamo ustanovitev strokovnih centrov v Slovenj Gradcu, Novem mestu, Kopru in Novi Gorici.

15 Predvsem zaradi pomanjkanja aktualnih raziskav nismo predstavili izkušenj vseh deležnikov, njihovih težav, doseženih ciljev. Obravnava posameznika vsekakor še ni »celostna«, so pa nastavki taki, da bi s spremembami to v prihodnosti lahko bila, v smeri boljšega delovanja obstoječih organizacijskih struktur v dobro otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami.

- Krajncan, M. (2012). Dez institucionalizacija na področju vzgojnih zavodov. *Časopis za kritiko znanosti*, 40(250), 116–127.
- Krajncan, M., & Šoln Vrbinc, P. (2015). Med preteklostjo in prihodnostjo zavodske vzgoje. V A. Kobolt (ur.), *Moči, izzivi, vizije vzgojnih zavodov* (str. 11–36). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Krajncan, M. (2019a). Strokovni center in proces deinstitutionalizacije. V M. Krajncan (ur.), *Kam z otroki? Strokovni center Maribor – Celostna obravnava otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami v vzgojnih zavodih* (str. 10–16). Maribor: Strokovni center Maribor.
- Krajncan, M. (2019b). Pomembni mejniki razvoja vzgojnih zavodov. V M. Krajncan (ur.), *Celostna obravnava otrok in mladostnikov z vedenjskimi in čustvenimi težavami oziroma motnjami v Strokovnem centru Planina* (str. 58–166). Planina: Vzgojni zavod Planina.
- Krajncan, M., & Šoln Vrbinc, P. (2015). Med preteklostjo in prihodnostjo zavodske vzgoje. V A. Kobolt, B. Dekleva, & V. Selan Kure (ur.), *Moči, izzivi, vizije vzgojnih zavodov*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Krause, H. U., & Peters, F. (2014). Perspektiven einer integrierten und sozialraumlichen Erziehungshilfe: Sozialraumorientierung und integrierte, flexible Hilfen. V H.-U. Krause, & F. Peters (ur.), *Grundwissen Erzieherische Hilfen. Ausgangsfragen, Schlüsselthemen, Herausforderungen*. 4. Auflage (str. 197–205). Weinheim und Basel: Beltz Juventa.
- Peters, F. (2008). *Hilfe zur Erziehung in europäischen Modernisierungsprozessen*. Frankfurt am Main: Internationale Gesellschaft für erzieherische Hilfen.
- Skalar, V. (1987). Vzgojni zavodi. V J. Ciperle, & V. Skalar. *Vzgojni zavodi* (str. 43–86). Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Šiška, J., & Beadle-Brown, J. (2020). *Transition from institutional care to community-based services in 27 EU member states: final report. Research report for the European expert group on transition from institutional to community-based care*. Pridobljeno 21. 11. 2023 s <https://deinstitutionalisationdotcom.files.wordpress.com/2020/05/eeg-di-report-2020-1.pdf>
- Thiersch, H. (2020). Integrierte und flexible Hilfen. V S. Lenz, & F. Peters (ur.), *Kompodium Integrierte flexible Hilfen. Bausteine einer lebenswelt- und sozialraumorientierten Reform der Kinder- und Jugendhilfe*. 1. Auflage (str. 60–75). Weinheim und Basel: Beltz Juventa.
- Vuković, M., & Krajncan, M. (2019). Evalvacija projekta Strokovni center Maribor Celostna obravnava otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami v vzgojnih zavodih. V M. Krajncan (ur.), *Kam z otroki? Strokovni center Maribor – Celostna obravnava otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami v vzgojnih zavodih* (str. 58–166). Maribor: Strokovni center Maribor.
- Vuković, M. (2022). *Model evalvacije deinstitutionalizacije*. Doktorska disertacija. Koper: Univerza na Primorskem.
- Zakon o obravnavi otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami in motnjami v vzgoji in izobraževanju (2021). *Ur. l. RS*, št. 200/20.
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2011). Pridobljeno 19. 1. 2024, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlurid=20112714>.

Stjepan Paladin

Socialno delo z ranljivo mladostnico v vzgojno-izobraževalni ustanovi

Predstavljen je življenjski svet mladih, pojasnjeni pa so tudi vplivi posameznih dejavnikov odrasčanja, ki pri ranljivih mladih lahko delujejo kot varovalni dejavniki ali dejavniki tveganja. Predstavljen je primer ranljive mladostnice, pri kateri so dejavniki spola, družine, šole in vrstnikov negativno vplivali na njen življenjski potek, saj so se njene težave na čustvenem, vedenjskem in duševnem področju z leti povečevale. Težave pri mladostnici so prehajale v različne motnje in se kazale na več področjih življenja, celo tako zelo, da so postajale ogrožajoče za njeno življenje. Mladostnica je bila v ustanovi vključena v celostno obravnavo v sklopu multidisciplinarnega tima strokovnjakov. Kvalitativna analiza je pokazala, da so preprečevanje, zgodnje odkrivanje in ustrezno ukrepanje ključni v primerih nasilja v družini, zlasti pomembni za otrokov optimalen psihosocialni in duševni razvoj. Analiza anket, ki so jih izpolnili strokovni delavci, je pokazala, da je socialna delavka, vključena v multidisciplinarni tim, ena od pomembnih strokovnjakov, saj ima ključno vlogo pri delu oziroma pomoči družinam s številnimi izzivi.

Ključne besede: mladi, odrasčanje, dejavniki tveganja, študija primera, multidisciplinarni tim, timsko delo

Stjepan Paladin je vzgojitelj v Vzgojnem zavodu Planina. Kontakt: stjepan.paladin@sc-planina.si

Social work with a vulnerable adolescent in an educational institution

The life of young people is examined and the impact of individual factors of growing up explained, including protective factors or risk factors for vulnerable young people. In relation to a vulnerable female adolescent examined in the paper, the gender-, family-, school and peer-related factors had a negative impact on her life, as her emotional, behavioural and mental problems gradually exacerbated. Throughout years, the adolescent's problems gradually led to different disorders and manifested themselves in several areas of life, to the extent where they started threatening her life. In her case, auto-aggressive behaviour with severe forms of self-injury and suicide attempts prevailed. The adolescent underwent holistic treatment provided by a multidisciplinary expert team. The qualitative analysis showed that prevention, early detection and appropriate action are key measures in case of family violence and essential for a child's optimal psychosocial and mental development in their developmental period. The analysis of interviews conducted with professional workers showed that a social worker included into a multidisciplinary team is one of its important experts, as they have a crucial role in working with and providing support to families facing numerous challenges.

Key words: young people, growing up, risk factors, case study, multidisciplinary team, teamwork

Stjepan Paladin is a pedagogue at The Residential Treatment Institution Planina, in Slovenia. Contact: stjepan.paladin@sc-planina.si

Uvod

Življenjski svet mladih

Življenjski svet mladih je raznovrsten in zapleten svet, v katerem se skuša mlad človek čim bolje znajti in prilagoditi. Pri tem mu pomagajo različne naučene tehnike ravnanja in strategije preživetja. Strategije preživetja vključujejo vse metode, načine, oblike, vzorce delovanja in vedenja, ki jih je določena mlada oseba razvila v dosedanjem življenju. Strategije mladostnik razvija na podlagi lastnih predstav o resničnosti in razlag o pomenih dogajanja, ki jih je pridobil iz preteklih bodisi pozitivnih bodisi negativnih izkušenj (Poštrak, 2019).

Poštrak (2015) pojasnjuje, da je življenjski svet mladih odvisen od več dejavnikov, imenovanih dejavniki odraščanja. Opredelimo jih lahko kot pozitivne oziroma varovalne dejavnike ali kot negativne oziroma dejavnike tveganja (prav tam). Šelih (2000) dodaja še dejavnike prestopniškega ali delinkventnega vedenja, ki odstopajo v negativnem pomenu in so lahko simptom raznih stisk ali škodljivih, neustreznih okoliščin, v katerih mladi odraščajo.

Ranljivi mladi

Coles (1995) je opisal kot socialno ranljive tiste skupine mladih, pri katerih se prehod v odraslo dobo kaže kot še posebej naporen in zahteven. V ranljive skupine uvršča mlade s posebnimi potrebami, mlade, ki živijo pod skrbništvom oziroma v javnih institucijah, in mlade, ki so vpleteni v razna prestopništva oziroma kriminalne dejavnosti. V socialnem delu opredeljujemo kot ranljive mlade tiste, ki so v življenju izpostavljeni bolj negativnim kot pozitivnim dejavnikom odraščanja (Poštrak, 2019).

Velkner (2019) navaja, da so danes med odraščanjem ranljivi prav vsi mladi. Izraz »ranljivost« je stanje šibkosti ali slabe zaščite. Pojem ranljivost pri mladih opisuje tiste mlade, ki so bolj izpostavljeni tveganjem kot njihovi vrstniki. Lahko so ranljivi v pomenu pomanjkanja (npr. hrane, starševske skrbi), izkoriščanja, zlorabe, zanemarjanja, nasilja, ustrezne zdravstvene oskrbe. Ranljivost je stanje, ki lahko sega od odpornosti do popolne nemoči (Arora idr., 2015). Izraz ranljivost se nanaša predvsem na negotovost in nepredvidljivost glede življenjskega poteka posameznika.

Mladi, ki bivajo v institucijah z določenimi pravili in vnaprej določeno dnevno strukturo, stran od domačih, imajo precej drugačen življenjski potek kakor mladi, ki živijo doma, in so zato še ranljivejši. Pogosto ti mladi nimajo urejenih družinskih razmer in odnosov, se pravi, da nimajo potrebne podpore v življenju.

Za lažje razumevanje mladih si pomagamo z različnimi koncepti, med katerimi so najbolj razširjeni dejavniki odraščanja. Ti lahko v življenjskem svetu odraščajočega mladostnika ogrožajo ali varujejo. Službe, ki se ukvarjajo z mladimi s težavami ali motnjami, se v zadnjih letih vse bolj usmerjajo v iskanje moči, individualne in socialne vire ter načine, kako jih aktivirati in spodbuditi, da bo posameznikov življenjski potek čim uspešnejši, s čim manj odklonskimi vedenji. V tem primeru govorimo o varovalnih dejavnikih posameznikovega razvoja. Varovalni dejavniki ali dogajanja delujejo kot

protiutež neugodnim, stresnim in travmatskim dejavnikom, zmanjšujejo mladostnikovo prizadetost, spodbujajo pozitivne razvojne izide ali pa omogočajo mladostniku, da razvije zadovoljive strategije obvladovanja izzivov. (Mikuš Kos in Slodnjak, 2000)

Dejavniki odraščanja

Večina strokovnjakov navaja pet dejavnikov odraščanja. Imajo pozitiven ali negativen vpliv na življenjski svet mladih: spol, družina, šola, vrstniki, vrednote. Nekateri avtorji dodajajo še vpliv medijev, a ta v konkretnem primeru, ki ga opišem v nadaljevanju, ni imel večjega vpliva.

Spol

Pomembno je razlikovati med biološkim (angl. *sex*) in sociološkim pojmovanjem spola (angl. *gender*). Koletnik (2016) pojasnjuje, da večinska družba pogosto spol in spolno identiteto doživlja in razume kot samoumevno in skladno s tem, kar je ljudem pripisano ob rojstvu. V družbi vse pogosteje najdemo ljudi, ki svoje doživljanje lastnega spola oziroma spolne identitete umeščajo zunaj binarnih okvirjev. To pomeni, da strogo binarno razumevanje spola in spolne identitete za marsikoga ni več dovolj. Spol mladostnice, ki sem jo obravnaval, je bil zanj dejavnik tveganja, saj dekleta po 14. letu pogosteje kot fantje skušajo narediti samomor zaradi negativnih izkušenj iz preteklosti (nasilje, neuspeh v šoli, zavrnitve itd.). Prav tako so ženske, ki so bile v otroštvu deležne različnih oblik družinskega nasilja, pozneje v življenju bolj anksiozne, depresivne, panične, travmatizirane in agresivne v primerjavi z moškimi (Forsstrom in Rosenbaum, 1985). Hkrati so različna nasilna dejanja in odvzem iz primarne družine pri mladostnici pustili kot posledico izgubo občutka varnosti in sprejetosti, to pa je lahko vplivalo na pojav različnih duševnih stisk.

Družina

Za družine, ki so izpostavljene številnim tveganjem in se srečujejo z različnimi težavami, uporabljamo izraz »družine s številnimi izzivi«. S takšnim poimenovanjem se izognemo pogosto slišanim izrazom »problematične, nefunkcionalne, disfunkcionalne, nenormalne, neprilagojene, patološke« družine, ki stigmatizirajo družino in njene člane. Kodele in Mešl (2016) pojasnjujeta, da družine s številnimi izzivi že v vsakodnevem funkcioniranju doživljajo številne stresorje (notranje in zunanje), pogosto povezane z zahtevnimi življenjskimi razmerami, ki povzročijo preobremenitve in destabilizacijo družine. Veliko družin ima težave z zadovoljevanjem osnovnih življenjskih potreb in nenehno doživljajo različne zahtevne izzive.

Družina ima najpomembnejšo vlogo pri razvoju otrokove osebnosti, zato je pri obravnavi vzgojno zahtevnejših mladostnikov treba posebno pozornost nameniti njihovem družinskemu ozadju, ki je pogosto prežeto z različnimi izzivi bodisi zaradi nizkega ekonomskega statusa družine, vzgojne nemoči oziroma nepoznavanja ustreznih vzgojnih načel in pristopov za delo z mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami ali motnjami bodisi so v ozadju alkoholizem ali druge odvisnosti, nasilništvo, različne oblike zanašanja, smrt v družini, zaporna kazen, različne zlorabe, duševne ali druge kronične bolezni bližnjih svojcev (Švigelj, 2019). Pogoste so tudi duševne bolezni enega ali obeh staršev.

Šola oziroma druge vzgojno-izobraževalne institucije

Poleg družine ima izjemno pomembno vlogo tudi šola oziroma ustanova, v kateri se mladostnik izobražuje. Mikuš-Kos in Slodnjak (2000) razlagata, da varovalno delujejo predvsem psihosocialna klima šole, podpora učitelja/vzgojitelja, svetovalnega delavca in sošolcev/vrstnikov. Na žalost šola za nekatere učence postane prostor, kjer se njihove težave povečujejo. V okolju, kjer se mladostnik ne čuti sprejetega, se ne more v polnosti razvijati (Bajzek idr., 2003).

V povezavi s šolo oziroma šolanjem Poštrak (2011) navaja primer ranljivega mladostnika, ki je ponotranjil veliko vsebin, ki so ga ogrožale (v družini, okolju, med vrstniki, v šoli ipd.). Na podlagi negativnih izkušenj lahko razvije zanj neproduktivne načine ravnanja, kot je opustitev šolanja. Za ta korak se nekateri mladostniki odločajo zaradi neprijetnih, ogrožajočih odnosov in dogajanj v šolskem prostoru, doma oziroma v svojem okolju na sploh. Opustitev šolanja za mlade pomeni navidezno razrešitev oziroma izstop iz takega položaja, zato je izjemno pomembno, da v šolskem okolju s temi ogroženimi mladimi ljudmi vzpostavljamo ustrezen odnos in tako poskušamo preprečiti opustitev šolanja.

Vrstniki in prosti čas

Znotraj šolskega oziroma izobraževalnega sistema se oblikujejo formalne skupine (razredi, letniki), zunaj šolskega sistema pa neformalne oblike skupin, ki so prav tako pomembne kot formalne, saj mladi v njih preizkušajo nove oblike vedenja in funkcioniranja. V skupini mladostnik gradi predvsem samostojnost in lastno identiteto ter se ocenjuje in primerja z vrstniki (Bajzek idr., 2003). Dekletom je bolj kot fantom pomembno, da si pridobijo eno ali dve zaupni prijateljici, ki jima lahko zaupajo misli in čustva. Na splošno v skupinah ljudje zadovoljujejo svojo potrebo po sprejetosti in varnosti. Med prijatelji oziroma pomembnimi drugimi čutijo tudi varnost in vedo, da se lahko k njim zatečejo po pomoč (prav tam).

Poleg potrebe po sprejetosti in varnosti mladi potrebujejo tudi občutek svobode oziroma zmanjšanega nadzora odraslih. Potrebo po svobodi zadovoljujejo tako, da se vključujejo med vrstnike, v skupine. Tako se poskušajo oddaljiti od staršev. V družbi vrstnikov si zaupajo izkušnje, lahko pa mladi rešujejo svoje težave v skupinah in med vrstniki. Med vrstniki in v skupinah se rojevajo tudi prve zaljubljenosti. Izbranec ali izbranka je nova oseba v okolju mladostnika, ki ji lahko zaupa in skupaj z njo išče določene odgovore na svoja vprašanja (Braconnier, 2001).

Vrednote

Musek (2000) vrednote definira kot vrednostne kategorije, ki nam pomenijo cilje oziroma ideale. Natančneje je vrednote moč opredeliti kot posplošena in razmeroma trajna pojmovanja ciljev in pojavov, ki jih ljudje zelo cenimo. Nanašajo se na široke kategorije objektov in odnosov ter usmerjajo človekove interese in vedenje. Ule (2000) pojasnjuje, da k spolnim razločevanjem

pripomorejo tudi socializacijski vzorci, kot je posredovanje vrednot. Od dečkov se pričakuje, da bodo pogumni, močni, trdni in zmožni uporabiti razna praktična znanja. Pri deklicah se poudarja previdnost, nežnost in preudarnost. Zlasti se neskladje s pričakovanimi vrednotami obsoja pri dekletih. Kljub takšnemu obsojanju se moramo zavedati, da so vrednote nekaj, kar je pomembno in vredno za posameznika samega – stvar, pojav, dejanje, dogajanje, ki ima samo svojo vrednost (Bajzek idr., 2003). Gabi Čačinovič Vogrinčič (1998) dodaja, da je socializacija proces, pri katerem se vrednote prenašajo med mladimi in odraslimi. Prenašajo se tako od staršev na mlade kot tudi od mladih na starše.

Znanja in kompetence socialnih delavk in delavcev v vzgoji in izobraževanju

Socialna delavka¹ v vzgoji in izobraževanju deluje znotraj svetovalne službe. Temeljno delo svetovalne službe je, da se na podlagi svojega posebnega strokovnega znanja prek svetovalnega odnosa in na strokovno avtonomni način vključuje v kompleksno reševanje tako pedagoških kot psiholoških in socialnih vprašanj vzgojno-izobraževalnega dela tako, da pomaga in sodeluje z vsemi pomembnimi akterji (Čačinovič Vogrinčič, 2008). Poštrak (2011) navaja, da socialno delo v svetovalnih službah vzgojno-izobraževalnih ustanov upošteva ista doktrinarna načela in konceptualne pristope oziroma se opira na isto strokovno ozadje kot socialno delo na drugih področjih, torej socialno delo na sploh. Socialne delavke v svetovalnih službah morajo dosledno upoštevati obstoječa ustrezna, preverjena strokovna spoznanja.

V procesih pomoči se je z mladimi treba ukvarjati predvsem z odnosom, saj je odnos najodločilnejši dejavnik pri pomoči in (so)ustvarjanju sprememb oziroma skupnem iskanju rešitev (Čačinovič Vogrinčič, 2020). Med vsemi elementi je pomembno poudariti osebno vodenje, ki je opora za ravnanje s preprostim načelom »delamo osebno, konkretno, tukaj in zdaj«. Spoštljiv odnos v vsakem primeru ustvarjamo na osebni ravni, to pomeni resno jemanje, navzočnost, osebno odzivanje na stiske mladih. V socialnem delu so pogovori usmerjeni k rešitvam, socialna delavka zaupa svoje izkušnje ali zgodbo, ki omogoča drugačen pogled na možne rešitve. Socialna delavka je sočutna, osebno se odziva na dogajanje v odnosu, ki se ustvarja (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Čačinovič Vogrinčič in Mešl (prav tam) pojasnjujeta, da se od strokovnjakov pričakuje, da bodo upoštevali koncept etike udeležенosti, se pravi, da bodo v delovnem odnosu slišali glasove oziroma besede mladih ljudi.

Perspektiva moči je tisti pomemben element delovnega odnosa, ki ga socialna delavka mora nujno poznati in v praksi uporabljati. Perspektiva moči pomeni, da si socialna delavka prizadeva odkriti, olepšati, raziskati in izkoristiti mladostnikovo moč in vire v njem. Mladim je treba pomagati,

1 Ženska slovnična oblika velja za oba spola.

da dosežejo svoje cilje, uresničijo svoje sanje in razbijejo okove oviranosti in nesreč (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019). Skratka, gre za to, da je vsak mlad človek v nečem dober in uspešen. To je treba prepoznati in spodbujati, saj si z uveljavljanem na lastnih močnih področjih mladi krepijo samozavest.

Omeniti velja še, da koncept soustvarjanja (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019) definira tako odnos kot proces pomoči. Odnos med mladostnikom in socialno delavko je odnos med strokovnjakom na podlagi osebnih izkušenj (mlada oseba) ter spoštljivim in odgovornim zaveznikom (strokovna delavka), ki vzpostavljata in varujeta procese raziskovanja in udeležnosti v želenih izidih.

Za Gordona (1983) je komunikacija bistvo odnosa med socialno delavko in mladostnikom. Pri komunikaciji še posebej poudarja vidik sporazumevanja. Mlade, s katerimi komuniciramo, sprejemamo take, kot so, saj jim tako omogočamo, da se razvijajo in konstruktivno rešujejo različne izzive (prav tam). Podobno kot Gordon se je tudi Glasser (2002) ukvarjal z oblikami, ki ovirajo ali krepijo komunikacijo. Naštevava navade, ki uničujejo odnose: grajanje, obtoževanje, pritoževanje, sitnarjenje, grožnje, kaznovanje in podkupovanje ljudi, da bi jih nadzorovali. V nadaljevanju predlaga povezovalne navade, ki jih dosežemo s skrbnostjo, zaupanjem, poslušanjem, podpiranjem, prispevanjem, prijateljstvom in spodbujanjem.

Socialna delavka v multidisciplinarnem timu

V vzgojno-izobraževalnih ustanovah je socialna delavka poleg učiteljev in vzgojiteljic ena od strokovnjakov v multidisciplinarnem timu. Za socialno delo je značilno, da deluje na različnih področjih, kjer se prekrivajo različni sektorji, organizacije, poklicne skupine in strokovnjaki različnih strok, zato se pristojnosti, odgovornosti, znanja in pristopi k spoprijemanju z izzivi prekrivajo. O tem piše Stržinar (2012), ki meni, da je pomoč mladostnikom z duševnimi motnjami učinkovita, če je multidisciplinarna in obsega sodelovanje več sektorjev. Socialna delavka mora tako sodelovati z drugimi strokovnjaki znotraj institucije. V sklopu sodelovanja znotraj multidisciplinarnih timov je pomembno, da socialni delavci in delavke poslušajo strokovnjake iz drugih profesij, saj se tako spoznanja in razumevanja dopolnjujejo, nikakor pa se ne ogrožajo.

V vzgojno-izobraževalni ustanovi je pri delu z ranljivimi mladimi delo socialne delavke bolj specifično kot npr. v osnovni ali srednji šoli, saj v veliki večini primerov v delovnem odnosu sodeluje z mladostniki, ki izhajajo iz družin s številnimi izzivi. Delo gotovo ni preprosto, saj socialna delavka deluje na področjih, kjer so opazne revščina, diskriminacija, marginaliziranost ali druge oblike socialne odrinjenosti, izključenosti ali nepravilnosti (Poštrak, 2018). Prav tako vključuje delo z družinami z nižjo izobrazbeno strukturo in nižjim ekonomskim standardom, to pa je poleg drugih področij velik omejitveni dejavnik. Poleg vsakodnevnega stika s starši socialna delavka izvaja

tako individualne pogovore z mladostniki kot skupinske terapije po vnaprej določenem programu.

Pomembno je, da ima socialna delavka določena znanja iz drugih strok, ki olajšajo razumevanje določenih pojavov. Za uspešno učenje in premagovanje težav pri individualni in skupinski obravnavi je odločilno, da je mladostnik slišan. Z njim mora socialna delavka vzpostaviti ustrezno komunikacijo, ki obsega jezik sprejemanja in opogumljanja. Dialog mora biti predvsem spoštljiv; izhajati moramo iz vloge odgovornega odraslega – spoštljivega in odgovornega zaveznika – ob tem pa se opirati na načela socialnega dela, ki jih moramo vsakič znova celovito udejanjati (Poštrak, 2015). Skupinska obravnava pa je za mladostnike pomembna zaradi sekundarne socializacije in krepite sodelovanja in sprejemanja med vrstniki v manjših skupinah.

Sodelovanje socialne delavke z zunanjimi institucijami (medinstitucionalno sodelovanje) je pomemben vidik pomoči, saj gre v veliko primerih za zapletene in kompleksne primere, ki jih obravnava več ustanov – pristojni centri za socialno delo, sodišča, policija ipd. Flaker (2003) meni, da zunanje ustanove lahko zagotovijo informacije, ki bodo pomagale pri izdelavi ocene ogroženosti posameznika. Socialna delavka mora delovati multidisciplinarno, ne samo s strokovnjaki znotraj institucije, temveč tudi s službami pomoči v skupnosti, da kar najbolj zadovolji potrebe posameznih mladostnikov. Sistem pomoči, ki ga skupaj zagotavlja več služb pomoči in strokovnih delavk in delavcev različnih strok, lahko mladim z duševnimi in psihosocialnimi težavami ponudi različne kombinacije in širok obseg zdravstvenih, pedagoških in socialnovarstvenih oblik pomoči (Stržinar, 2012).

Študija primera ranljive mladostnice

Namen prispevka je predstaviti analizo konkretnega primera ranljive mladostnice. Pri njej gre za postopno pojavljanje večjih težav pri funkcioniranju zaradi težavne preteklosti, saj je bila izpostavljena neustreznim dejavnikom odraščanja. Pri njej gre zlasti za zlorabe ali posledice trpinčenja in zanemarjanja v domačem okolju, drugi negativni dejavniki so se z leti krepili in se manifestirali v neustreznih vedenjih, kot posledica neustreznega življenjskega poteka.

Relevantna za socialno delo je vsekakor analiza sekundarnih virov, iz katerih lahko razberemo ustreznost ukrepanja pristojnih služb in analiziramo življenjski svet mladostnice. To sem izvedel s pregledom in kvalitativno analizo osebne mape mladostnice. Preprečevanje, zgodnje odkrivanje in ukrepanje ob težavah z duševnim zdravjem v razvojnem obdobju so tako ključni za mladostnikov optimalen psihosocialni in duševni razvoj. V kontekst socialnega dela gotovo sodita tudi namestitve v vzgojno-izobraževalno ustanovo in zagotavljanje ustrezne celostne obravnave s prilagojenimi metodami dela in večjim nadzorom, saj je ranljivim mladim treba pomagati z multidisciplinarnimi pristopi obravnave, predvsem če so težave/motnje posledica zdravstvenih, socialnih in prilagoditvenih razlogov.

V prispevku bom s pomočjo kvantitativne raziskave predstavil analizo uspešnosti multidisciplinarnega pristopa pri obvladovanju neprimernega vedenja mladostnice. Vlogo socialne delavke v vzgoji in izobraževanju znotraj multidisciplinarnega tima bom analiziral s kvalitativno raziskavo, pridobljeno iz primarnih virov (anketa).

Osrednji metodološki pristop v članku je integracija kvalitativne in kvantitativne metodologije, katere namen je preseči omejitve zgolj enega pristopa. Glede na vir podatkov je uporabljen kvalitativen oziroma kvantitativen pristop k raziskovanju z namenom pridobivanja vpogleda iz različnih zornih kotov. Pri tem je poudarek na triangulaciji oziroma osvetljevanju predmeta preučevanja na podlagi različnih tipov in virov informacij na eni strani ter različnih strok in pristopov na drugi strani.

Raziskava je bila izvedena v treh fazah, vendar bom zaradi omejitve obsega prispevka v nadaljevanju podrobneje opisal le kvalitativni del raziskave.

- Kvalitativni del – pregled sekundarnih virov: pri kvalitativnem delu raziskave sem empirično gradivo pridobili iz pregleda sekundarnih virov. V okviru sekundarnih virov sem izvedel študij dokumentacije osebne mape mladostnice. Preučil sem različne spise, strokovna mnenja in odločbe Zavoda za šolstvo. Prav tako sem pregledal pedagoško dokumentacijo in poročila različnih strokovnih služb ter medicinsko dokumentacijo po hospitalizacijah.
- Kvantitativni del – statistična analiza uradnih zaznamkov: v kvantitativnem delu sem statistično obdelal podatke, zbrane iz dokumentacije uradnih zaznamkov. Med bivanjem mladostnice v instituciji je nastalo 126 uradnih zaznamkov, povezanih z različnimi neprimernimi vedenji in nedovoljenimi izhodi iz ustanove, vendar tega dela analize v prispevku ne bom podrobneje predstavil.
- Kvalitativni del – anketa, poslana različnim strokovnim delavcem (vzgojiteljem, učiteljem, zdravstvenim tehnikom, psihologinji in socialni delavki). Drugi del kvalitativne raziskave sem pridobil iz primarnih virov oziroma z anketo.

Rezultati in razprava

Kvalitativni del – pregled sekundarnih virov

Kvalitativno analizo sem uporabil pri analizi vsebine izvidov in mnenj, pedagoških, psiholoških, pedopsihiatričnih poročil in poročil drugih strok (npr. poročila centrov za socialno delo), torej je šlo za študij dokumentacije iz osebne mape mladostnice. Pri tem sem zagotovil anonimizacijo vseh podatkov.

Iz pregleda sekundarnih virov lahko ugotovim, da je pristojni center za socialno delo ustrezno in pravočasno prepoznal ogrožajočo situacijo in se hitro odzval oziroma ustrezno ukrepal in torej sprejemal odločitve v otrokovo korist. Strokovni delavci/strokovna skupina centra za socialno delo so:

- podali predlog za sklenitev rejniškega razmerja,
- izdali odločbo o oddaji mladostnice v rejništvo,
- izvajali srečanja individualne projektne skupine,
- v sodelovanju z osnovno šolo podali predlog za uvrstitev deklice v postopek usmerjanja,
- izvajali obiske v rejniški družini,
- podali prijavo zoper starša na sodišče zaradi zanemarjanja otrok ter tudi predlog za odvzem roditeljske pravice (to je okrožno sodišče potrdilo s sklepom),
- izdali odločbo o skrbništvu mladostnice,
- določili ustrezno strokovno delavko za stalno skrbnico mladostnici,
- podali predlog na komisijo za usmerjanje za preverjanje ustreznosti usmeritve,
- se odločili za vključitev mladostnice v psihoterapevtski proces,
- prijavili na policijo sum spolne zlorabe mladostnice in sum nasilja nad njo,
- redno izdajali poročila o funkcioniranju mladostnice v rejniški družini,
- namestili mladostnico v krizni center za mlade,
- izdali odločbo o oddaji mladostnice v vzgojno-izobraževalno ustanovo,
- v vzgojno-izobraževalno ustanovo poslali zapis obravnav mladostnice pred namestitvijo v zavod.

Analiza življenjskega sveta mladostnice na podlagi pregleda sekundarnih virov kaže, da mladostnica spada v skupino socialno ranljivih mladih, saj je bila v življenju bolj izpostavljena negativnim kot pozitivnim dejavnikom odraščanja. Iz sekundarnih virov lahko jasno razberem zlasti težave na družinskem, šolskem in vrstniškem področju. Vpliv spola in vrednot je težje razbrati iz sekundarnih virov. Če pogledam vsakega od treh dejavnikov posebej, lahko ugotovim:

- v matični družini so bile dlje časa opazne težave in neugodne razmere za zdrav razvoj otroka;
- starša otrokom nikoli v preteklosti nista zagotavljala primernih psihofizičnih spodbud za zdrav osebni razvoj;
- otroci so od rojstva doživljali pomanjkanje spodbud, varnosti in so bili deležni posrednega in neposrednega nasilja in identifikacije z neprimernimi subjekti;
- starša za hčer nista skrbela, nista se zanimala za vzgajanje, prav tako nista zagotovila razmer za vrnitev deklice v matično družino;
- deklica je kazala razvojni zaostanek za vrstniki za leto in pol do dve leti;
- doma je bila večkrat sama in lačna;
- v prvem razredu osnovne šole sta bila opazna slabša splošna poučenost in zaostanek za vrstniki;
- po namestitvi v rejniško družino se mama zanjo ni zanimala, oče je nekaj časa imel občasne stike, zadnjič ga je videla pri starosti devetih let;
- mladostnica je bila hospitalizirana zaradi agresivnega vedenja do drugih;

- mladostnica je imela težave na čustvenem, socialnem in učnem področju, hkrati nima razvitih ustreznih socialnih spretnosti in večkrat neustrezno reagira;
- mladostnica je navezovala stike s starejšimi fanti, ki so jo napeljevali na spolnost in izvajali psihično nasilje nad njo;
- mladostnica je bežala iz rejniške družine in imela spolne odnose s starejšim fantom (pri 13 letih).

Kvalitativni del – anketa, izvedena med različnimi strokovnimi delavci

Kvalitativni pristop sem prav tako uporabil pri analizi anket, ki so jih izpolnjevali zaposleni različnih profilov, ki delujejo v multidisciplinarnem timu pri obravnavi mladostnikov s posebnimi potrebami (vzgojitelji, učitelji, zdravstveni tehniki, psihologinja, socialna delavka in družinska terapevtka). Vzorčenje je bilo namensko, saj so ankete izpolnjevali strokovni delavci, ki so najmanj štiri leta zaposleni v ustanovi in so bili zaposleni v času, ko je v ustanovi bivala mladostnica iz študije primera. Torej gre za zaposlene, ki imajo izkušnje z delom v multidisciplinarnem timu.

Strokovni delavci so vprašalnik z odprtimi vprašanji izpolnjevali prek spletnega portala oziroma spletne ankete 1ka. Anketo (povezavo do ankete) sem po elektronski pošti poslal 20 strokovnim delavcem. Od tega jih je 15 anketo izpolnilo v celoti (75 %), trije niso odgovorili na odprta vprašanja (izpolnili so le demografski del), dva zaposlena pa ankete nista izpolnila. Pri analizi sem uporabil odgovore, ki se nanašajo na izbrano kodo. Anketo je v celoti izpolnilo devet žensk in šest moških. Anketiranci so bili večinoma vzgojitelji, učitelji in zdravstveni delavci. Več kot polovica anketirancev je starejših od 41 let in mlajših od 60 let. Dva sta starejša od 61 let, pet je starih 40 ali manj let. Ženske so v povprečju zaposlene v ustanovi malo več kot deset let, moški pa malo več kot osem let.

Pri pregledu odgovorov sem pri vsakem od vprašanj v preglednico vpisal le odgovore, ki so relevantni za izbrano temo. Iz odgovorov strokovnih delavcev je razvidno, da so štirje anketiranci omenili negativne posledice nasilja. Trije kot negativne posledice nasilja omenjajo razvoj travmatičnih izkušenj, ki lahko trajajo tudi vse življenje (»nasilje pušča različne travmatične posledice«, »člani družine so travmatizirani«, »otroka je treba zaščititi, da pridobi čim manj travmatičnih izkušenj«). Pomembno je vse oblike nasilja čim prej prepoznati, saj »dlje kot je potrjen nasilju, večja je možnost za nastanek, razvoj in poglobitev težav,« je zapisal eden od zaposlenih.

Svoje mnenje glede pomembnosti pravočasnega in ustreznega ukrepanja v povezavi z različnimi oblikami nasilja v družini je zapisalo 11 anketirancev. Vsi si se strinjali, da je takšno ukrepanje zelo pomembno. Citiram nekaj primerov:

Pomembno je, da se težava začne reševati takoj, ko se zazna (preventivni ukrepi), saj lahko na ta način veliko zatreemo že skoraj v kali.

Pravočasno ukrepanje v povezavi z različnimi oblikami nasilja v družini zmanjša poglobljenost posledic v mentalnem razvoju žrtev tovrstnega nasilja.

Pravočasno ukrepanje je ključnega pomena, da se lahko čim prej zavaruje žrtev nasilja in ustavi nasilna dejanja povzročitelja.

Ukrepanje mora biti čimprejšnje, da se prepreči nevarne situacije oziroma ne pride do najhujših oblik nasilja v družini. Ogrožene člane je treba obvarovati pred vsakršno obliko nasilja.

Dvanajst anketirancev je zapisalo, kateri so po njihovem mnenju ključni pogoji za to, da bo ukrepanje centra za socialno delo pravočasno in uspešno. Citiram nekaj primerov:

Ključni pogoj za pravočasno in uspešno ukrepanje centra za socialno delo je prisotnost socialnih delavcev na terenu. To se lahko zgodi le, če se zmanjša ali poenostavi birokratske in pravne postopke.

Stalen stik z otrokom, mladostnikom, družino. Treba je biti prisoten v njihovem življenju in ga ne samo opazovati, zgraditi je treba delovni odnos.

Ustrezna osebnostna struktura socialnega delavca in izobraženost na področju tovrstnih težav. Pravočasna obveščenost CSD o samih težavah s strani ostalih služb. Kvalitetno in hitro medinstitucionalno sodelovanje.

Menim, da je eden izmed ključnih pogojev za pravočasno ukrepanje CSD uspešno prepoznavanje in obveščanje ob vedenjskih anomalijah, v družbi, šoli ... (poučenost vseh strokovnih delavcev v izobraževalnih zavodih).

Na vprašanje o vplivu deeskalacijskih tehnik komunikacije na pogostost in intenzivnost vedenjskih in čustvenih izpadov ter na zmanjšanje števila hospitalizacij je odgovorilo devet anketirancev. Vsi razen enega soglašajo, da so deeskalacijske tehnike komunikacije pomembno orodje pri obvladovanju vedenjskih in čustvenih izpadov. Navajam nekaj odgovorov:

Deeskalacijske tehnike so eno izmed najmočnejših orodij za zmanjševanje uporabnikovega agresivnega vedenja.

Deeskalacijske tehnike zagotovo (zelo!) zmanjšujejo število hospitalizacij.

Vplivajo na to, da se otrok/mladostnik nauči pomiriti sam, in na ta način se zmanjša število čustvenih izpadov.

Ob pravilni uporabi deeskalacijskih tehnik se lahko skoraj popolnoma prepreči potrebo po fizičnem omejevanju in stopnjevanje agresije do te mere, da je potrebna hospitalizacija.

Eden od zaposlenih pa je odgovoril:

Tehnike pomagajo v tistem dramatičnem trenutku. Na dolgi rok ne verjamem, da učinkujejo na pogostost izbruhov. Na dolgi rok pomaga boljša regulacija afekta.

Sledilo je vprašanje o pomenu multidisciplinarnega tima oziroma kako ta vpliva na izboljšanje mladostnikovega psihosocialnega delovanja. Sedem anketirancev je poudarilo pomembnost takšnega pristopa pri delu z ranljivo populacijo:

Multidisciplinaren pristop – več glav več ve, vsak je strokovnjak za svoje področje, različna poznanstva, vsi strokovnjaki ne poznajo vseh uporabnikov.

Če je pomoč multidisciplinarno porazdeljena, lahko zelo dobro vpliva na otrokovo delovanje, zmanjša pa tudi stres pri zaposlenih, saj celotnega bremena reševanja otrokovih težav ne nosi samo en zaposleni.

Ne znam si predstavljati, da ne bi bilo multidisciplinarnega pristopa, ker vsak dela na enem področju, je pa pomembno, da multidisciplinarni tim deluje komplementarno, z meta pogleda, kjer iz širše perspektive vsak lahko vidi svoj del v celotnem delovanju.

Pomoč multidisciplinarnega tima je po mojem mnenju edina zares učinkovita pomoč, pod pogojem, da je tim popolnoma usklajen in usmerjen k istemu cilju.

Pri vprašanju glede mnenja o vlogi socialne delavke v multidisciplinarnem timu so skoraj vsi anketirani zaposleni (13) poudarili velik pomen takšnega profila v sklopu multidisciplinarnega tima. Citiram nekaj odgovorov:

Zelo pomembna, saj so socialni delavci »most« med različnimi službami (koordinatorji, povezovalci).

Vloga socialne delavke/delavca je zelo pomembna, saj je prvi, ki se resno poveže z družino, v kateri so nastale težave. Svoja znanja in vedenja lahko prenaša naprej na druge službe oziroma sektorje, ki skupaj pripomorejo, da se določen primer obravnava celostno.

Ima vlogo koordinatorja in ima veliko stika s starši. Za pozitivne učinke pa je ključno sodelovanje in prenos informacij.

Menim, da je glavna naloga koordinacija in pridobivanje pomembnih informacij od vseh, ki so udeleženi v procesu obravnave, torej tako od staršev in otrok kot od strokovnjakov, ki delajo z otrokom.

Po mojem ima največjo in najpomembnejšo vlogo. Socialna delavka je okno v svet v neki instituciji.

Sklep

Na podlagi analize rezultatov kvantitativne (ta v prispevku ni podrobneje predstavljena) in kvalitativne raziskave študija primera mladostnice lahko zapišem določene sklepe oziroma ugotovitve. Center za socialno delo je v primeru mladostnice ustrezno ukrepal in jo že kot otroka umaknil iz neustreznega družinskega okolja. Mladostnico so namestili v rejniško družino in ji določili skrbnika.

Življenjski svet mladostnice so zaznamovali številni dejavniki tveganja. Družina, spol, šola in vrstniki so bili ogrožajoči dejavniki odraščanja, ki so negativno vplivali na njeno poznejše delovanje. Mladostnica je imela neugoden življenjski potek. Zaradi stisk in težav je razvila različne strategije preživetja, da bi opozorila na svoje težave in bi tako lažje (pre)živela.

Med strategijami preživetja so bila tudi tvegana vedenja. Z njimi se je ukvarjala ekipa strokovnjakov v sklopu multidisciplinarnega tima. Multidisciplinarni pristop se je pokazal kot najprimernejši pristop pri reševanju problematike mladostnice. Pri obvladovanju vedenjskih in čustvenih težav/motenj imajo velik pomen ustrezne deeskalacijske tehnike komunikacije. Pri mladostnici je med drugim tudi pravilna uporaba deeskalacijskih tehnik pripomogla k zmanjšanju števila hospitalizacij (urgenca, psihiatrične ustanove).

Vloga socialne delavke pri delu z ranljivimi mladimi je izjemno pomembna, saj prav ona vzpostavi pristnejši stik z mladostniki in njihovimi družinami, ki so v večini primerov družine s številnimi izzivi. Pomembno je, da socialna delavka upošteva doktrino, načela in pristope socialnega dela pri svojem delu. Hkrati ima socialna delavka v primeru obravnavane ustanove vlogo koordinatorke znotraj multidisciplinarnega tima.

Viri

- Arora, S. K., Shah, D., Chaturvedi, S., & Gupta, P. (2015). *Defining and measuring vulnerability in young people*. *Indian Journal of Community Medicine*, Jul-Sep, 40(3), 193–197. doi 10.4103/0970-0218.158868.
- Bajzek, J., Bitenc, M., Hvalič, S., Lokar, A., Ramovš, J., & Strniša, Š. (2003). *Zrcalo odraščanja: mednarodna sociološka raziskava o odraščajočih otrocih*. Radovljica: Didakta.
- Braconnier, A. (2001). *Kako razumeti mladostnika: priročnik za starše otrok, starih od 10 do 25 let*. Tržič: Učila.
- Coles, B. (1995). *Youth and social policy: youth citizenship and young careers* (1. izdaja). Routledge. doi.org/10.4324/9780203991015
- Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2008). *Soustvarjanje v šoli: učenje kot pogovor*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2020). Socialno delo v osnovni šoli. Ljubljana: *Socialno delo*, 59(2–3), 163–176.
- Čačinovič Vogrinčič, G., & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino: soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani.
- Forsstrom, B., & Rosenbaum, A. (1985). The effects of parental marital violence on young adults: an exploratory investigation. *Journal of Marriage and Family*, 47(2), 467–472.
- Glasser, J. K. (2002). Factors related to consultant credibility. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 54, 28–42. doi.org/10.1037/1061-4087.54.1.28

- Gordon, T. (1983). *Trening večje učinkovitosti za učitelje* (priredil Janez Bečaj). Ljubljana: Svetovalni center, 23(3/4), 236–239.
- Filipčič, K. (2002). *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.
- Flaker, V. (2003). *Oris metod socialnega dela: uvod v katalog nalog centrov za socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Skupnost CSD Slovenije.
- Kodele, T., & Mešl, N. (ur.) (2016). *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Koletnik, A. (2016). Uvod. V A. Koletnik, A. Grm, & M. Gramc (ur.), *Vsi spoli so resnični: transspolnost, transseksualnost in cispolna nenormativnost* (str. 4–6). Ljubljana: Društvo informacijski center Legebitra.
- Mikuš-Kos, A., & Slodnjak, V. (2000). *Nesreče, travmatski dogodki in šola*. Ljubljana: DZS.
- Musek, J. (2000). *Nova psihološka teorija vrednot*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti Educy.
- Poštrak, M. (2011). Prispevek socialnega dela pri preprečevanju opuščanja šolanja. V P. Javrh, *Obrazi pismenosti*. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije.
- Poštrak, M. (2015). Koncepti socialnega dela z mladimi. *Socialno delo*, 54(5), 269–280.
- Poštrak, M. (2018). Vloga socialne delavke v svetovalni službi v okviru pedagoškega trikotnika. V T. Bezič, & T. Malešević (ur.), *Konferenca o šolskem svetovalnem delu: 19. prispevki strok za svetovalno delo v praksi: zbornik povzetkov* (str. 53–55). Ljubljana: Zavod Republike Slovenija za šolstvo.
- Poštrak, M. (2019). *Socialno delo z ranljivimi mladostniki v njihovem prostem času v Sloveniji v obdobju 1975–1990*. *Socialno delo*, 58(3/4), 235–254.
- Stržinar, D. (2012). Socialno delo z mladostniki v psihiatrični obravnavi. *Socialno delo*, 51(1–3), 127–134.
- Šelih, A. (ur.) (2000). *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih – vzroki, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex.
- Švigelj, B. (2019). Model dela z družinami v Vzgojnem zavodu Planina. V M. Kranjčan (ur.) *Celostna obravnava otrok in mladostnikov z vedenjskimi in čustvenimi težavami oziroma motnjami v Strokovnem centru Planina* (str. 220–237). Planina: Vzgojni zavod Planina.
- Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganj. V A. Šelih (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih* (str. 11–33). Ljubljana: Bonex.
- Velkner, L. (2019). Prehod iz vzgojnega zavoda v samostojno življenje z vidika mladostnikov in vzgojiteljev. *Socialna pedagogika*, 23(1–2), 21–49.

Vid Arnež

Psihosocialna pomoč mladim z vidika socialnega dela

Avtor v prvem delu članka duševno zdravje umesti v kontekst aktualne družbenopolitične agende in poudari pomen diskurzivne analize. V odnosih psihosocialne podpore in pomoči mladi zaznavajo statusno diferenciacijo v obliki stereotipov, zato je treba pri razumevanju fenomena duševnega zdravja in psihosocialne pomoči presegati ozko klasifikacijo psihološkega sveta, ki patologizira zgolj posameznika. V drugem delu članka avtor aktualizira pristope in koncepte socialnega dela kot znanstvene discipline pri delu z mladimi. Socialno delo temelji na teorijah socialnega dela, družboslovja in humanistike in si predvsem z vključevanjem uporabnikov prizadeva za spremembe in izboljševanje družbenih razmer. Kot poklicna praksa in akademska disciplina uresničuje načela socialne pravičnosti, človekovih pravic, kolektivne odgovornosti in spoštovanja razlikosti, pri tem pa poudarja, da razumevanje subjektivnosti posameznika ne more temeljiti zgolj na individualni obravnavi, temveč je treba pozornost nameniti spreminjanju sistemov, v katerih delujemo in na podlagi katerih se izoblikujemo. V sklepu pristope socialnega dela poveže z osrednjim sporočilom mladih, ki želijo, da se jih v procesih psihosocialne podpore ne obravnava kot objekte, temveč kot subjekte.

Ključne besede: duševno zdravje, pripovedovanje, patologizacija, kontekst, diskurz, stigma.

Vid Arnež je magister socialnega dela, magister profesor inkluzivne pedagogike in univerzitetni diplomirani sociolog. Poklicno se ukvarja s svetovanjem in poučevanjem otrok s posebnimi potrebami. Kontakt: vidarnež@gmail.com.

Psychosocial assistance to young people from social work perspective

In the first part of the article, the author places mental health in the context of the current socio-political agenda and emphasizes the importance of discursive analysis. In the relationships of psychosocial support and assistance, young people perceive status differentiation in the form of stereotypes, therefore, in understanding the phenomenon of mental health and psychosocial assistance, it is necessary to go beyond the narrow classification of the psychological world, which pathologizes only the individual. In the second part of the article, the author actualizes the approaches and concepts of social work as a scientific discipline in working with young people. Social work is based on the theories of social work, social sciences and humanities, and primarily seeks to change and improve social conditions through the involvement of users. As a professional practice and academic discipline, it implements the principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversity, emphasizing that understanding the subjectivity of an individual cannot be based solely on individual treatment, but that attention must be paid to changing the systems in which we operate and on the basis of which we are formed. In the conclusion, he connects the approaches of social work with the central message of young people who want to be treated in the processes of psychosocial support not as objects, but as subjects.

Keywords: mental health, narration, pathologisation, context, discourse, stigma.

Vid Arnež holds MA in both social work and inclusive pedagogy. Professionally, he is engaged in counseling and teaching children with special needs. Contact: vidarnež@gmail.com.

Razumevanje duševnega zdravja

Raznovrstnost in kompleksnost duševnega zdravja ponazarja širok spekter znanstvenih disciplin, ki ga umeščajo v svoje raziskovalno polje. Današnje razumevanje fenomena duševnega zdravja zaznamujeta 17. in 18. stoletje, ko so zdravje začeli pojmovati kot kategorijo, ki je odvisna od posameznikove skrbi in načina vedenja, bolezen pa kot nekaj, čemur se lahko ognemo

z ustreznim racionalnim vedenjem, za katerega pa je odgovoren predvsem posameznik sam (Foucault, 2009).

Foucault kot enega izmed prelomov, povezanih s pojmovanjem zdravja, omenja izum oziroma rojstvo klinike, ki si prizadeva za medicinsko opazovanje. Perspektiva klinike med drugim zreducira pogled strokovnjaka (zdravnika) zgolj na tisto, kar je dostopno njegovemu pogledu. »Bolezen se nahaja samo v tem, kar je vidno in potemtakem izrekljivo« (Foucault, 2009, str. 148). Vzpostavljane posameznika kot objekta znanosti, ki ga je mogoče empirično preučevati in usmerjati tudi na področju duševnega zdravja, je vplivalo ne le na delovanje in prakso različnih poklicnih strok in profilov, ki se ukvarjajo s pristopi podpore in pomoči, temveč tudi na subjektovo doje-manje samega sebe.

Načelo delovanja »klinike« opredeljuje vprašanje »kje boli«. To ima za posledico, da se znova vzpostavi razmerje med označevalcem in označencem oziroma sam diskurz o zdravju in bolezni. Spoznati bolezen pomeni odmisлити posameznika z njegovimi posebnimi lastnostmi. Na tej ravni je posameznik zgolj negativni element. Temeljni akt namreč temelji na klasifikaciji bolezni oziroma odklonu (od družbenega), ki se kaže v umestitvi simptoma v bolezen, bolezen v posebno skupino, ta pa v splošni načrt patološkega sveta¹.

Rojstvo klinike poraja medicinski diskurz, ki je opazen v različnih znanstvenih disciplinah in do (duševnega) zdravja izrazito normativen. To se kaže ne le v deljenju nasvetov strokovnjakov, temveč tudi pri določanju duševnih meril oziroma psihosocialnih razmerij med posameznikom in družbo ter ohranjanju socialnega oziroma družbenega reda (Ingleby, 1981; 1983). Klinični pogled se tako ne omeji zgolj na notranjo, fiziološko strukturo organiziranega bitja, temveč tudi na (medicinsko) bipolarnost zdravega in patološkega oziroma družbeno opredelitev (duševno) zdravega posameznika..

Današnja družba izrazito poudarja osebno odgovornost, podjetnost in zmožnost za samostojno odločanje in delovanje. Tudi duševno zdravje v potrošniški kulturi postaja vse bolj razumljeno kot izraz nas samih in naše samodiscipline. Tako nehoti postaja tudi breme, za katero je v skladu z družbenimi normami odgovoren posameznik sam. Pojem duševnega zdravja tako sovпада s procesi individualizacije (Beck, 2009), kot se kaže tudi v slabljenju tradicionalnih vezi (družina), ki jih vedno bolj nadomešča trg dela.

Problematičnost procesov individualizacije povezujem s Foucaultovo (2009) tezo o avtoriteti moderne države. Družbi bolj kot pokoren in nebogljjen državljan ustreza discipliniran um, ki ga ponazarja fraza »imeti moč nad življenjem«. Tudi Ehrenberg in Sass (2014) menita, da današnja družba ne zahteva ubogljivosti, krotkosti, temveč iniciativnost, motiviranost in dosežke, do katerih je mogoče priti ob kar najbolj »zdravem« osebnotnem razvoju. Pri tem dodajata, da posameznik ni več zavezan zunanjemu redu oziroma

1 Beseda patologija oziroma njene izpeljanke so v članku uporabljane kot del terminologije medicinskega diskurza. Psihosocialni pristop v jeziku socialnega dela, kot poudarja Lamo-vec (1993), ne uporablja medicinskih diagnoz in terminologij, temveč kontekstualizirane opi-se problemov in stisk.

upoštevanju zakonov, ampak mora namesto tega poiskati notranje vire, predvsem svoje kognitivne sposobnosti, da doseže rezultate, po katerih bo (o) cenjen, in izpolniti pričakovanja drugih, po katerih vsakdo meri lastno vrednost. Ključno vprašanje, ki ga poraja »discipliniran um«, ni več: »Ali smem to storiti?«, ampak: »Ali to zmorem?«

Teza, da duševno zdravje in intervencije, povezane z različnimi pristopi psihosocialne pomoči, niso imune na neoliberalno² ideologijo napredka oziroma emancipacije na podlagi družbenih norm, je med drugim razvidna tudi pri enačenju duševnega zdravja z normalnostjo.

Ule (2003) meni, da sta pojma duševno zdrav in normalen dva izmed najmočnejših ideoloških orodij 20. stoletja, saj se v opisih normalnosti vedno skrivata obsojanje in želja po trpanju posameznika v okvire družbeno sprejemljivega. Diskurzi o normalnem in patološkem v povezavi z zdravjem so tako (tudi) kulturni konstrukt (Ule, 2003) in so tesno povezani z družbenimi, političnimi in ideološkimi sistemi. Duševno zdravje pod vplivi individualizacije, industrije potrošnje in normalizacije razumemo kot osebno kategorijo, povezano s hipnim zadovoljevanjem vsakega vzgiba posameznika, ki mora biti skladen z zahtevami družbe oziroma njenih vrednot.³

Tudi mladi nas opozarjajo na problematičnost razumevanja njihovih stisk kot zasebnih in individualnih problemov, ki ne upoštevajo zavedanja kontekstualnosti (Dekleva idr., 2018). Posameznik namreč ni izoliran subjekt, temveč oseba v kontekstu raznovrstnih odnosov z drugimi (Poštrak, 2003; Bronfenbrenner, 1979), se pravi, da je duševno zdravje (mladih) treba obravnavati v družbenih razmerah in sistemih, v katerih delujejo, ter pri tem upoštevati sklop prepričanj in verovanj, ki jih ljudje ustvarjamo v medsebojni interakciji. Pri tem je pomembno ne le, kaj si kot posamezniki o duševnem zdravju mislimo, temveč tudi, kako razmišljamo oziroma kako je naše mišljenje povezano s predstavami o medosebnih odnosih v družbi, ki jih kategorizira kultura oziroma njene institucije.

Svetovna zdravstvena organizacija (b.d.) duševno zdravje opredeljuje kot stanje dobrega počutja oziroma stanje, v katerem posameznik razvija svoje sposobnosti, se spopriema s stresom v vsakdanjem življenju, učinkovito in plodno dela ter prispeva v skupnost. Ključno merilo duševnega zdravja (kot tudi merilo za zagotavljanje psihosocialne pomoči) tako temelji predvsem na ustreznosti posameznika oziroma njegovi zmožnosti, da se sprejme in interpretira v določeni kulturi. Zdi se, da razni poskusi definicij duševnega zdravja

2 Neoliberalizem je v članku razumljen kot politično-ekonomska paradigma, ki se nanaša na politiko in procese, po katerih je zasebnim interesom dopuščeno, da nadzirajo čim več družbenega življenja z namenom povečevanja osebnega dobička (Chomsky, 1998). Uspeh in sreča se v današnji družbi pogosto povezuje s pojmom materialnega bogastva in prestiža. Esposito in Perez (2014) neoliberalizem povezuje tudi z intelektualnim gibanjem, ki trg razume kot najučinkovitejši mehanizem organiziranja posameznikovega oziroma družbenega življenja.

3 Lasch (2012) dodaja, da so pri tem največji zavezniki ljudem v stiskah postali terapevti. Avtor je kritičen do razumevanja terapije kot orodja za prilagajanje posameznikov na »družbeno patologijo«, namesto da bi bila sredstvo za doseganje družbenih sprememb.

zanemarjajo paradoks, da moderni človek, ki ga mučijo tesnoba, depresija in občutek notranje praznine, duševni mir išče prav v okoliščinah, ki ta mir (vse bolj) onemogočajo (Lasch, 2012).

Pri razumevanju duševnega zdravja moramo upoštevati tudi sodobni kontekst neoliberalizma, v katerem nekateri pojmujejo duševno zdravje kot nekaj, za kar je odgovoren posameznik sam. Psihosocialne oblike pomoči, ki so oprte na ta kontekst, se usmerjajo v pomoč in spreminjanje tega posameznika. Mi pa moramo upoštevati življenjski svet posameznika, torej tudi njegov družbeni položaj in njegove simbolne interakcije s pomembnimi drugimi na osebni, skupnostni in družbeni ravni.

Psihosocialna pomoč in socialno delo

Razumevanje in udejanjanje psihosocialne pomoči določata pogled na psihosocialne težave oziroma komu ali čemu pripisujemo vzroke zanje. Clarke (2001) razlikuje dve perspektivi, ki vsebujeta zelo različne poglede na družbeni svet – realistično in konstruktivistično. Realistični pogled je povezan s sistematičnim, discipliniranim in predvsem objektivnim preučevanjem pojavov, kakršna sta osebnost posameznika in njegovo psihopatološko vedenje. Na področju dušnega zdravja ga lahko povežemo z objektivistično-medicinskim vidikom, na katerem med drugim temelji tudi (tradicionalna) psihiatrija, ki si posameznika prizadeva uskladiti z zahtevami družbenega reda. Duševna motnja oziroma bolezen je z omenjenega stališča reducirana predvsem na obliko deviantnosti posameznika, ki je svojo skladnost z družbeno-politično paradigmo prisiljen iskati v oblikah samoinducirane farmakološke in terapevtske preobrazbe⁴. Ta svojo avtoritarnost kaže v zagotavljanju smernic o tem, kako naj razumemo, uravnavamo in doživljamo svoje telo (Giroux, 2008). Psihosocialna pomoč se v tem pogledu kaže kot oblika intervencije, ki temelji na (družbenem) nadzoru posameznika oziroma njegove deviantnosti.

Konstruktivistični (postmoderni) pogled temelji na pojmovanju družbeno konstruirane resničnosti, ki jo konstruiramo v socialnih interakcijah (Šugman Bohinc, 2005; Poštrak, 2018). Konstruktivistična paradigma poudarja, da posameznik soustvarja in doživlja pomen v pogovoru z drugim. Resničnost razumevanja poteka med udeleženci na podlagi družbene konstrukcije in dialoga. Psihosocialne pomoči v tem pogledu ne moremo razumeti kot intervencije na patologijo posameznika, ampak kot odziv na njegovo začasno nezmožnost (Lamovec, 1993), ki nastane kot posledica konflikta med potrebami posameznika in zahtevami posamezne družbene vloge. Pristop k pomoči, ki temelji na stičiščih delovanja posameznika in okolja oziroma stičišču

4 Namen članka ni kritična analiza različnih psihoterapevtskih/psihiatričnih in psiholoških pristopov pri razumevanju duševnega zdravja in udejanjanju psihosocialne podpore in pomoči. Prav tako se ne opredeljujem do razumevanja vlog in metod, ki so specifične za psihoterapevtsko prakso. Z vidika splošne psihosocialne prakse poskušam poudariti pomen diskurzivnosti in razumevanja psihosocialne pomoči zgolj kot orodja za prilagajanje posameznika tržnim zahtevam družbeno-politične paradigme.

psihične in socialne ravni (Dragoš, 1995), v svoji definiciji (Global definition of social work, 2018) opredeljuje socialno delo.

Socialno delo se kot akademska disciplina s svojo pristranskostjo in transverzalnostjo (Flaker, 2006), ki se kaže v nasprotovanju čistemu homogenemu območju bivanja kot prav/narobe ali pametno/neumno, lahko razume kot antipod moderne znanstvene zavesti, ki pod vplivom pozitivizma razglasha le tisto, kar ustreza njeni teoriji in prevladujoči družbeno-politični agendi. Socialno delo kritizira univerzalistični diskurz, ki si prizadeva opredeliti skupne značilnosti vseh ljudi, pri tem pa so spregledane značilnosti predvsem drugačnih in marginaliziranih. Drugačnost, ki se v diskreditirajoči lastnosti osebe kaže kot stigma (Goffman, 2008), je pogosto posledica deduktivnega posploševanja iz splošnega »normalnega« na posameznika – to je tudi ena izmed predpostavk pozitivizma.

Marcuse (2004, str. 305) v kritiki pozitivizma med drugim opozarja, da izraz »pozitiven« vključuje vzgajanje ljudi tako, da prevzamejo pozitivno mnenje o prevladujoči družbeni ureditvi. Pozitivistična filozofija brani obstoječi red pred vsakim, ki bi trdil, da ga je treba negirati. Avtor je kritičen do ideje, da je družba bolj ali manj trden kompleks dejstev z občimi zakoni oziroma področje, ki ga je treba obravnavati tako kot vsa druga področja znanstvenih raziskav. S sintezo vsega empiričnega spoznanja, urejenega v sistem skladnega napredka (prav tam), se iz (filozofske) razprave izbriše vsakršno nasprotovanje družbenim razmeram.

Kritika se lahko naveže tudi na novodobne trende raznih uporabnih ved, ki favorizirajo enostranske rešitve, utemeljene predvsem na potrebi po prilagajanju posameznika obstoječi družbeni paradigmi. Podobno je do pozitivizma kritičen tudi Ingleby (1983), predvsem zaradi njegovega slepega zagovarjanja hegemonске družbeno-politične ureditve. Opozarja, da naj bi ideal objektivnega opazovanja ignoriral predvsem vrednost sodb in prikritega (tihega) kulturnega znanja, ki je neposredno vpeto v opisovanja posameznika.

Šugman Bohinc (1997; 2005) socialno delo povezuje s hermenevitično epistemologijo, ki je v nasprotju z objektivistično interpretativna in prepoznavna pomen presoje v odnosu do posameznikov kot eno izmed osnovnih oblik razumevanja. Kriterij znanstvenega opazovanja z vidika socialnega dela ne temelji na ločenosti opazovalca od predmeta njegovega opazovanja oziroma na predpostavki, da lastnosti opazovalca ne vplivajo na opazovanje samo. Zaznavanje drugega je razumljeno kot vzajemen interaktiven proces – vsak kategorizira oziroma gradi svojo zaznavo na podlagi interpretacij zdajšnjih in preteklih izkušenj, čustvenih stanj, potreb, pričakovanj in družbeno-kulturnih vzorcev.

Epistemologija socialnega dela, ki se navezuje na (fenomenološko) konstruktivistično-interpretativno teorijo, se konstruira prav s pripovednostjo (Urek, 2005), ki jo z interakcijskimi in tekstualnimi dejanji ponazarja pripovedovanje zgodb. V 20. stoletju so nastale številne teorije, ki zgodbi in narativni vednosti pripisujejo ontološki, epistemološki, etični, politični in pedagoški pomen, pri tem pa se nanašajo na Aristotelovo teorijo o dramski

zgodbi (Kearney, 2016; Kroflič, 2017) kot *mimesis praxis* oziroma ustvarjalni upodobitvi človekovega delovanja, ki omogoča vpogled v pomen predstavljenega dogodka.

Kearney (2016, str. 117) meni, da vse od starogrškega razumevanja človeškega življenja (*bios*) kot smiselno interpretiranega delovanja (*praxis*) do najnovejših opisov bivanja kot pripovedne časovnosti vlada prepričanje, da ima bivanje inherentno obliko zgodbe:

V delovanju vsakega človeka vidimo del razkrivajoče se življenjske zgodbe, zato vsaka življenjska zgodba kliče po tem, da jo posnamemo, da jo torej preobrazimo v zgodbo o nekem življenju.

Arendt (2006, str. 192) v narativni metodi vidi najprepričljivejše orodje eksistence oziroma delovanja (*praxis*), za katero trdi:

Delovanje je namreč spletnje častne niti v splet, ki ga nismo ustvarili sami. Najizvirnejši produkt delovanja ni realizacija predvidenih ciljev in namenov, temveč zgodbe, ki nastanejo, kadar sledimo določenim ciljem, ne da bi jih na začetku sploh nameravali ustvariti, in ki se nam najpoprej lahko zdijo le nepomembni stranski produkt lastnih dejanj.

Kearney (2016) meni, da pripovedovanje vsakomur od nas da občutek, da je subjekt, ki je zmožen delovanja in zavezanosti drugim. Pomen pripovedi v postmoderini dobi fragmentacije in razlomljenosti razume kot eno od najstabilnejših oblik individualne in skupnostne identitete. Zgodbam je ne glede na žanr (mit, ep, izpoved, kronika ipd.) skupno to, da nekdo komu pripoveduje nekaj o nečem, pri tem pa prav intersubjektivni model diskurza iz pripovedi naredi značilno sporazumevalno dejanje.

Zgodbe v konstruktivistično-interpretativnem vidiku (socialnega dela) lahko razumemo kot obliko delovanja *praxis* (Urek, 2005; Arendt, 2006; Kearney, 2016; Kroflič, 2017), ki omogoča dostop do posameznikovega spoznanja, kako popeljati svoje življenje do praktične modrosti (*phronesis*). V jeziku socialnega dela se navezujejo na izkustveno vednost uporabnika oziroma pomen subjektivne perspektive, ki jo ponazarja emski vidik. Pripoved kot eno izmed osrednjih metod dela v polju intervencij socialnega dela opredeli Urek (2005) in poudari, da se socialno delo od narativnega zanimanja strukture teksta premika na preučevanje samih pomenov za ljudi ter na raziskovanje in vpliv družbenega konteksta. Po njenem mnenju se je nesmiselno spraševati o resničnosti zgodbe – ta je odvisna od interakcijskih pogojev pripovedovanja in poslušanja – bolj smiselno se je spraševati o pomenu zgodb in njihovem vplivu na ljudi, torej ali pomagajo izboljšati njihov položaj ali ga še poslabšujejo.

Pristop psihosocialne pomoči z vidika socialnega dela temelji na dialoški praksi oziroma delovanju posameznika – *praxis* (Arendt, 2006; Kearney, 2016). Ta se s pomočjo pogovora manifestira v delovnem odnosu, to pa naj bi končno povzročilo skupno konstruiranje želenih sprememb. Pri tem si morajo strokovni delavci kot aktivni (so)udeleženci interakcije psihosocialne pomoči prizadevati predvsem za refleksijo o lastni vključenosti in zavzemanju

pogleda iz zornega kota uporabnika, ki se ga v dialogu upošteva kot (statusno) enakovrednega. Mladi namreč pri psihosocialni podpori in pomoči (Dekelva idr., 2018) kot temeljno poudarjajo in tudi cenijo prav podporo, ki je usmerjena v odnos, vzajemnost in zagotavljanje enakovrednosti. Deklevala in drugi (2018) nakazujejo, da je potreba po specifični ekspertni podpori, ki naj bi jo potrebovali mladostniki, morda bolj utvara. Na podlagi številnih pričevanj ugotavljajo, da je tisto, kar se obnese v procesih pomoči, predvsem varna podporna skupnost ali odnos.

Lüssi (1990) kot odločilno teorijo socialnega dela omenja sociološko-sistemsko teorijo, v središču katere je socialni sistem. Avtor je kritičen do tradicionalnega modela socialnega dela oziroma linearne osredotočenosti na uporabnika, ki temelji na predpostavki, da je problem možno rešiti zgolj v ekskluzivnem odnosu.

Dragoš (1994) razlikovanje sistemov nazorneje razčleni na: interakcijske (strokovnjak in uporabnik), psihične, biološke in socialne. Poudarja potrebo po njihovi razmejitvi, saj je to pogoj, da vidimo njihovo prepletanje.⁵ Socialno delo, ki deluje na stičišču psihične in socialne ravni,⁶ upošteva značilnost socialnih sistemov, katerih težišče ni locirano v posamezniku, skupini, skupnosti ali osebnosti, temveč v komunikaciji. Komunikacijo avtor (prav tam) opredeli kot osnovno temeljno enoto, značilno za socialne sisteme, prek katere se ti vzdržujejo, samoopisujejo in osmišljajo. Posameznik je s tega vidika predvsem okolje družbenega sistema.⁷

Sistemske pristop (Dragoš, 1994; Čačinovič Vogrinčič, 2003) zahteva celovito razumevanje problema in kritično refleksijo o sistemizaciji delovnih diagnostičnih postopkov pri delu z ljudmi. Delovanje na podlagi vzročno-posledične verige razumevanja stisk in pomoči temelji na uvrščanju posameznika v obstoječe kategorije, povezane s simptomi, in predpostavlja redukcijo kompleksnosti, težišče definiranja problema pa osredotoča zgolj na strokovnjaka. Ta je s svojo strokovnostjo, ki mu daje formalno moč, pooblaščen, da simptomatiko miselno prevede v idejo bolezni. Uspeh naj bi bil po tej logiki večji, čim natančnejša je začetna definicija problema in čim bolj je fiksirano začetno in ciljno stanje. Temeljna predpostavka o možnem nadzoru nad celotno kavalno verigo je z vidika sistemske teorije nemogoča zaradi same kompleksnosti sistemov in njegovih interakcij s posameznikom.

Socialno delo kot disciplina, ki deluje na stičiščih delovanja posameznika in okolja (psihične in socialne ravni), psihosocialne pomoči ne udejanja (zgolj) na individualni ravni. Z interpretativnim pristopom in narativnimi

5 Posameznikovo vedenje je relevantno na štirih ravneh: socialna (vloge, statusi, komunikacije), psihična (mišljenje, zaznave, čustveno doživljanje), biološka (utrujenost) in duhovna (smisel).

6 Socialna raven sega od medosebnih interakcij na meji psihološke ravni prek ravni uresničevanja socialnih vlog do institucionalnega vedenja (Dragoš, 1994).

7 Ne glede na navedeno pa pri delu z ljudmi ne moremo zaobiti postulata celostne razlage, ki se nanaša na odnos med biološkimi in socialnimi kodeterminantami. Mikuš Kos (2019) omenja stanja, pri katerih družbeni vplivi za nastanek in vzdrževanje (psihosocialnih) težav nimajo vpliva (vpliv hormonov, črevesnih bakterij – mikrobiota in drugih bioloških snovi).

metodami dela (npr. pripovedovanje zgodb, narativna analiza, gl. Urek, 2005), ki namesto upoštevanja resničnosti izpričanih zgodb temeljijo na upoštevanju konstrukcije pomena posameznika in ki prek pripovedovanja in poslušanja zgodb pomagajo počlovečiti druge ter vsakega od nas spremeniti v dovzetnega za konkretne podrobnosti bolečine drugih (Kearney, 2016), zavračamo enopomenske linearne vzročno-posledične razlagalne modele psihosocialnega stanja, ki si prizadevajo za hipno zadovoljevanje vsakega vzgiba posameznika in družbene normalizacije drugačnosti. Posameznika ne dojemamo kot izoliranega subjekta, temveč kot osebo v kontekstu raznovrstnih odnosov z drugimi. Zagotavljanje psihosocialne pomoči z vidika socialnega dela tako ne more zaobiti potrebe po upoštevanju kontekstualnosti (posameznika, odnosa, institucije) oziroma sistemov, v katerih delujemo, s tem pa tudi presegamo dualizem posameznik/družba oziroma enostransko reševanje vprašanj.

Spoznanje, da nobeno dejanje ni neodvisno od konteksta (Urek, 2005), pomeni, da si moramo pri delu z mladostniki prizadevati prepoznati predvsem podatke o tem, kako, kje, kako in v kakšnem razpoloženju bomo srečali uporabnike in kako bo pogovor vplival na nas. Socialno delo bi moralo presegati specifičnost socialnodelovskega posredovanja in se hkrati ozreti tudi po specifičnosti družbenega konteksta, v katerem poteka psihosocialna pomoč. Kontekst (Mesec, 2004) ni nekaj danega in vprašljivega. Če ga pri svojem delu ne poskušamo razumeti in ne razmišljamo o njem, lahko zapademo zgolj v tradicionalni model (socialnega dela), znotraj katerega se predvsem utrjuje obstoječa družbena razmerja (ne)moči.

Sklep

Pri razumevanju duševnega zdravja in psihosocialne podpore in pomoči velja upoštevati koncept socialne konstrukcije realnosti, zato težav oziroma stisk ne bi smeli opredeljevati (zgolj) na podlagi fizične stvarnosti fenomenov, ki naj bi jih lahko objektivno identificirali in preučevali. Spoznanje, da sta duševno zdravje in psihosocialna pomoč povezana z množico prepričanj in verovanj, ki jih ljudje pod vplivom družbeno-političnega ustvarjamo v medsebojnih interakcijah, nam omogoča, da v odnosih psihosocialne podpore in pomoči presegamo ozko klasifikacijo psihološkega sveta, ki z medicinskim diskurzom in deduktivnim posploševanjem s splošnega oziroma »normalnega« na posameznika patologizira (zgolj) tega.

Ne nazadnje nas tudi mladi opozarjajo na nezadostnost pomoči, ki se osredotoča na bolezen ali diagnozo, in nam jasno sporočajo, da si želijo pomoči, pri kateri so v središču oni sami kot neponovljive osebe z njim lastnimi in posebnimi izkušnjami (Dekleva idr., 2018). Omenjeno sporočilo je moč razumeti predvsem kot poziv svetovalnim službam oziroma strokovnim delavcem, naj pri svojem delu razmišljamo tudi zunaj okvirov splošno sprejetih (medicinskih) kategorij ali simptomov.

Mladi prav tako poudarjajo, da je vprašanje duševnega zdravja in s tem tudi zagotavljanja psihosocialne podpore in pomoči prepogosto videno kot področje, ki sodi (zgolj) v domeno medicinskih strok in zdravstvenih služb (Dekleva idr., 2018). To je mogoče navezati na opozorilo, da znamo kot družba težave medikalizirati, jih poskušati razumeti kot čim ožje definirane in dekontekstualizirane simptome ter jih birokratsko razvrščati v ozke kategorije, to pa po drugi strani zanemarja njihovo kompleksnost in vpetost v socialne kontekste, v katerih se stiske porajajo (prav tam).

Socialno delo kot znanstvena disciplina ne temelji na teoretično-logičnem produktu metode (Dragoš, 1994) in se oddaljuje od objektivnega klasificiranja in namesto tega poudarja opisovanje, ki nenehno zahteva refleksijo o vplivih prostora in časa oziroma o samoumevnosti (strokovnih) predpostavk. S poudarkom kritične refleksije o sistemski in odnosni ravni psihosocialne pomoči in poudarjanjem problematičnosti konvencionalnega individualističnega pristopa pri razlagi posameznih družbenim fenomenov upošteva možnost, da lahko različne (družbene) klasifikacije utrujejo strukturno proizvedena razmerja tudi s stigmatiziranjem. Togo upoštevanje objektivističnih meril, utemeljenih zgolj na podlagi naravoslovnih znanostih, namreč utrjuje obstoječa družbena razmerja (ne)moči in zapostavlja pogled drugega, ki ga psihosocialna pomoč zadeva. V odnosu večine do stigmatiziranih ne velja običajna shema interpretacije vsakdanjih dogodkov. Spodrsrljaji od pričakovanega vedenja stigmatiziranih so namreč po večini neposredni izraz njihove drugačnosti, ki je lahko povezana s pripisano diagnozo, to pa povzroča negotovost oziroma občutek osebe, da pogosto ne ve, kaj si drugi resnično mislijo o njej.

Psihosocialna pomoč mladim z vidika socialnega dela, zlasti pod vplivi fenomonologije in konstruktivizma, ne pomeni orodja enodimenzionalnega prilagajanja potrebam družbe, temveč upošteva tudi vidik kolektivne odgovornosti, tako da se mladostnike oziroma njihove konstrukcije pomenov v spoštljivih medosebnih odnosih umešča v posamezne sisteme, ki so medsebojno povezani in v nenehni interakciji.

Pri tem naj omenim, da so v realnosti – predvsem v institucionalnih razmerjih – prave dialoške situacije lahko zelo redke tudi zato, ker ima večina institucij utrjene strukture in predvidene pozicije, ki imajo inherentna neravnotežja (statusne) moči. Dialog je tako mogoč samo, če ljudje na družbeno privilegiranih položajih prevzamemo odgovornost za zmanjševanje (statusnih) nesimetrij, to pa zahteva priznanje, da smo lahko kot strokovnjaki (pogosto) v zagati, če zgolj enosmerno posredujemo družbene zapovedi in rešitve. Zavedati se moramo, da smo kot konkretni drugi v komunikaciji (Mead, 1997) osnova kompleksnega socialnega sodelovanja in individualnega abstraktnega mišljenja otrok in mladostnikov. Le tako se mladostnik vzpostavlja ne kot objekt, temveč kot subjekt procesa podpore in pomoči, to pa je izhodišče za instrumentalizacijo problema oziroma podlaga za začetek (socialnega) dela.

Viri

- Arendt, H. (2006). *Med preteklostjo in prihodnostjo. Šest vaj v političnem mišljenju*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Beck, U. (2009). *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Chomsky, N. (2005). *Profit pred ljudmi*. Ljubljana: Založba Sanje.
- Clarke, J. (2001). Social problems: sociological perspectives. V M. May, R. Page, & E. Brundson (ur.), *Understanding social problems: issues and social policy*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2003). Jezik socialnega dela. *Socialno delo*, 42(4/5), 199–203.
- Dekleva, B., Klemenčič Rozman, M., Razpotnik, Š., Sande, M., Škraban, J., & Tadič, D. (2018). *Dostopnost organiziranih oblik podpore mladim v psihosocialnih in duševnih težavah in konteksti teh težav: preliminarne študije* (Elaborat). Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Pridobljeno 1. 4. 2023 s <http://pefprints.pef.uni-lj.si/5010/>
- Dragoš, S. (1994). Socialno delo – sistemski vidik. *Socialno delo*, 33(2), 91–98.
- Dragoš, S. (1995). Kako? *Socialno delo*, 34(1), 21–35.
- Ehrenberg, A., & Sass, L. (2014). Individualism and their discontents: the American self versus the French institution. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*, 21(4), 363–366.
- Esposito, L., & Perez, F. M. (2014). Neoliberalism and the commodification of mental health. *Human & Society*, 38(4), 414–442.
- Flaker, V. (2006). *Znanost za delo*. Pridobljeno 2. 4. 2022 s https://www.fsd.uni-lj.si/mma/znanost_za_delo_07/2012032111074124/
- Foucault, M. (2009). *Rojstvo klinike*. Ljubljana: Študentska založba.
- Giroux, H. (2008). *Against the terror of neoliberalism*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Global definition of social work (2018). Pridobljeno 11. 4. 2023 s <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Goffman, E. (2008). *Stigma: zapiski o upravljanju poškodovane identitete*. Maribor: Aristej.
- Ingleby, D. (1981). *Critical psychiatry: the politics of mental health*. London: Penguin Books Ltd. (str. 23–27).
- Ingleby, D. (1983). Mental health and social order. V S. Cohen, & A. Scull (ur.), *Social control and the state: historical and comparative essays*. Pridobljeno 12. 9. 2024 s https://www.researchgate.net/publication/317099280_Mental_health_and_social_order
- Kearney, R. (2016). *O zgodbah*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Kroflič, R. (2017). Pedagoški pomen zgodbe in narativne vrednosti. *Sodobna pedagogika*, (68) 134, 102–124.
- Lamovec, T. (1993). *Spretnosti v medosebnih odnosih*. Ljubljana: Produktivnost, Management Consulting, d. o. o., Center za psihodiagnostična sredstva.
- Lasch, C. (2012). *Kultura narcisizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Lüssi, P. (1990). Sistemski nauk o socialnem delu. *Socialno delo*, 29(1/3), 81–94.
- Marcuse, H. (2004). *Um in revolucija: Hegel in nastanek teorije družbe*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Mead, G. H. (1997). *Um, sebstvo, družba*. Ljubljana: Krtina.
- Mesec, B. (2004). Interakcijska teorija socialnega dela s posameznikom. *Socialno delo*, 43(5/6), 231–255.

- Mikuš Kos, A. (2019). Duševne težave in motnje otrok ter mladostnikov – kako zmanjšati razkorak med potrebami in možnostmi pomoči. *Socialna pedagogika*, 23(3/4), 273–299.
- Poštrak, M. (2003). Kaj posebnega lahko ponudi socialno delo pri delu z mladimi. *Šolsko svetovalno delo*, 8(3/4), 26–33.
- Poštrak, M. (2018). Dometi socialno konstruktivističnega modela socialnega dela. *Socialno delo*, 57(2), 129–143. Pridobljeno 2. 2. 2022 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-RX6OABGG>
- Svetovna zdravstvena organizacija (b.d.). *Mental health*. Pridobljeno 12. 9. 2024 s <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>
- Šugman Bohinc, L. (1997). Epistemologija socialnega dela. *Socialno delo*, 36(4), 208–308.
- Šugman Bohinc, L. (2005). Epistemologija podpore in pomoči. *Časopis za kritiko znanosti*, 221(33), 167–181.
- Ule, M. (2003). *Spregledana razmerja: o družbenih vidikih sodobne medicine*. Maribor: Aristej.
- Urek, M. (2005). *Zgodbe na delu: pripovedovanje, zapisovanje in poročanje v socialnem delu*. Ljubljana: Založba /*cf.

Jože Hren, Anej Korsika Knific, Anže Trček, Tea Zamida

Socialno delo z mladimi uporabniki prepovedanih drog

Avtorji predstavijo panoramski pregled programov, storitev in različnih obravnav, ki so v Sloveniji na voljo v socialnem delu z mladimi uporabniki prepovedanih drog. Epidemiološko gledano je najbolj razširjena in z vidika tveganj med mladimi najbolj podcenjena konoplja. Tako pri preprečevanju in zmanjševanju uporabe ter manj tvegani uporabi te in drugih drog je ključno, da imajo mladi na voljo pomoč, ki jih lahko doseže. Varno okolje, sprejemanje in enakopraven odnos so tu odločilni. Področje preventive, predvsem zgodnje, je v Sloveniji v zadnji letih deležno posebne pozornosti in doživlja pomemben razvoj. S preventivnimi programi in intervencijami se lahko usmerjamo na širši nabor dejavnikov tveganja in oblik ranljivosti, kot sta medvrstniško nasilje in duševno zdravje, in krepimo čustvene in socialne varovalne dejavnike. Pomembno pa je, da obstaja širok nabor storitev, tudi nizkopražnih, ki sodelovanja ne pogojujejo z abstinenco. Programi zmanjševanja škode, med njimi testiranje prepovedanih drog in svetovalno-terapevtski programi, so ukrepi, ki lahko posameznika socialno okrepijo in motivirajo za sodelovanje v zdravljenju in dolgoročnem okrevanju. Vse našeto pa je pomembna podpora pri socialni (re-)integraciji, posebej ranljivih posameznikov in družbenih skupin, tudi mladih uporabnikov prepovedanih drog.

Ključne besede: preventiva, socialna integracija, odvisnost, okrevanje, zmanjševanje škode, svetovanje.

Dr. Jože Hren je sekretar Direktorata za javno zdravje na Ministrstvu za zdravje. Kontakt: joze.hren@gov.si

Anej Korsika Knific, univ. dipl. politolog, je podsekretar v Sektorju za krepitev zdravja in preprečevanja odvisnosti na Ministrstvu za zdravje. Kontakt: anej.korsika-knific@gov.si

Anže Trček je magister socialnega dela. Kontakt: anze.trcek@gov.si

Tea Zamida je diplomirana socialna delavka (UN). Kontakt: teazamida@gmail.com

Social work with young illicit drug users

The authors present a panoramic overview of programmes, services and various treatments available in Slovenia in social work with young users of illicit drugs. Epidemiologically, cannabis is the most widespread and, in terms of risks, the most underestimated drug used by young people. Thus, in the prevention, reduction and less risky use of this and other drugs, it is crucial that young people have access to support that they can reach out to. A safe environment, acceptance and an equal relationship are essential here. The field of prevention, especially early prevention, has received special attention in Slovenia in recent years and is experiencing significant development. Preventive programmes and interventions can address a wider range of risk factors and forms of vulnerability, such as peer violence, mental health, and strengthen emotional and social protective factors. It is important, however, that there is a wide range of services, including low-threshold ones, which do not make participation conditional on abstinence. Harm reduction programmes, including drug testing, counselling and therapeutic programmes, are measures that can empower and motivate individuals to participate in treatment and long-term recovery. All of the above is important support for the social (re-)integration of particularly vulnerable individuals and social groups, including young illicit drug users.

Keywords: prevention, social integration, addiction, recovery, harm reduction, counselling.

Jože Hren, PhD, is a Secretary at the Directorate of Public Health, Ministry of Health of Slovenia. Contact: joze.hren@gov.si

Anej Korsika Knific has a bachelor's degree in political science and is the Undersecretary of the Health Promotion and Addiction Prevention Division at the Ministry of Health. Contact: anej.korsika-knific@gov.si

Anže Trček has a master's degree in social work. Contact: anze.trcek@gov.si

Tea Zamida has a bachelor's degree in social work. Contact: teazamida@gmail.com

Jože Hren
0009-0005-2560-0146

Osredotočili se bomo na nekatere ukrepe in aktivnosti, povezane s položajem mladih v družbi. Naš cilj je razmislek o obstoječih oblikah pomoči in možnostih za njihov nadaljnji razvoj na način, na katerega bi se najustrezneje odzvali na potrebe mladih.

Najprej bomo predstavili epidemiološko sliko uporabe drog v Sloveniji med mladimi in podatke o duševnih stiskah mladih. Opisali bomo različne modele in načine pomoči, njihove pomanjkljivosti in prednosti. Preučili bomo tudi ukrepe, načrtovane za mlade uporabnike drog v okviru Resolucije o Nacionalnem programu na področju prepovednih drog za obdobje 2023–2030 (2023), in za konec razmislili o nadaljnjem razvoju storitev in pregledali nekatere inovativne oblike pomoči mladim uporabnikom drog.

V prispevku bomo skušali pregledati vlogo socialnega dela pri pomoči uporabnikom in uporabnicam drog ter predstaviti ključne strategije in intervencije.

Nekateri relevantni epidemiološki podatki v Sloveniji

Najbolj razširjena prepovedana droga v Sloveniji je konoplja. Razširjenost uporabe konoplje med odraslimi prebivalci Slovenije se je med letoma 2018 in 2021 povečala, med 15-letniki ostaja stabilna, med 17-letniki pa opazamo zelo veliko razširjenost (Drev idr., 2022).

Slovenski mladostniki v primerjavi z vrstniki iz drugih držav konopljo uporabljajo nadpovprečno. Kot ugotavljajo strokovnjaki s področja javnega zdravja, so trije izmed ključnih razlogov za razširjenost konoplje v razvitem zahodnem svetu njena dostopnost, nizka cena in prepričanje, da uporaba konoplje ni povezana z večjimi tveganji (Drev, 2022).

Podatki kažejo, da je konoplja v Sloveniji precej dostopna, saj so polovica petnajstletnikov in skoraj dve tretjini sedemnajstletnikov v raziskavi *Z zdravjem povezana vedenja v šolskem obdobju med mladostniki v Sloveniji* (Jeriček Klanšček idr., 2022) menile, da bi v naslednjih 24 urah do konoplje dostopali lahko ali zelo lahko. Poleg tega med slovenskimi mladostniki opazamo veliko podcenjevanje tveganj, povezanih z uporabo konoplje, le redko kje v Evropi jih podcenjujejo tako zelo (Drev, 2022).

Razmeroma lahka dostopnost konoplje je prav gotovo povezana tudi z razmeroma velikim obsegom gojenja konoplje v posebej prirejenih prostorih, kot navaja nacionalno poročilo Stanje na področju prepovedanih drog v Sloveniji 2022 (Jandl idr., 2023a), saj, kot kažejo podatki policije, je Slovenija samooskrbna država s konopljo (Jandl idr., 2023b). Večina pridelane konoplje ostaja v državi, dostopna pa je tako v urbanem kot ruralnem okolju.

Alkohol in konoplja sta tako daleč najbolj razširjeni psihoaktivni substanci, vendar se v zadnjih letih zelo povečuje tudi uporaba nekaterih drugih drog, zlasti kokaina (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2023). Leta 2022 je kadarkoli v življenju uporabilo katero izmed prepovedanih drog 21 % prebivalcev Slovenije. Poleg najbolj razširjene prepovedane

droge, konoplje, ki jo je že kdaj v življenju uporabilo 20,7 % prebivalcev Slovenije, so odstotki uporabe ekstazija 2,9, kokaina 2,6 in amfetamina 2,3. Da je že kdaj v življenju uporabilo več drog ob eni priložnosti, je v raziskavi poročalo 8,9 % prebivalcev Slovenije v starosti od 15 do 64 let (Jandl idr., 2023a). S temi številkami (razen konoplje) ostajamo nekoliko pod povprečjem EU, vendar se stanje slabša (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2023).

Programi za mlade uporabnike drog

Ko razvijamo programe, ki se osredotočajo predvsem na mlade, vključujemo širok spekter storitev. Včasih ni treba razvijati povsem novih metod pomoči, dovolj je zgolj ločiti mlade od drugih in zaposlene dodatno izobraziti o specifikah dela s to populacijo (npr. odprtje oddelka za zdravljenje mladih v Centru za zdravljenje odvisnih od prepovedanih drog v Ljubljani). Pri tem naj poudarimo, da je preprostejše institucionalno oblikovanje novega programa, sama pomoč pa je vedno izjemno zahtevna in kompleksna pri delu z ljudmi, ki že zgodaj v mladosti uporabljajo droge na zelo škodljive načine, imajo težave z zasvojenostjo in pogosto veliko socialnih težav (travme, nasilje, brezdomstvo ipd.).

Pri drugih gre bolj za razvoj popolnoma novih storitev za nove ciljne skupine. Gre za storitve, pri katerih so program, lokacija, cilji idr. prilagojeni posebni skupini uporabnikov, ki jih brez tega verjetno ne bi dosegli (npr. testiranje drog, terensko delo z mladimi). Pri tem je pomembno paziti na to, da so nekateri programi posebej prilagojeni mladim, drugi pa t. i. priložnostnim uporabnikom oz. eksperimentatorjem¹. Čeprav se množici v velikem delu prekrivata, sta to različni ciljni skupini z različnimi značilnostmi in potrebami.

Rosenbaum (2014) meni, da obstaja veliko programov, ki se osredotočajo na preprečevanje uporabe prepovedanih drog, vendar bi bilo treba več pozornosti usmeriti tudi na ukrepe, ki bi pomagali, da mladi, ki z drogami eksperimentirajo, ne bi postali odvisni, predvsem pa da bi se izognili potencialni škodi zaradi drog.

Socialne delavke in delavci, ki delujejo v različnih okoljih, številni tudi z mladimi uporabniki drog, morajo razumeti kompleksnost problematike. Razumevanje temeljnih vzrokov in kontekstualnih dejavnikov zasvojenosti z drogami je ključno za učinkovito posredovanje. Raziskave kažejo, da so dejavniki tveganja, kot so revščina, duševne travme, težave z duševnim zdravjem in družbena marginalizacija, pogosto podlaga za odvisnost od prepovedanih drog (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2020).

1 Obstaja več tipologij uporabnikov in vsaka ima prednosti in slabosti. Razprava o tem je tu odveč, lahko jo preberete npr. v Flaker (2002). Ko tu pišemo o »tipu uporabnika«, mislimo na Flakerjevo delitev: 1. neuporabniki, 2. priložnostni (občasni, naključni) uporabniki, eksperimentatorji, 3. redni uporabniki, 4. odvisni uporabniki, 5. zasvojeni uporabniki, 6. džankiji.

Eden od ključnih pristopov socialnega dela na področju odvisnosti je sočutna podpora brez obsojanja posameznikov, ki uporabljajo droge. S spodbujanjem varnega in sprejemajočega okolja socialne delavke in delavci omogočajo odprt dialog in gradnjo zaupanja v odnosu z uporabniki drog. Še posebej je to pomembno pri delu z mladimi.

Raziskave kažejo, da si mladi želijo dostopnih storitev in »človečnosti«. Želijo, da jih drugi jemljejo resno, hočejo biti spoštovani, varni pred obsojanjem in zelo poudarjajo zaupanje. Bolj kot avtoriteto cenijo enakopraven odnos in fleksibilnost metod dela in vsebin (Dekleva, 2021). Mladi v raziskavah prav tako sporočajo, da si želijo oblik podpore, ki lajšajo širok spekter psihosocialnih stisk in se ne osredotočajo zgolj na opuščanje rabe drog. Želijo si predvsem oblik pomoči, pri katerih se počutijo varne, sprejete, vključene, ne glede na (ne)uporabo prepovedanih drog. Sporočajo, da manjka prostorov, kjer bi lahko reševali svoje stiske na ustrezen oziroma njim prilagojen način (Tadič idr., 2021).

Programi in aktivnosti

Razvoj novih ukrepov in programov na področju preventive

Število novih psihoaktivnih snovi se v zadnjih desetletjih izjemno povečuje², prepovedane droge so hkrati tudi bolj družbeno sprejemljive. V Sloveniji bi bilo moč govoriti celo o določeni strpnosti slovenske mladine do njihove uporabe. Vse našteto je, v kontekstu razvoja nacionalnih politik in programov na področju prepovedanih drog, sprožilo razmislek o tem, kako doseči otroke in mlade, zlasti, kako jih doseči, preden se začnejo razvijati škodljivi in zdravju nevarni vzorci, kot je uporaba (prepovedanih) drog. V jedru teh prizadevanj so preventivni programi in intervencije, ki so v zadnjem obdobju dosegli pomemben razvoj.

V preteklosti so bile preventivne dejavnosti osredotočene na kampanje ozaveščanja in opozarjanja, pri bolj škodljivih različicah drog pa tudi na svarjenje in grožnje. Danes vemo, da zgolj informiranje, še posebej če gre za enkratna predavanja in delavnice, nima želenih preventivnih učinkov. Zanašanje na izrazito negativna sporočila (fotografije uporabnikov, njihova pričevanja) pa ima lahko na mladostnike celo povsem nasprotno učinke (Beck, 1998; Petrosino idr., 2000). Namesto odvrčanja lahko ti pristopi prepovedano naredijo zanimivo in mikavno, sploh z vidika danes boljšega razumevanja razvoja možganov otrok in najstnikov, ki težijo k tveganimu vedenju in eksperimentiranju. Ko jim zapovedujemo, česa ne smejo

2 V ponazoritev: Uredba o razvrstitvi prepovedanih drog (2000) je vključevala 295 prepovedanih drog, ob zadnji dopolnitvi leta 2023 (Uredba o razvrstitvi prepovedanih drog, 2023) pa je bilo na seznamu že 552 prepovedanih drog. Ob inflaciji novih psihoaktivnih snovi gre praviloma za analoge, ki se od izvirne (že prepovedane snovi) razlikujejo v enem ali več atomov, s tem pa so formalno nova snovi, ki jo je treba razvrstiti na seznam prepovedanih drog. Do razvrstitve sta njihova proizvodnja in promet z njimi zato zakonita; to je za določena podjetja tržna niša.

početi, jim pokažemo pot, kje se nam (šoli, staršem in družbi kot taki) lahko upirajo³.

Razumevanje vloge in pomena preventivnih programov in intervencij v zadnjih desetletjih torej doživlja precejšen razvoj. Pomemben mejnik je bila izdaja Mednarodnih preventivnih standardov na področju uporabe drog (United Nations Office on Drugs and Crime, 2019). Ta strateški dokument, ki sta ga izdala Urad za droge in kriminal Združenih narodov in Svetovna zdravstvena organizacija, ponuja drugačno, pozitivno preventivno paradigmo, v jedru katere je zdrav in varen razvoj otrok in mladostnikov. Prav pomanjkanje varovalnih dejavnikov (predvsem spodbudnega in varnega družinskega okolja) je eden pglavitnih dejavnikov za razvoj tveganega in za zdravje škodljivega vedenja. Ti dejavniki so praviloma zunaj vpliva posameznika (otroka), saj si nihče ne izbere staršev, ki ga bodo zanemarjali.

Preventivni programi in intervencije morajo biti zato usmerjeni v krepitev kognitivnih, čustvenih, socialnih in vedenjskih sposobnosti otrok in mladih na vseh stopnjah njihovega razvoja. Cilji so čustveni in socialni razvoj ter socialna krepitev takšnega posameznika, tako da se bo, ko bo slej ali prej prišel v stik z drogo ali kakim drugim dejavnikom tveganja, znal odzvati čim odgovorneje. V tem okviru lahko preventivne intervencije začnemo izvajati že v zgodnjih letih otrokovega razvoja.

Učinkoviti in preizkušeni preventivni programi se zato niti ne osredotočajo na specifične prepovedane droge in druge konkretne dejavnike tveganja (alkohol, tobak, vedenjske zasvojenosti). Ustrezni primarni preventivni odzivi namreč obravnavajo ranljivosti, ki niso značilne (samo) za uporabo (prepovedanih) drog. Njihovo izvajanje je zato učinkovito tudi za preprečevanje medvrstniškega nasilja, spodbujanje duševnega zdravja, izboljšanje šolskih kompetenc. Zato je zanje potreben večdisciplinarni in medsektorski pristop, ki zahteva usklajevanje in sodelovanje med različnimi agencijami, odgovornimi za blaginjo otrok, mladih in odraslih⁴. Z vidika širše družbe je zato ključno ustvarjati takšne družbene okoliščine (pristop okoljske preventive), ki bodo omogočila, da so zdrave izbire lahko dosegljive, zaželene in družbeno podprte.

3 Tu velja opozoriti, da tudi ideja o pregovorni mladosti, ki skače čez reko, kjer je most, ni tako enopomenska. Zadnja znanstvena dognanja namreč odstirajo veliko kompleksnejšo sliko tega pomembnega obdobja v razvoju človeških možganov. V nezrelosti in težnji k tvegane mu vedenju namreč znanost zdaj prepozna tudi kognitivno, vedenjsko in nevrolško gibkost, ki razvijajočemu mladostniku omogoča raziskovanje in prilagajanje v obdobju, ko ta doživlja izrazito velike spremembe v notranjem (čustvovanje, mišljenje, telesne spremembe) in zunanjem svetu (spreminjajoči se odnosi s starši, vrstniki, prehod v odraslo dobo) (Abrams, 2022).

4 Usklajevanje in sodelovanje različnih deležnikov in podpornih sistemov za mlade ostaja (v širšem pomenu, ne samo z vidika preventive) eden največjih sistemskih izzivov, toliko bolj v primerih najranljivejših skupin in posameznikov: »[...] moramo ravno primere, kjer gre za preplet več stisk hkrati, vzeti najbolj resno, saj nam prav ti kažejo na šibke točke podpornih mrež, na luknje v sistemu, pereča področja, ki trenutno niso dobro rešena in jih moramo v prihodnje vzeti kot prioriteto« (Razpotnik, 2021, str. 207).

Ti premisleki krepijo spoznanje o pomenu preventivnega pristopa. V te razprave in prizadevanja se tako v mednarodnem kot nacionalnem⁵ kontekstu tvorno vključuje tudi Slovenija, tako z vidika nacionalnih institucij, kot sta Ministrstvo za zdravje in Nacionalni inštitut za javno zdravje, kot z vidika pomembnih prispevkov nevladnih organizacij in širše civilne družbe. Na nacionalni ravni je bilo pripravljenih in usklajenih več programskih in strateških dokumentov (gl. Radoš Krnel idr., 2020; Kašnik, Rostohar in Pogorevc, 2016), med njimi tudi nova Resolucija o Nacionalnem programu na področju prepovedanih drog za obdobje 2023–2030 (2023), v kateri je področje preventive do zdaj najbolj poudarjeno, saj predlaga ...

vzpostavitev nacionalne koordinacije vseh deležnikov na področju preventive v okviru Komisije Vlade RS za droge. Koordinacija naj vzpostavi pogoje za kontinuiran znanstveni razvoj področja preventive in za izvajanje preverjeno učinkovitih programov v vzgojno-izobraževalnem sistemu.

Pomemben prispevek k razvoju preventive je Slovenija podala leta 2022 s predložitvijo resolucije »Promocija celovite in na znanstvenih podlagah utemeljene preventive«, ki je bila sprejeta na 65. zasedanju Komisije za droge Organizacije Združenih narodov na Dunaju (gl. Komisija za droge, 2022). Resolucija mednarodno skupnost poziva k nadaljnjim in okrepljenim prizadevanjem za preprečevanje uporabe prepovedanih drog, zlasti med otroki in mladino. To pomeni razvoj ukrepov in aktivnosti, ki preprečujejo, da bi ljudje sploh uporabljali droge ali prevzeli drug ogrožajoč življenjski slog. Resolucija spodbuja preventivne odzive v zgodnjih fazah razvoja s programi socialnega in čustvenega učenja, ki upoštevajo vidik spola in obsegajo različna okolja in družbene strukture, kot so družina, šola in skupnost. Poleg tega resolucija zahteva, da so zgodnji preventivni ukrepi del celovitega sistema preprečevanja. Tak sistem vključuje usklajevanje in sodelovanje med različnimi institucijami in organizacijami, ki so v stiku z otroki na različnih razvojnih stopnjah.

Gre za prvo resolucijo v okviru Komisije za droge Organizacije Združenih narodov na Dunaju, ki je namenjena samo zgodnji preventivi. Ta tudi s tem dokumentom postaja del splošno sprejetega pristopa na področju drog. Prav tako gre za prvo resolucijo, v kateri je omenjeno socialno in čustveno učenje. Poudarjen je pomen pridobivanja socialnih in čustvenih kompetenc pri samoregulaciji, samopodobi, gradnji medosebnih odnosov in odgovornem odločanju. Resolucija spodbuja države, naj sistematično vključujejo ukrepe socialnega in čustvenega učenja v svoje preventivne programe za obdobje zgodnjega otroštva in tako zapolnijo vrzeli na tem področju.

Vključevanje posameznika v življenje in skupnost

Resolucija o Nacionalnem programu na področju prepovedanih drog za obdobje 2023–2030 (2023) med prednostnimi nalogami najava socialno

5 Za podrobnejši pregled področja preventive v Sloveniji gl. Jandl idr. (2023, str. 87–110).

(re-)integracijo posebej ranljivih posameznikov in družbenih skupin. Javna mreža socialnovarstvenih programov in storitve, ki jih predvsem v okviru nevladnega sektorja izvajajo s podporo javnih razpisov, sta ključna družbena podsistema, v okviru katerih poteka strokovno delo z ljudmi, ki se srečujejo z odvisnostjo. Metode dela vključujejo svetovanje, informiranje, ozaveščanje, terensko delo in zgodnje prepoznavanje stisk.

Programe, namenjene premagovanju socialnih stisk in težav, povezanih z zasvojenostjo, delimo na visokopražne in nizkopražne. Prvi vključujejo programe indicirane preventive, ki so namenjeni preprečevanju razvoja različnih oblik zasvojenosti pri že ogroženih otrocih in mladostnikih. Sem spadajo še različni terapevtski programi in terapevtske skupnosti ter sprejemni centri brez nastanitve. Nizkopražni programi pa se osredotočajo na posebej ranljivo populacijo in omejevanje posebej tvegane uporabe prepovedanih drog. Sem spadajo programi menjave sterilnega pribora za injiciranje, spodbujanje k manj tvegani uporabi (namesto injiciranja kajenje na folijo), zavetišča s prenočitvenimi kapacitetami ter svetovanje in terensko delo. V okviru socialnovarstvenih programov je organizirana tudi pomoč, namenjena posebej otrokom in mladostnikom; ta vključuje njim namenjene dnevne centre, prilagojene oblike terenskega dela, skupnostno svetovalno delo in telefonsko svetovanje.

Vse večja materialna neenakost disproportionalno in akutno prizadeva najranljivejše družbene skupine. Zato tudi Resolucija o Nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2022–2030 (2022) predvideva preoblikovanje mreže socialnovarstvenih programov glede na intenzivnost, kontinuiteto in obliko pomoči ter podpore uporabnikom. Obe resoluciji, tako Resolucija o Nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2022–2030 (2022) kot Resolucija o Nacionalnem programu na področju prepovedanih drog za obdobje 2023–2030 (2023), prepoznavata, da je tudi v prihodnje treba posebno pozornost nameniti močni medsebojni povezanosti socialnega varstva in zdravstva⁶.

Zdravljenje odvisnosti in okrevanje

Zdravljenje odvisnosti je ena od temeljnih oblik pomoči ljudem, ki so zasvojeni. Na tem področju smo v Sloveniji konec leta 2023 odprli oddelek za hospitalno zdravljenje mladih. Pri tem je seveda zdravljenje treba prilagoditi starosti uporabnikov, pomemben dejavnik pa je tudi, da se mladi, kot kažejo

6 Primer dobre prakse na tem področju je leta 2023 končan evropski projekt »Razvoj in nadgradnja mreže mobilnih enot za izvajanje preventivnih programov in programov zmanjševanja škode na področju prepovedanih drog«. Projekt, financiran s pomočjo kohezijskih sredstev Evropskega socialnega sklada, je bil namenjen prav integraciji zdravstvene in psihosocialne oskrbe, rehabilitaciji in vključevanju v delovni proces, krepitvi človekovih pravic in dostopa do kakovostnih zdravstvenih storitev. Med najpomembnejšimi projektnimi dosežki je tudi vzpostavitev trajnega financiranja nadaljnjega izvajanja integrirane zdravstvene in psihosocialne oskrbe v mobilnih enotah in storitve testiranja vzorcev snovi, ki vsebujejo nove psihoaktivne snovi ali druge prepovedane droge. Več v Zucchiati Godina in Trček (2023).

raziskave, počutijo veliko udobneje v družbi vrstnikov in se zato lažje odločijo za iskanje pomoči v takšnih programih (Dekleva, 2021).

Zdravljenje odvisnosti se je najprej začelo z družbenimi gibanji, splošne moralne sodbe, ki so bile na začetku osnova pomoči, pa so postopno nadomestili medicinsko razumevanje odvisnosti, profesionalizacija in medikalizacija (Klingemann in Storbjörk, 2017). Danes se medicina in raziskovanje zdravljenja odvisnosti vse bolj odmikata od iskanja najučinkovitejšega zdravljenja, namesto tega je cilj najučinkovitejši sistem zdravljenja, ki vključuje različne oblike pomoči, holistični pristop in poglede (Babor, 2015). Tudi medicinska znanost in stroka na področju odvisnosti poudarjata potrebo po multidisciplinarni obravnavi (Bregar, 2008).

V Sloveniji so na področju zdravljenja odvisnosti na voljo ambulantna obravnava, hospitalno zdravljenje, dnevni centri in metadonski program. Poleg strogo zdravstvene obravnave, ki je usmerjena v lajšanje abstinencijskih simptomov, večina teh programov sočasno uporablja tudi terapijo, pri kateri uporabljajo metode vedenjsko-kognitivne terapije in druge oblike psihoterapije. Zdravljenje in obravnava temeljita na motivacijskih postopkih, edukaciji, spreminjanju vedenja, preprečevanju rizičnih situacij, učenju tehnik reševanja problemov, učenju tehnik za spoprijemanje s težavami in drugih kognitivnih tehnik. (Bregar, 2008.)

Na podobnem področju deluje tudi množica nevladnih organizacij, ki uporabnikom pomagajo s programi terapevtskih skupnosti, komun in programi reintegracije pa tudi programi svetovanja, usmerjenimi v abstinenco ali zgolj v vzpostavljanje nadzora nad uporabo. Na področju pomoči pri doseganju abstinence se na mednarodnem področju v ospredje prebija koncept »okrevanja«. Obstaja množica različnih definicij in opredelitev, vendar pa je vsem skupen celostni pogled na odvisnost. Glede na to, da paradigma ni neposredno povezana s področjem mladih, bomo zgolj povzeli eno od opredelitev in nadaljevali pregled programov pomoči.

Okrevanje je paradigma, ki izhaja predvsem iz vrst uporabniških organizacij, zato ni čudno, da zelo poudarjajo pomen in učinkovitost vrstniške pomoči. Čeprav koncept uporabljajo v različnih okoljih, zelo razširjen je v komunah, poudarja skupnostni pristop in reševanje težav tudi na pogosto spregledanih področjih, kot so pravne težave, vključevanje v prostovoljstvo ipd. (Best, 2024.)

Eden od povzetkov bistva pristopa okrevanja je povzet v kratici CHIME. Sestavljena je iz ključnih domen okrevanja: povezanost, upanje, identiteta, smisel in krepitev moči (ang. *Connectedness, Hope, Identity, Meaning, Empowerment* = CHIME) (Best, 2024).

Zmanjševanje škode

Definicija zmanjševanja škode, ki jo sprejema Mednarodna zveza za zmanjševanje škode, je, da se zmanjševanje škode nanaša na programe, politike in

prakse, katerih primarni namen je zmanjšanje škodljivih zdravstvenih, socialnih in ekonomskih posledic uporabe dovoljenih in prepovedanih drog, ne da bi nujno vplival na zmanjšanje uporabe drog (Stoever, 2017).

Zmanjševanje škode se je začelo zaradi epidemije HIV-a, ki je pretresla svet konec 20. stoletja. Aktivisti, med katerimi je bilo tudi veliko uporabnikov drog, so zahtevali takojšnje ukrepanje, da bi preprečili vse večje število smrti. Programi zamenjave sterilnega pribora, ki so se začeli takrat, so se pokazali za učinkovite in jih imamo še danes. Skupaj z napredkom medicine je bil ukrep celo tako učinkovit, da je število oseb s HIV-om med uporabniki, ki si injicirajo droge, v državah z razširjenimi programi izmenjave sterilnega pribora in zmanjševanja škode majhno, v nekaterih primerih skoraj zanemarljivo (Stoever, 2017).

Zmanjševanje škode se je od zelo osnovnega poslanstva preprečevanja smrti širilo in uveljavilo svoje razumevanje zasvojenosti. K razvoju področja so veliko pripomogle raziskave, ki so med drugim pokazale, da je veliko škode, ki nastane zaradi drog, povezane z njeno prepovedjo in ne s substancami samo (Flaker, 2002; Kvaternik Jenko, 2006). Pojavljale so se tudi raziskave, ki so ugotavljale potrebo po širitvi storitev tudi med uporabnike, ki niso zasvojeni (zmanjševanje škode zaradi škodljivosti zdravju, strupenih primesi ...). Razmerje med vsemi uporabniki drog in zasvojenimi je namreč 10 : 1, med zasvojenimi in »džankiziranimi«⁷ pa 3 : 1 (Flaker, 2002).

Hkrati ne želijo vsi uporabniki opustiti uporabe drog. Abstinenca je za marsikoga visok, velikokrat na videz nedosegljiv cilj in že sama odločitev zanj je težavna. Programi zmanjševanja škode omogočajo, da uporabniki, ki se v programe vključijo, niso obremenjeni z visokimi cilji, ampak si lahko postopno določajo svoje. Pri določanju ciljev se na podlagi lastne življenjske situacije odločijo za realistične, dosegljive in praktične cilje, ki niso (nujno) usmerjeni v uporabo drog, ampak v izboljšanje življenja. (Grebenc, 2003.)

Enako velja tudi za mlade. Čopi (2012) navaja, da največjo družbeno škodo mladim uporabnikom drog povzroča ne uporaba drog sama, ampak to, da družba ne sprejema njihovega življenjskega sloga in jih zato potiska na obrobje. Tako izgubijo socialne stike, lahko se zaradi pomanjkanja finančnih sredstev zatečejo k načinom pridobivanja denarja, kot so kriminalna dejanja, izsiljevanje in nasilje.

Programi zmanjševanja škode obsegajo različne storitve, od zamenjave sterilnega pribora in dodeljevanja zdravila Naloxon (ta opioidni antagonist predpisujejo ob predoziranju z opiodi) do varnih sob, svetovanja, ki ni usmerjeno v abstinenco, terenskega dela, testiranja drog in novih psihoaktivnih snovi.

Prav pri programih zmanjševanja škode je izjemno pomembno tudi spremljanje stanja. V Sloveniji leta 2024 odpiramo prvo varno sobo za injiciranje in kajenje, v Nemčiji pa so že leta 2017 uspešno izpeljali edukacijsko

7 Uporabniki, ki doživijo hudo poslabšanje socialnega statusa, brezdomstvo in druge težave. Več v Flaker (2002).

kampanjo v varnih sobah z naslovom »Smoke it!«, ki je uporabnike spodbujala h kajenju namesto injiciranju droge (Stoevers, 2017).

Testiranje prepovedanih drog

Testiranje drog je storitev zmanjševanja škode, s katero se zmanjšuje škoda zaradi drog, hkrati pa s storitvijo lahko uspešno navežemo stik s t. i. »skrito populacijo«, ki drugače ni v stikih z nobeno zdravstveno ali socialno službo. Poglavitni cilj testiranja je preprečevanje potencialno hudih zapletov, saj nevarne primesi v drogah lahko še povečajo možnost zastrupitve in predoziranja. V Sloveniji ta program deluje že več let, v zadnjih letih pa se je program testiranja prepovedanih drog še okrepil z izvajanjem projekta »Razvoj in nadgradnja mreže mobilnih enot za izvajanje preventivnih programov in programov zmanjševanja škode na področju prepovedanih drog«.

V okviru tega programa je uporabnikom na voljo mreža devetih testirnih točk, ki so vzpostavljene po vsej državi. Za hitro testiranje vzorcev so sicer na voljo tudi t. i. hitri testi, ki jih uporabniki lahko kupijo in opravijo sami, vendar s hitrim testom lahko ugotovimo le, ali je substanca to, kar naj bi bila, ne bo pa pokazal primesi, zato uporabnik še vedno ne pozna v celoti sestave droge in s tem povezanih tveganj (DrogArt, b. d.).

Zanesljiv in natančen rezultat navzočnosti (neželenih) primesi v psihoaktivnih substancah lahko zagotovimo le z laboratorijskimi testi. V Sloveniji jih zagotavlja Nacionalni laboratorij za zdravje, okolje in hrano. V omenjeni mreži uporabnik lahko praviloma naenkrat odda zgolj en vzorec, laboratorijsko testiranje drog pa je brezplačno in anonimno. Rezultat analize je znan v nekaj dneh. Takoj ko uporabnik prinese vzorec droge na laboratorijsko testiranje, zaposleni v okviru testirne točke z uporabnikom opravijo posvetovalni pogovor in izpolnijo zapisnik. Pogovor je pomemben za vzpostavitev zaupanja, informiranja in svetovanja.

Večina uporabnikov (80 %) programa testiranja prepovedanih drog je navedlo, da so ob oddaji vzorca prejeli nove informacije, ki jih prej niso poznali, ali pridobili materiale za zmanjševanje škode zaradi uporabe drog. Pogovor s strokovnim delavcem 65 % uporabnikov storitve ocenjuje kot zelo uporabnega (Verdenik in Kvasenik, 2023). Uporabniki menijo, da testiranje drog pripomore k zmanjševanju škode zaradi uporabe, saj jim je na voljo tudi svetovanje in informiranje o nevarnih primeseh v kupljenih substancah.

Z rezultati laboratorijskega testiranja pridobimo podatke o razširjenosti uporabe ter čistosti, primeseh in vrstah novih psihoaktivnih snovi. To je zelo pomembno tudi za načrtovalce politik.

Pomembno je tudi vedeti, da se veliko drog, ki so na trgu, niti ne obdrži dovolj dolgo, da bi prešle v množično uporabo, spreminjajo pa se tudi načini uporabe. Droge na splošno postajajo vedno lažje dostopne in so tudi vse čistejše. Spreminja se tudi zavedanje, katere prepovedane droge naj bi bile varnejše za uporabo. Nove snovi uporabniki dojemajo kot alternativno

uveljavljenim prepovedanim drogam (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2017).

Svetovalni programi

Svetovalni programi za mlade uporabnike drog v nevladnih organizacijah so večinoma anonimni in namenjeni tistim, ki imajo zdravstvene ali psihične težave, povezane z uporabo drog. K vstopu v program pomoči lahko uporabnika spodbudi tudi socialna mreža, ki ji pripada. Svetovanje lahko obsega enkratni dogodek, zlasti za tiste, ki želijo zgolj informacije o drogah ali njihovi uporabi, poglobi pa se z vključitvijo v individualni ali skupinski svetovalno-terapevtski program in tudi različne vrste psihoterapije. Svetovanje ne obsega zgolj zmanjševanja škode, temveč je lahko usmerjeno tudi v pomoč k abstinenci od drog. S pomočjo terapevtskih metod skušajo svetovalci odpraviti vzroke, ki so povzročili uporabo drog. Tudi pri mladih ali celo mladoletnih je treba najprej iskati in zagotavljati zaupanje ter odkritost.

Psihoterapija pomaga predelovati mučne izkušnje in je namenjena predvsem uporabnikom, ki abstiniirajo ali občasno uporabljajo droge. Usmerjeno je lahko v težave z zasvojenostjo, krizne intervencije, preventivne ukrepe, posredovanje raznih informacij ipd. Organizacije, ki svetovanje izvajajo, lahko uporabljajo osebni pristop prek telefona ali spletnega svetovanja.

Mladi se srečujejo z mnogimi stiskami, ki vplivajo na njihovo duševno zdravje, s stiskami pa se spoprijemajo tudi z uporabo prepovedanih drog. Svetovanje mladim naj bo osredotočeno na njihova vprašanja in težave. Svetovanje ne sme vsebovati moralnih sodb glede prenehanja ali podpore pri uporabi drog, saj ne sme posegati v dostojanstvo in pravice osebe in mora biti prilagojeno posamezniku. Vedno je pomembnejše zmanjšati negativne posledice uporabe drog kot pa samo uporabo. Z uporabnikom naj sodeluje praviloma vedno ista oseba, da ima uporabnik možnost razviti delovni odnos s svetovalcem, ki tako lahko spozna njegovo zgodovino. Svetovanje bo hitreje izpolnilo svoj namen, če se uporabniku ne bo treba ponavljati in bo bolj zaupal strokovnemu delavcu.

Nevladne organizacije zagotavljajo uporabnikom svetovalne programe, ki lahko delujejo individualno ali v obliki tematskih pogovorov o konkretnih težavah, s katerimi se srečujejo uporabniki prepovedanih drog. Pri tem je potrebno povezovanje strokovnjakov različnih področij, da bi povečali možnost za podporo in pomoč uporabniku za kakovostnejše življenje (Čopi, 2012).

Sklep

Strokovni delavci morajo biti dobro usposobljeni za delo na področju prepovedanih drog in se ves čas dodatno usposabljeni in seznanjati s tveganji uporabe posamezne droge, zlasti novih psihoaktivnih snovi. Tako bodo strokovnjakom tudi uporabniki bolj zaupali.

Socialno delo ima eno od ključnih vlog pri podpori mladim, ki uporabljajo droge. Z zagotavljanjem celostnih, sočutnih in preizkušenih intervencij so ustvarjene razmere za terapevtski odnos, ki omogoča okrevanje. Z obravnavo dejavnikov tveganja, ki lahko pripomorejo k uporabi prepovedanih drog, z gradnjo zaupanja in krepitvijo osebnih moči in kompetenc mladih socialni delavci in delavke pomagajo utreti pot njihovemu celovitemu okrevanju in trajni odpornosti. Kot zagovorniki socialne pravičnosti in človekovih pravic si socialne delavke in delavci prizadevajo ustvariti družbo, v kateri imajo vsi ljudje, še posebej mladi, dostop do ustrezne podpore in priložnosti, ki jih potrebujejo za svoj celovit razvoj.

Viri

- Abrams, Z. (2022). *What neuroscience tells us about the teenage brain*. Pridobljeno 29. 2. 2024 s <https://www.apa.org/monitor/2022/07/feature-neuroscience-teen-brain>
- Babor, T. F. (2015). Treatment for persons with substance use disorder: mediators, moderators, and the need for a new research approach. *International Journal of Methods in Psychiatry Research*, 17(Suppl. 1), 45–49.
- Beck, J. (1998). 100 years of 'just say no' versus 'just say know': re-evaluating drug education goals for the coming century. *Evaluation Review*, 22(1), 15–45.
- Best, D. (2024). *Pathways to recovery and desistance*. Bristol: Bristol University Press.
- Bregar, B. (2008). Odvisnost od prepovedanih drog – teorija in praksa. V B. Možgan (ur.), *Obravnava bolnika odvisnega od prepovedanih drog – Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Zbornica zdravstvene nege – Zveza društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, Sekcija medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov v psihiatriji.
- Čopi, Ž. (2012). Celostna obravnava in krepitev moči uporabnikov drog. V I. Kvaaternik (ur.), *Zmanjševanje škode na področju prepovedanih drog* (str. 91–111). Koper: Zavod za zdravstveno varstvo Koper.
- Dekleva, B. (2021). Kaj mladi hočejo? (pregled tujih študij uporabniške perspektive mladih prejemnikov pomoči). V B. Dekleva (ur.), *Podporne mreže mladih v psihosocialnih stiskah: zaključno poročilo ciljnega raziskovalnega projekta*. Pridobljeno 1. 2. 2024 s: <http://pefprints.pef.uni-lj.si/7047/>
- Drev, A., Hočever Grom, A., Lavtar, D., Rehberger, M., & Korošec, A., (2022). *Uporaba prepovedanih drog, konoplje v zdravstvene namene in zloraba zdravil na recept med prebivalci Slovenije – povzetek*. Pridobljeno 8. 1. 2024 s https://nijz.si/wp-content/uploads/2022/02/atadd_povzetek_obl_splet.pdf
- Drev, A. (2022). *Konoplja in mladostniki: razširjenost in posledice uporabe, preventiva pred uporabo*. Pridobljeno 12. 12. 2023 s https://nijz.si/wp-content/uploads/2022/11/konoplja_in_mladostniki.pdf
- DrogArt (b. d.). *Splošno o testiranju*. Pridobljeno 28. 12. 2023 s <https://www.drogart.org/splosne-informacije/>
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2017). *High-risk drug use and new psychoactive substances*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2023). *European drug report 2023*. Pridobljeno 27. 2. 2024 s https://www.emcdda.europa.eu/publications/european-drug-report/2023_en
- Flaker, V. (2002). *Živeti s heroinom, I.: Družbena konstrukcija uživalca v Sloveniji*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Grebenc, V. (2003). *Zmanjševanje škode povezane z uživanjem drog in iskanje odgovorov v skupnosti* (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Jandl, M., Drev, A., Hočevar Grom, A., Belščak Čolaković, A., & Kvaternik, I. (ur.) (2023a). *Stanje na področju prepovedanih drog v Sloveniji 2022*. Pridobljeno 1. 2. 2024 s: https://nijz.si/wp-content/uploads/2023/02/Nacionalno-porocilo_2022.pdf
- Jandl, M., Hočevar Grom, A., Drev, A., Belščak Čolaković, A., Kvaternik, I., & Havaši, I. (ur.) (2023). *Report on the drug situation 2023 of the Republic of Slovenia*. Pridobljeno 29. 2. 2024 s https://nijz.si/wp-content/uploads/2023/12/NP_2023_obl_final.pdf
- Jeriček Klanšček, H., Furman, L., Roškar, M., Drev, A., Pucelj, V., Koprivnikar, H., Zupanič, T., & Korošec, A. (2022). *Z zdravjem povezana vedenja v šolskem obdobju med mladostniki v Sloveniji: izsledki mednarodne raziskave HBSC, 2022*. Pridobljeno 5. 2. 2024 s https://nijz.si/wp-content/uploads/2023/10/HBSC_e_verzija_pop_2023-2.pdf
- Kašnik, M., Rostohar, K., & Pogorevc, N. (2016). *Standardi kakovosti preventivnih programov na področju drog* (Nacionalni inštitut za javno zdravje). Pridobljeno 29. 2. 2024 s https://nijz.si/wp-content/uploads/2022/07/standardi_kakovosti_prirocnik_2016_obl.pdf
- Klingemann, H., & Storbjörk, J. (2017). The treatment response: systemic features, paradigms and socio-cultural frameworks. V T. Kolind, G. Hunt, & B. Thom (ur.), *The SAGE handbook of drug and alcohol studies* (str. 261–301). London: SAGE Publications Ltd.
- Komisija za droge (2022). Promoting comprehensive and scientific evidence-based early prevention. *Resolution*, 65/4. Pridobljeno 29. 2. 2024 s https://www.unodc.org/rddb/document/drugs/resolution/2022/65/65-4/2022_cnd_resolution_65-4br_promoting_comprehensive_and_scientific_evidence-based_early_prevention.html?lng=en
- Kvaternik Jenko, I. (2006). *Politika drog: pogledi uporabnikov in uporabnic*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Petrosino, A. J., Turpin-Petrosino, C., & Finkenauer, J. O. (2000). Well-meaning programs can have harmful effects: lessons from the "Scared Straight" experiments. *Crime and Delinquency*, 46(3), 354–379.
- Resolucija o Nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2022–2030 (2022). *Ur. l. RS*, št. 49/2022.
- Razpotnik, Š. (2021). Študija podskupine posebno ranljivih mladih oz. podskupine mladih s posebno ogrožajočimi dejavniki. V B. Dekleva (ur.), *Podporne mreže mladih v psihosocialnih stiskah: zaključno poročilo ciljno raziskovalnega projekta*. Pridobljeno 29. 2. 2024 s <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=133636>.
- Resolucija o Nacionalnem programu na področju prepovedanih drog za obdobje 2023–2030 (2023). *Ur. l. RS*, št. 75/23.

- Radoš Krnel, S., Kamin, T., Jandl, M., Gabrijelčič Blenkuš, M., Hočevar Grom, A., Lesnik, T., & Roškar, M. (2020). *Merila za vrednotenje intervencij na področju javnega zdravja za namen prepoznavanja in izbire primerov dobrih praks*. Nacionalni inštitut za javno zdravje. Pridobljeno 29. 2. 2024 s <https://nizj.si/wp-content/uploads/2022/07/merila.pdf>
- Rosenbaum, M. (2014). *Safety first: a reality-based approach to teens and drugs*. ZDA: Drug Policy Alliance.
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration (2020). *Key substance use and mental health indicators in the United States: results from the 2019 National survey on drug use and health*. Pridobljeno 19. 7. 2024 s <https://www.samhsa.gov/data/sites/default/files/reports/rpt29393/2019NSDUHFFRPDFWHTML/2019NSDUHFFR090120.htm>
- Stoever, H. (2017). Bridging harm reduction and recovery. V T. Kolind, G. Hunt, & B. Thom (ur.), *The SAGE handbook of drug and alcohol studies* (str. 9–29). London: SAGE Publications Ltd.
- Tadič, D., Leskošek, V., Dekleva, B., Razpotnik, Š., Sande, M., & Klemenčič Rozman, M. M. (2021). Sinteza ugotovitev in priporočila. V B. Dekleva (ur.), *Podporne mreže mladih v psihosocialnih stiskah: zaključno poročilo ciljnega raziskovalnega projekta*. Pridobljeno 1. 2. 2024 s: <http://pefprints.pef.uni-lj.si/7047/>
- United Nations Office on Drugs and Crime (2019). *UNODC/WHO International Standards on Drug Use Prevention*. Pridobljeno 29. 2. 2024 s <https://www.unodc.org/unodc/en/prevention/prevention-standards.html>
- Uredba o razvrstitvi prepovedanih drog (2000). *Ur. l. RS*, št. 49/00.
- Uredba o razvrstitvi prepovedanih drog (2023). *Ur. l. RS*, št. 113/23.
- Verdenik, M., & Kvaternik, I. (2023). *Poročilo analiziranih snovi in evalvacija storitve testiranja drog (2018–2022)*. Interno gradivo.
- Zucchiati Godina, J., & Trček, A. (2023). *Razvoj in nadgradnja mreže mobilnih enot za izvajanje preventivnih programov in programov zmanjševanja škode na področju prepovedanih drog 2017–2023: monografija projekta*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.

Zveza prijateljev mladine Slovenije: 70 let za dobro otrok

Leta 2023 je Zveza prijateljev mladine Slovenije (ZPMS) praznovala 70 let delovanja. Jubilejno slavlje smo sklenili februarja 2024 s premiero dokumentarnega filma *Prijatelji mladih – 70 let ZPMS*. Zrcalo sedmih desetletij ZPMS v režiji Maje Pavlin, izvedbi ART7 ter koprodukciji ZPMS in RTV Slovenije s spomini številnih prostovoljcev ponuja pester prerez ključnih dosežkov ZPMS in društev prijateljev mladine po vsej Sloveniji. V 70 letih delovanja se je ZPMS zavzemala za veliko družbenih sprememb in bila pri tem tudi upoštevana. Naši dosežki potrjujejo, da smo, kar zadeva življenje otrok, v Sloveniji odigrali zgodovinsko vlogo.

Začetki Zveze prijateljev mladine Slovenije segajo v petdeseta leta 20. stoletja, ko so se, z namenom poskrbeti za kakovosten razvoj otrok, začela ustanavljati društva prijateljev mladine¹. Ker je bilo društev iz leta v leto več, se je pokazala potreba po krovni organizaciji, ki bi v prizadevanjih za dobro otrok povezovala vse ključne deležnike (društva, starše, vzgojitelje, učitelje, strokovnjake s področja vzgoje in izobraževanja, zdravstva ipd.), opozarjala politične in druge ustanove na potrebe odraščajočih in podajala ključne usmeritve za razvoj tega področja. Tako je bila 1. marca 1953 ustanovljena Zveza prijateljev mladine Slovenije. Prva predsednica je postala Ada Krivic. Na razpravi ustanovnega občnega zbora je pojasnila poslanstvo ZPMS in njenih društev:

Poleg neposrednega dela z otroki je naloga društev nuditi pomoč in sodelovanje vsem, ki neposredno delajo z mladino, staršem, šolam, prosvetnim socialno-zdravstvenim zavodom, ki jim je vzgoja zaupana, in vsem organizacijam in društvom s podmladkom. Priprava in usmerjanje različnih prireditvev, praznovanj, namenjenih razvedrilu otrok [...]. Ena najvažnejših nalog društva pa je vzgoja staršev... S tem pa ZPM do neke mere skrbi za celoten program vzgoje otrok in mladine; pomagala bo oblikovati neko kritiko dela z mladino in prav na ta način poglobljala odgovornost in odnos do družbe, vseh državljanov do prave vzgoje in vzrasta bodočih državljanov. (Struc, 2013a, str. 14)

1 Prvih 40 društev prijateljev mladine je bilo ustanovljenih že v letu 1950 na podlagi Zakona o društvih (1946); med letoma 1953 in 1955 je bilo v Sloveniji ustanovljenih že 180 društev prijateljev mladine.

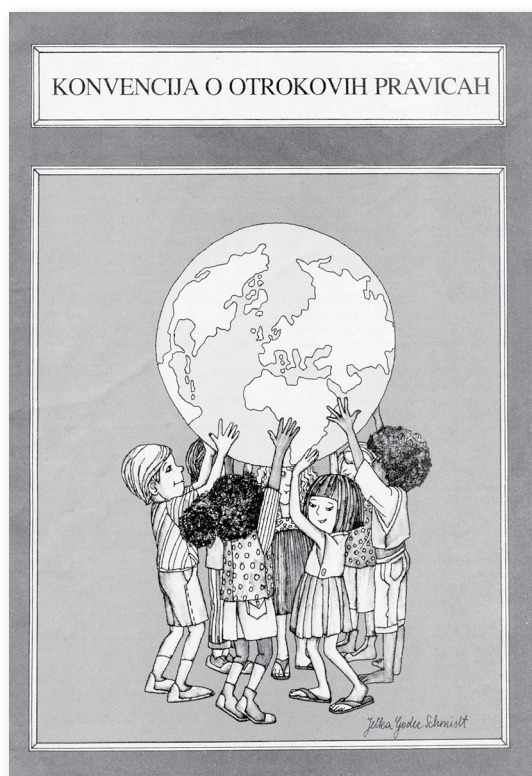

V prvih letih delovanja je bila pozornost organizacije usmerjena v zagotavljanje in izboljšanje osnovnih življenjskih razmer za vse otroke. Izjemnega pomena je bila prostovoljna dejavnost ustanavljanja mlečnih kuhinj v šolah. Aktivistke DPM so zjutraj pred službo še pobrale mleko pri kmetih in ga dostavile v šolo, pogosto je bilo to vse, kar so otroci dobili za malico. Jeseni so zbirale ozimnico, nekaj so pridelali tudi na šolskem vrtu. Leta 1954 je delovalo 300 šolskih mlečnih kuhinj, v katerih se je hranilo približno 50.000 otrok, v šolah pa jih je bilo 200.000 (Struc, 2013b, str. 154).

Čeprav je ZPMS najbolj prepoznavna po svoji humanitarni dejavnosti², je njeno delo vedno presegalo te okvirje; v ospredju je bil napredek vsega, kar je povezano z vzgojo, zdravjem in izobraževanjem otrok. Zveza je bila gonilna sila za vzpostavitve praks, ki se danes zdijo povsem samoumevne: vrtci, počitniške kolonije, porodniški dopust, pediatrična oskrba dojenčkov in otrok, šolska prehrana, igrišča, knjižnice, šola v naravi, vzgojne posvetovalnice, štipendijski skladi, podaljšano bivanje ipd.

Blaginja otroka je bila vedno najpomembnejša prioriteta, to pa pomeni tudi zaščito otrok in uveljavljanje njihovih interesov. ZPMS se je še pred ratifikacijo Konvencije o otrokovih pravicah v Sloveniji lotevala širokega področja uresničevanja otrokovih pravic in dosegla številne spremembe. Med zadnjimi smo dosegli, da so bolnišnice omogočile pravico sobivanja enega od staršev z bolnim otrokom do 6. leta starosti oziroma od leta 2021 do otrokovega 14. leta in da je prepoved telesnega kaznovanja otrok od leta 2016 zapisana v Zakon o preprečevanju nasilja v družini (3. a člen). In čeprav lahko danes rečemo, da imamo razmeroma dobro urejeno področje varstva otrok in družine, to ne pomeni, da se nespoštovanje oziroma kršitev otrokovih pravic ne dogaja. Poleg tega pa se pojavljajo nova področja ranljivosti, ki jih obstoječi dokumenti ne vključujejo.

Otroci so prihodnji gradniki naše družbe. Predsednica ZPMS Darja Groznik večkrat poudarja, da ni dovolj, da je otrok sit in na toplem; treba je vlagati

Naslovnica brošure Konvencije o otrokovih pravicah, ki jo je leta 1989 izdala ZPMS.
(Foto: arhiv Zveze prijateljev mladine Slovenije)

2 ZPMS ima status humanitarne organizacije od leta 2005 po Zakonu o humanitarnih organizacijah (2003).

v njegov razvoj, mu omogočiti krepitev zanimanj in spretnosti, saj bo le tako lahko odrasel v najboljšo različico sebe. Tega so se zavedali že od ustanovitve ZPMS. Zato so za obogatitev šolskega pouka in popestritev njihovega prostega časa pod okriljem ZPMS nastali različni vsebinski programi, ki so se izvajali oz. se izvajajo bodisi v sodelovanju s šolami bodisi v organizaciji društev. Ti programi so nastali iz potreb, ki so jih izrazili otroci, ali kot odgovor na dogodke/stanje v družbi. Najstarejši, ki so se ohranili vse do danes, so *Obisk dedka Mraza* (od leta 1949), *Teden otroka* (od leta 1954), *Mladi raziskovalci zgodovine* (od leta 1969) in *Bralna značka* (od leta 1970). Do konca stoletja se je zvrstilo še veliko programov, med katerimi so gotovo najbolj odmevni *Otroški parlamenti* (1990), *TOM telefon* (1990), *Pomežik soncu* (1999) in *Evropa v šoli* (2005)³.

Prva praznovanja dedka Mraza zasledimo leta 1948; od leta 1953 pa je t. i. praznovanja novoletne jelke izvajala ZPMS. Podoba dedka Mraza, ki jo vsi poznamo, je leta 1952 upodobil akademski slikar Maksim Gaspari. ZPMS je želela, da bi bila praznovanja čim bolj pravljična in da obisk dedka Mraza spremljata tudi kulturni in zabavni program. Društva po vsej Sloveniji imajo dolgo tradicijo organiziranja bodisi spreveda dedka Mraza bodisi prireditve z obiskom dedka Mraza in obdarovanjem.

Na prehodu v novo družbeno ureditev leta 1990 je bil obstoj dedka Mraza vprašljiv, vendar nam ga je uspelo ohraniti, saj smo kot prioriteto določili otroke in njihovo veselo doživljanje prazničnih dni. Novoletne prireditve v organizaciji ZPMS so takrat prvič potekale z imenom *Veseli december*. Sredi devetdesetih so hude ekonomske razmere veliko družin potisnile v socialno stisko, v številnih podjetjih ni bilo več novoletnih obdarovanj otrok. Zato društva in zveze prijateljev mladine po vsej Sloveniji za otroke iz ekonomsko šibkejših družin že desetletja organizirajo prav poseben dogodek z obiskom dedka Mraza in obdarovanjem, da tudi oni občutijo pravljičnost decembrskih dni. Zelo smo ponosni, da nam je leta 2020 uspelo obisk dedka Mraza vpisati tudi v register nesnovne kulturne dediščine. V jubilejnem letu smo dedka

Plakat za prvi Teden otroka leta 1954.
(Foto: arhiv Zveze prijateljev mladine Slovenije)

3 *Teden otroka*, *Bralna značka*, *Otroški parlamenti*, *TOM telefon* in *Pomežik soncu* so zaščitene blagovne znamke ZPMS.

Mraza tudi formalno vključili med svoje sklade, in sicer z namenom, da našim članicam z zbranimi sredstvi pomagamo pri organizaciji teh dogodkov.

Teden otroka temelji na svetovnem dnevu otroka, katerega obeleževanje na prvi ponedeljek v oktobru je že leta 1954 razglasila Generalna skupščina Združenih narodov. Na ZPMS smo dan spremenili v teden, saj to ponuja več možnosti za osvetlitev določene aktualne problematike, ki zadeva otroke, mladostnike in družine, ter za organizacijo množice dogodkov za družine. Že desetletja ob Tednu otroka pripravimo poslanico o izbrani temi, ki je lahko v zgodbi, pesmi, citatu, stripu, ter organiziramo posvet, na katerem razpravljamo o ključnih izzivih. Vsako leto pripravimo tudi zanimivo nalogo za vrtčevske in osnovnošolske otroke; mnogi vrtci in šole zapišejo sodelovanje na Tednu otroka tudi v svoje letne programe dela. Naša društva in zveze po vsej Sloveniji pa v tem tednu organizirajo različne dejavnosti za otroke in družine.

Pravi koraki *Mladih raziskovalcev zgodovine* s ciljema poživiti delo zgodovinskih krožkov in jih usmeriti v preučevanje zgodovine domačega kraja so bili narejeni leta 1969; pozneje se je raziskovanje razširilo na različna družbena, kulturna in gospodarska področja življenja v domačem kraju. Glavna namena raziskovalnega dela učencev sta poglobljanje znanja ter spoznavanje družbene problematike in posebnosti stroke. Učenci spoznavajo probleme svojega kraja, jih pravilno in kritično ocenijo in hkrati bogatijo svoja spoznanja z vrednotami obdobja, ki ga raziskujejo – tako spoznavajo pomen kulturne dediščine in njenega varovanja, spoznavajo pomen ustanov, kot so muzeji in arhivi ter zavodi za varstvo kulturne dediščine, in se naučijo odgovornosti

Prva podelitev Bralne značke maja 1961 na Koroškem, kjer je mlade bralce obiskal tudi pisatelj France Bevk.
(Foto: arhiv Zveze prijateljev mladine Slovenije)

do skupinskega dela. V šolskem letu 2022/23 je sodelovalo 143 mladih s 27 osnovnih šol. Kot po navadi so se v svojih nalogah izjemno izkazali. Vse naloge se trajno hranijo v Slovenskem šolskem muzeju.

Le kdo se ne spomni *Bralne značke*, ki že od začetka šestdesetih let spodbuja prostovoljno branje v prostem času. Najbolj množično se dogaja na osnovnih šolah v Sloveniji, saj se v takšno branje vključuje okrog 70 % osnovnošolcev (pod vodstvom več kot 7000 mentorjev). Ves čas se razvija kot dopolnilo k pouku slovenskega jezika in književnosti ter dejavnostim (šolske) knjižnice, hkrati pa je kot obšolska/interesna dejavnost lahko svobodnejša, bližja otrokom in mladim, in tako uspešnejša pri oblikovanju bralcev za vse življenje. Vseskozi se močno vključuje v strokovna in družbena prizadevanja, da bi se izboljšala bralna pismenost posameznikov in družbe v celoti.

Otroški parlamenti imajo zametke v pionirskih tematskih/problemskih konferencah. Že januarja 1989 je odgovornost za področje participacije, tj. sodelovanja otrok v družbi, v okviru ZPMS prevzela Komisija za otrokove pravice. Prav ta komisija je v prelomnem trenutku slovenske zgodovine predlagala člen ustave, ki obravnava posebno skrb za otroke; to se je zgodilo, še preden je bila v OZN sploh sprejeta Konvencija o otrokovih pravicah; že leta 1989 so v Sloveniji otrokove pravice postale ustavna kategorija. Konvencijo je Slovenija kot samostojna država že leta 1992 prevzela od nekdanje države in posebno zaščito otrok zapisala tudi v ustavo.

Po ukinitvi Pionirske organizacije leta 1990 se je ZPMS zavezala,

da bo tudi v prihodnje omogočala otrokom javno izražanje in uresničevanje interesov, potreb in predlogov, na medsebojnih srečanjih z odločevalci, s strokovnjaki, javnimi delavci in predstavniki institucij. (Kalčina, 2020, str. 40)

In tako je že 19. oktobra 1990 v prostorih takratne Skupščine Republike Slovenije zasedal prvi otroški parlament. Od takrat naprej otroci vsako leto za en dan zasedejo veliko dvorano Državnega zbora. V programu *Otroški parlamenti*, ki sicer poteka na šolski, občinski/mestni/medobčinski in regijski ravni, danes sodeluje 396 matičnih osnovnih šol ter 22 osnovnih šol oz. zavodov za otroke s posebnimi potrebami, skupaj več kot 3000 otrok.

Na prvem otroškem parlamentu leta 1990 so mladi parlamentarci poudarili, da želijo zaupno in anonimno telefonsko linijo, da se bodo v primeru težav lahko posvetovali z odraslo osebo. Na njihovo pobudo je ZPMS še isto leto vzpostavila *TOM telefon*. Od takrat neprekinjeno deluje še danes in ostaja edini splošni telefon za otroke in mladostnike v Sloveniji. Nacionalna mreža TOM je od leta 2014 javno verificiran socialnovarstveni program pri Socialni zbornici Slovenije. V letu 2023 so se svetovalci TOM telefona odzvali na 23.317 telefonskih klicev, 717 e-vprašanj in imeli 867 klepetov, to je skupaj kar 24.904 kontaktov.

Zveza prijateljev mladine Slovenije je kot prva začela organizirati počitniške kolonije, saj so se že takrat zavedali, da je zelo pomembno za zdravje, vzgojo in razvoj otrok preživeti vsaj teden dni ob morju ali v hribih v družbi vrstnikov. Potem ko si je družba opomogla od pomanjkanja takoj po koncu

druge svetovne vojne, se je kmalu začelo razslojevanje, temu pa je sledilo izključevanje socialno šibkejših družin in s tem tudi otrok. ZPMS se je na to odzvala s programi za ustvarjanje enakih možnosti za vse otroke, med katere sodijo tudi letovanja. A z leti so se sredstva, ki so jih otroškim počitniškim kolonijam namenjale država in lokalne skupnosti, drastično zmanjšala. Sočasno so sredi devetdesetih hude ekonomske razmere veliko družin potisnile v socialno stisko. Vse večje potrebe po vključevanju otrok v organizirane oblike preživljanja prostega časa so pripomogle k odločitvi, da se v lastni organizaciji lotimo zbiranja sredstev. Tako smo leta 1999 začeli humanitarno pobudo za zbiranje sredstev za financiranje letovanj otrokom iz socialno ogroženih družin *Pomežik soncu*. Pobuda je do danes prerasla v velik humanitarni program. Leta 2023 je ZPMS skupaj z organizatorji letovanj brezplačno letovanje omogočila 3254 otrokom.

Evropa v šoli je ustvarjalni natečaj, ki ga je leta 1999 začel izvajati Informacijsko-dokumentacijski center Sveta Evrope z namenom približati Evropsko unijo otrokom in mladim še pred pridružitvijo Slovenije; od leta 2005 pa poteka pod okriljem ZPMS. Temeljna cilja natečaja sta ustvarjalno spoprijemanje z družbenimi problemi, s katerimi se

Utrinki s prvih letovanj za otroke
v organizaciji ZPMS sredi petdesetih let.
(Foto: arhiv Zveze prijateljev mladine Slovenije)

spopadamo doma, v Evropi in svetu, ter krepitev medsebojnega razumevanja, strpnosti in solidarnosti. Mladi ustvarjajo na literarnem, likovnem, foto-grafskem, video in spletnem področju. Vsako leto v natečaju sodeluje več kot 10.000 otrok.

Humanitarna dejavnost za zmanjševanje socialne izključenosti med mladimi

Po podatkih Statističnega urada RS je v Sloveniji v letu 2023 pod pragom tveganja revščine živelo 41.000 otrok (od 0 do 17 let). Otroci niso krivi za socialno stisko družine, posledice pa zelo občutijo, saj med vrstniki stigma revščine najbolj prizadene prav njih. Za zmanjševanje njihove socialne izključenosti in na sploh za izboljšanje življenjskih razmer otrok in mladostnikov izvajamo socialno-humanitarni program ENO SRCE, ki združuje 8 skladov: *Pomoč družinam, Sapramiškin sklad, Adin študentski sklad, Študentski sklad dr. Janeza Drnovška, Športnik sem, Glasbenik sem, Polna šolska torba in Dedek Mraz*. Pri tem sodelujemo z našimi 110 članic – društvi in zvezami – po vsej Sloveniji. Leta 2023 smo po zaslugi naših skladov pomagali 5169 družinam.

Ko otroci počnejo tisto, v čemer so dobri in kar jih veseli, to vpliva na njihovo samozavest in jim povečuje občutek o lastni vrednosti. To je še posebej pomembno za otroke iz socialno šibkejših okolij, ki so zaradi stroškov, ki jih povzročajo interesne aktivnosti, pogosto izključeni. Dejavnost je sicer lahko brezplačna, kljub temu pa zahteva določeno opremo, ki je za veliko otrok nedosegljiva. Prav tem otrokom skušamo pri ZPMS čim bolj pomagati. Da bodo lahko otroci razvijali svoje potenciale in ostali socialno vključeni, potrebujejo tudi varno in spodbudno okolje, zanj pa smo odgovorni mi – odrasli.

Na ZPMS nenehno opozarjamo, da je za zmanjševanje ranljivosti in socialnih neenakosti treba poiskati sistemske rešitve. Tako ZPMS kot mnoge druge nevladne organizacije nadomeščamo politiko neobstoječih socialnih servisov. Ponosni smo, da lahko pomagamo, da lahko vlivamo upanje v otroške oči, vendar bi si želeli, da teh potreb ne bi bilo oziroma da bi jih bilo vse manj, ne več. Ob tem nas tudi skrbi, da je postalo naše delo in delo nevladnikov na sploh samoumevno. Da so dobile prostovoljne in humanitarne dejavnosti prevelike razsežnosti in odgovornosti, ki bi jih morala v resnici reševati država. Naše delo je premalo cenjeno, spoštovano in slabo plačano. Pa vendar, ko sistem zataji in se družina znajde na zadnji stopnički dostojnega življenja, ko nižje več ne gre, takrat pomagamo mi. Na koncu smo vedno mi tisti, ki rešujemo stiske družin. Ne le finančne, pač pa tudi čustvene, psihične in socialne. Vse v prizadevanjih, da bi otrokom omogočili lepo in brezskrbno otroštvo.

Zato bomo na ZPMS še naprej pomagali družinam, izvajali dobre programe in projekte, se povezovali, iskali rešitve in dajali spodbude, da bodo otroci in mladostniki našli smisel življenja. Ker so še vedno prepogosto spregledana

skupina, bomo še naprej krepili njihov glas! Med drugim tudi s prizadevanji za ustanovitev samostojnega varuha otrokovih pravic, s čimer bi se okrepila zagovorniška vloga otrok, da bi postopki v njihovo korist potekali hitreje. Varuh otrokovih pravic bi tako moral imeti pooblastila za varstvo, zastopanje, spodbujanje in promoviranje otrokovih pravic ter spremljati uresničevanje Konvencije o otrokovih pravicah in drugih mednarodnih pravnih aktov na področju otrokovih pravic.

Breda Krašna, mag. Nina Uratarič Malnar

Viri

- Kalčina, L. (2020). Kako je se začelo ... V N. Uratarič Malnar, & P. Zega (ur.), *Državljeni prihodnosti – Zbornik o uresničevanju pravice otrok do participacije* (str. 40–47). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Struc, M. (2013a). Kronika. V M. Struc (ur.), *60 let za dobro otrok* (str. 11–60). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Struc, M. (2013b). Humanitarnost v ZPMS. V M. Struc (ur.), *60 let za dobro otrok* (str. 153–158). Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Zakon o društvih (1946). *Ur. l. FLRJ*, št. 51/1946.
- Zakon o humanitarnih organizacijah (2003). *Ur. l. RS*, št. 98/2003.

Delo z mladimi brezdomnimi v programu nastanitvene podpore društva Kralji ulice

O programu nastanitvene podpore

V Društvu za pomoč in samopomoč brezdomnim Kralji ulice od leta 2008 izvajamo program Individualizirana in celovita nastanitvena podpora brezdomnim. Leta 2020 se je razširil tudi v Maribor. Program je namenjen osebam, ki so zaradi različnih življenjskih okoliščin postale brezdomne. Deluje po načelu »najprej stanovanje« in zagovarja, da bi morali imeti vsi brez izjeme streho nad glavo. Upošteva smernice nastanitvene podpore, ki so jih oblikovali na Norveškem.

V program se lahko vključijo tako posamezniki oziroma posameznice kot tudi družine. Je prehodne narave, se pravi, da se posamezniki in posameznice vključijo za 18 mesecev, specifične skupine uporabnikov in uporabnic pa za dve leti z možnostjo podaljšanja. Gre za družine, starejše, dolgotrajno odvisne in pa mlade brezdomne. Večina oseb, ki se vključi, je ranljivih na več področjih kot zgolj na stanovanjskem, zato potrebujejo individualizirano in čim bolj celostno pomoč in podporo.

Osebe se pred vključitvijo najprej udeležujejo individualnih srečanj za kandidate, da spoznajo program, njegove smernice in dolžnosti vključenih. S pomočjo strokovnih delavk si določijo individualne cilje, ki jih poskušajo doseči v času bivanja. Potem se vselijo v eno od stanovanjskih enot, ki jih društvo najema za potrebe programa. Avgusta 2024 jih imamo v uporabi 14, v njih pa živi 34 stanovalcev in stanovalk.

Delo strokovnih delavk na programu obsega pomoč pri prehodu iz brezdomnosti do ponovne vključitve v družbo. Zajema vse od podpore pri urejanju administrativnih zadev (npr. pridobitev osebnih dokumentov, prijava stalnega prebivališča, odprtje bančnega računa), spremljanja in zagovorništva (npr. zdravniški pregledi, sestanki na centru za socialno delo, v šoli, obiskovanje v zaporu), urejanja osebne higiene in higiene bivalnih prostorov, učenje osnovnih življenjskih spretnosti (npr. kuhanje, pospravljanje, smotrno razpolaganje z denarjem) in pri-
vajanje na sobivanje.

Pristop do uporabnikov in uporabnic je individualiziran, torej prilagojen njihovim potrebam, zmogljivostim in motivaciji. Program je zasnovan nizkopražno in deluje po načelih zmanjševanja škode. To pomeni, da osebe niso zavezane k abstineniranju od alkohola in drugih drog

v času vključenosti. Jih pa motiviramo k čim manj tvegani uporabi ter podpiramo pri abstinenci in iskanju ustreznega programa zdravljenja, kadar se za to odločijo.

O delu z mladimi brezdomnimi

Leta 2022 smo zaznali povečanje števila starejših mladostnikov in mladostnic z izkušnjo brezdomstva (tj. med 18. in 25. letom starosti). Do avgusta 2024 se je individualnih srečanj s kandidati za vključitev v program udeležilo 9 takšnih oseb. Od tega se jih je v program vključilo 5, ena od njih je bila vključena v sklopu programa za družine. Za naš siceršnji način dela je bil to izziv, ki je zahteval določene prilagoditve znotraj že obstoječih smernic dela v programu. Te podrobneje opišem v nadaljevanju.

Ker želimo na Kraljih ulice zagotoviti varnost in vzpostaviti stabilnost v vsakdanu uporabnikov in uporabnic, smo se odločili, da bomo tej specifični uporabniški skupini podaljšati čas trajanja programa iz leta in pol na dve leti.

Program nastanitvene podpore je zasnovan tako, da oseba ob vključitvi dobi svojo ključno strokovno delavko, s katero intenzivneje sodeluje v času trajanja programa. Pri mladostnikih in mladostnicah se je pokazalo, da potrebujejo še dodatno podporo na različnih področjih:

1. Učenje različnih spretnosti – kuhanje, čiščenje, osebna higiena

Z njimi izvajamo redna tedenska pospravljanja njihovih sob in jih učimo, kako čistiti (npr. kako pobrisati tla, pomiti posodo, zdrgniti školjko, oprati perilo). Nekatere spremljamo na nakupih, skupaj izbiramo cenovno ugodna živila in jim pokažemo, kako si samostojno pripraviti preproste obroke.

2. Pomoč pri urejanju administrativnih zadev in informiranje o delovanju najrazličnejših institucij

Tisti, ki se vključijo k nam, po večini ne vedo, kako si urediti osebne dokumente, se naročiti k zobozdravniku ali ga sploh najti, kam se obrniti po pomoč na druge institucije in podobno. Pomanjkanje informiranosti in težave s socialno anksioznostjo jih dodatno demotivirajo, da bi se lotili urejanja svojega statusa. Pri takšnih opravilih jim zagotavljamo spremstvo in tudi zagovorništvo, saj uslužbenke in uslužbenci na institucijah neredko moralizirajo in naših udeležencev ne razumejo.

3. Podpora pri krepitvi odnosov z bližnjimi osebami (družina, partnerski odnosi) in učenje sobivanja

Mladostniki in mladostnice so med odraščanjem pogosto imeli težavne odnose z bližnjimi. Nekateri pridejo k nam z izkušnjo nasilja

v družini. Pri njih opazimo pomanjkljive socialne spretnosti. S pomočjo svetovalnih tehnik jih usmerjamo k ustrežnejšim oblikam komunikacije, določanju osebnih meja in prevzemanju odgovornosti za svoje vedenje. Vsak teden v stanovanju izvajamo skupinske sestanke, na katerih se mladi učijo sprotnega reševanja konfliktov in sobivanja s sostanovalci.

4. Urejanje osebnih financ

Omenjeni mladostniki in mladostnice večinoma že od otroštva doživljajo revščino. Kot prejemnike denarne socialne pomoči jih učimo, kako preživeti s tako majhno vsoto denarja. Pri tem je še toliko pomembneje upoštevati tudi finančno breme njihove odvisnosti. Skupaj z njimi organiziramo razporeditev mesečnega prihodka tako, da ne ostanejo takoj brez denarja. Akutna denarna stiska jih namreč pahne v nevarnejše načine pridobitve denarja (kriminalna dejanja, prostitucija, beračenje). Predvsem jih učimo o pomembnosti poravnavanja obveznosti, kot so prispevki za bivanje, hrano in higienske pripomočke. Več jih ima izvršbe in neplačane kazni oziroma prekrške, a je to še obvladljivo. Spodbujamo jih, da dolgove odplačujejo obročno.

5. Razbremenilni pogovori in psihosocialna pomoč

Mladostniki in mladostnice se v času bivanja v našem programu velikokrat znajdejo v položajih, ki so zanje izjemno težavni, obremenjujoči in jim povzročajo stisko. Zagotavljamo jim čustveno razbremenitev in pomoč pri spopadanju s takšnimi situacijami, hkrati pa jih opogumljamo in krepimo pri samostojnem reševanju problemov.

Vključeni mladostniki in mladostnice so praviloma osebe s hudimi odvisnostmi od prepovedanih substanc. Opažamo, da takšne substance še niso pustile vidnih, dolgotrajnih posledic na njihovi miselni ravni in telesni vzdržljivosti. Zato težje razumejo njihovo škodljivost in niso tako motivirani za izboljšanje kakovosti svojega življenja. Te osebe so večinoma brez ustrezne socialne mreže, ki bi jih podprla in motivirala pri doseganju abstinence. Ker imajo pridružene najrazličnejše težave z duševnim zdravjem (nekaterim so diagnozo določili psihiatri, drugi pa si jo določijo sami), so droge tudi njihov način samozdravljenja. Domnevamo, da jim v otroštvu in zgodnji mladosti znotraj sistemov, kot je primarna družina ali šola, ni uspelo razviti zdravih mehanizmov spopadanja s psihološkimi stiskami.

V kombinaciji z življenjskim obdobjem oziroma mladostjo, ki je namenjena raziskovanju samega sebe in svojih ambicij, želja, potreb, razvijanju samopodobe in samozavedanja, je delo strokovnih delavk v programu s to specifično skupino še zahtevnejše. Nekateri mladostniki in mladostnice, ki so (bili) vključeni v program, so denimo šele začeli proces spoznavanja svojih duševnih stisk ter psihiatričnih diagnoz in ustreznih načinov spoprijemanja z duševnimi težavami.

Tri od petih omenjenih oseb so program končale predčasno. Razlogi za to so povezani z njihovo kompleksno življenjsko situacijo. Večinoma so povsem nepripravljeni za samostojno bivanje in preobremenjeni s svojimi težavami z odvisnostjo in duševnim zdravjem. Naš program jim je pogosto prezahteven, raven dolžnosti, ki so pogoj za obstanek v programu, pa je zanje previsok, ne glede na individualne prilagoditve, ki smo jih uvedli.

Že od začetka vključevanja mladih v naš program smo intenzivno sodelovali z Združenjem DrogArt. Mladostnice in mladostniki, ki smo jih nastanili, so bili namreč po večini vključeni tudi v enega od programov, ki jih izvaja omenjena neprofitna prostovoljna organizacija (dnevni center, svetovalnica). Sčasoma smo uvedli redne mesečne intervizije, namenjene poročanju o delu z njimi, prav tako pa tudi informiranju o strategijah, ki jih eni in drugi uporabljamo pri svojem delu. Takšne intervizije so se pokazale kot izjemno pomembne pri krepitvi in razvoju naših metod dela ter lajšajo celostno podporo vključenim. V sodelovanje smo dodali tudi srečanja zunaj omenjenih intervizij zaradi kakovostnejše individualne obravnave nekaterih uporabnikov in uporabnic, ki prav tako prisostvujejo na srečanjih. Sodelovanje je ključno tudi za uporabnice in uporabnike same – ti se lahko o določenih temah in izzivih, ki jih prinaša udeleževanje našega programa, pogovarjajo s strokovnim timom v programih DrogArta.

Med vključevanjem mladih brezdomnih v naš program smo se marsičesa naučili in ponekod svoje delo tudi izboljšali. Predvsem ugotavljamo, da smo kot program kadrovsko podhranjeni, zato se težje prilagajamo. Pomanjkanje časa, prostora in razpoložljivih sredstev je namreč največkrat ovira pri tem, da bi še podrobneje raziskovali, se izobraževali o dobrih praksah iz tujine in temeljiteje reševali težave, s katerimi se srečujemo pri delu s to skupino uporabnikov. Velik izziv je tudi socialno vključevanje. Strokovne delavke potrebujemo veliko časa za motivacijo in spremljanje mladih pri aktivnostih, ki jih zanimajo. V Ljubljani je med drugim zelo malo prostorov in interesnih dejavnosti, v katere bi se mladi s takšnimi težavami lahko vključevali in pri njih (lažje) vztrajali.

Mladi, ki se vključujejo k nam, so še posebej ranljivi in imajo izjemno kompleksne življenjske situacije, zato izpadejo iz večine programov, namenjenih mladim, oziroma so jim ti težje dostopni. Domnevamo, da bo delo z njimi specifično tudi z vidika dolžine individualne podpore – verjetno bodo to osebe, ki bodo večkrat poskusile biti vključene v programu, v vmesnem času pa bodo vključene v našo terensko podporo. To trenutno izvajamo z vsemi tremi, ki so bivanje v programu končali predčasno. Z njimi skušamo vzdrževati kontinuiran stik in graditi dober delovni odnos, ki lahko lajša nadaljnje osamosvajanje in stabilizacijo življenja.

Izrazno ustvarjalni pristopi pri delu z mladostniki

V prispevku prikažem možne izkustvene oblike dela z izrazno ustvarjalnimi pristopi v okviru petih srečanj z mladostniki. Kot osrednji cilj sem imela v mislih samoraziskovanje oziroma samospoznavanje (ukvarjanje z identiteto oziroma samopodobo) v skupini petih do šestih članov.

Uvod

Izhodišče mojega razmisleka je vprašanje, kako lahko vsaka mladostnica, vsak mladostnik dejavno ohrani nadzor nad svojim življenjem, kadar gre za trajnejše oziroma ponavljajoče se stiske, in kako lahko za ta namen aktivira in uporabi lastne zaloge moči.

Jackson (2015) ugotavlja, da so prednosti izrazno ustvarjalnih pristopov v tem, da: so vsakomur dostopni in pogosto edini razpoložljivi ali najprimernejši jezik za začetek komunikacije; ustvarjajo priložnosti za razvijanje ustvarjalnega mišljenja, za socializacijo, osebno rast in razvoj; povečujejo integriranost posameznika v odnosih in pripadnost skupini; krepijo občutek osebne kompetentnosti in lajšajo razumevanje težko razumljivih snovi; spodbujajo samopotrjevanje; sproščajo in povzročajo ugodje.

Izrazno ustvarjalni pristopi lahko veliko pripomorejo k temu, da mladim v socialnem delu zagotovimo varen delovni kontekst, ki jim omogoča iskanje odgovorov na pomembna vprašanja: kako naj znova pridobim moč in nadzor nad svojim življenjem, kako naj vnesem zelene spremembe v svoje življenje, kako naj ustvarim stabilnost v svojem življenju, kako naj se naučim govoriti v svojem imenu.

Socialno delo kot stroka lahko pripomore k izboljšanju samopodobe in samozavesti mladih tudi z izrazno ustvarjalnimi pristopi. Tako se mladostnik lahko nauči, kako pozitivno vrednotiti samega sebe, kako razviti samozaupanje in samospoštovanje ter razvijati lastne sposobnosti. Poleg tega lahko išče notranje vire in tako odkriva izkušnjo moči za spoprijemanje s težavami.

Socialna delavka in delavec lahko z asertivnim vedenjem in uporabo izrazno ustvarjalnih pristopov mlade spodbudita k izražanju občutkov, čustev in potreb. S tem se osebi počasi izboljšujejo samovrednotenje, samopodoba in samozavest, spet začne verjeti vase in v svoje sposobnosti (Petrovič in Žnidarec, 2005).

Sama sem začela razmišljati, kako bi lahko podprla mladostnike pri krepitevi njihove samopodobe. Za ta name sem oblikovala program s petimi srečanji. Časovni okvir srečanje je oblikovan za uro in pol do dve uri. Delo vsakič poteka v treh fazah: prva je uvodna, druga faza osrednje dejavnosti oziroma delovna faza in tretja je sklepna faza oz. proslavljanje.

Uvodna faza oziroma faza ogrevanja, uglaševanja je namenjena predvsem medsebojnemu spoznavanju in dogovarjanju o načinu dela in željah ter pričakovanjih. Lahko bi jo poimenovali faza utrjevanja stabilnosti odnosa. Zato je toliko pomembnejše, da namenimo dovolj časa določanju pravil in dogovoru o sodelovanju. V fazi osrednje dejavnosti začne vodja delavnice uporabljati izrazno ustvarjalne pristope v povezavi z določenimi temami, kot so doživljanje sebe v prostoru, razvijanje potencialov, izražanje čustev, odnos do telesa, kazanje svetu, spoznavanje prostora. Sklepna faza pomeni umirjanje in izvedbo evalvacije tistega dne oziroma srečanja.

Samopodoba

Samopodoba je vzorec predstav posameznika o sebi. Je način, kako vidimo sebe. Lahko jo razumemo kot množico odnosov, ki jih posameznik zavestno ali nezavedno vzpostavlja do sebe (Youngs, 2000, str. 16). Avtorica trdi, da je samopodoba naša skrivna energija, saj v veliki meri vpliva na to, kakšni bodo naše življenje, zdravje, sreča, odnosi, vpliva tudi na naše predstave o svetu in na cilje, ki jih v življenju želimo doseči.

Samopodoba se oblikuje postopno in v skladu z otrokovim psihičnim razvojem in interakcijo z okoljem. Oblikuje se pod vplivom individualnih, osebnih izkušenj o sebi, poleg tega pa nanjo vplivajo tudi mnenja, ki jih imajo drugi o nas, in s tem vplivajo na našo konstrukcijo samopodobe že od otroštva. Ljudje okoli nas nam ves čas pošiljajo sporočila o tem, kakšni smo in kakšni naj bomo. Povedo nam, v čem smo slabi in v čem dobri. Vsa ta sporočila postanejo del predstave o sebi.

Youngs (2000) meni, da je zdrava samopodoba ključna za zdrav razvoj osebe. Našteje šest ključnih področij, ki omogočajo razvoj zdrave samopodobe pri posamezniku:

1. fizična varnost: otrok, ki ima občutek varnosti, se po navadi manj boji, da bi ga drugi prizadeli, zato se lažje uči odprtosti in zaupanja ljudem. Tako lahko svobodno razvija svojo radovedno naravo, ki je pomembna za učenje;
2. čustvena varnost: otrok, ki ima občutek, da ga drugi ljudje ne bodo poniževali in zaničevali, lahko razvije visoko stopnjo čustvene varnosti. Zato se nauči skrbeti zase in za druge, je sočuten do sebe in prav tako do drugih, jih upošteva in spoštuje;
3. identiteta in vprašanje »Kdo sem jaz?«: otrok lahko razvije zdrav občutek identitete, če se dovolj dobro pozna in verjame, da je vsak posameznik spoštovan, poseben, cenjen in enakovreden član družbe;

4. občutek pripadnosti: če otrok med odraščanjem dobi občutek, da ga je okolica sprejela in ga ima za enakovrednega člana, bo vedel, da je sprejet, cenjen in spoštovan, in tako tudi sam sprejema in spoštuje druge;
5. kompetentnost in občutek usposobljenosti: kadar je otrok uspešen na enem področju, se bo velikokrat pripravljen učiti in uveljaviti tudi na drugih. Ob težavah, na katere bo naletel, zaradi občutka sposobnosti ne bo odnehal, temveč se bo še bolj trudil;
6. občutek, da ima življenje svoj smisel in svojo pot: otrok oziroma mlada oseba, ki ima močan občutek poslanstva, čuti, da ima njeno življenje smisel. Ves čas si določa nove cilje in si hkrati prizadeva za njihovo uresničitev.

V času mladostništva ima velik pomen tudi videz, zato je na tem področju lahko samopodoba zelo hitro slaba, saj prav v tem obdobju mladi doživljajo veliko sprememb. Razne hormonske spremembe, kot so mozolji in mastni lasje, lahko hudo otežijo mladostnikovo življenje in dojemanje samega sebe (Braconnier, 2001).

Tudi družbena omrežja pomembno vplivajo na samopodobo (Valkenburg, Peter in Schouten, 2006). Povezava med uporabo družbenih omrežij in samopodobo kot tako obstaja, a je težko definirati vzrok in posledice te povezave. Povezava bi naj bila odvisna od vsakega posameznika (Richards, Caldwell in Go, 2015). Nekatere študije so preučevale razmerje med uporabo družbenih omrežij in zaznavanjem telesa (npr. Carter, Forrest in Kaida, 2017). Uporaba družbenih omrežij je tako bila povezana s skrbmi glede lastnega telesa, kot je obsedenost s čezmerno težo ali izogibanje telesni podobi. Med mladimi so zelo pogoste skrbi glede samega zunanjega videza (Franchina in Lo Coco, 2018).

Vsebine na družbenih omrežjih so polne lepih modelov, ljudi, ki živijo popolna življenja, in nedosegljivih telesnih idealov. Fotografije so spremenjene s filtri, prikazani pa so le najboljše trenutke določene osebe. Najstnice so še posebej občutljive za stroge lepotne standarde, ki se prikazujejo na družbenih omrežjih, ki pogosto povečujejo njihovo negotovost in tesnobo. V primerjavi z urejenim, popolnim življenjem drugih se mnoge počutijo nezadostne (Etherson in Curran, 2021).

Opis in potek srečanj

Sam potek delavnic nazorneje prikazuje preglednica 1.

Preglednica 1: Prikaz poteka petih srečanj.

Faze dela z izrazno ustvarjalnimi pristopi	Srečanje
Uvodna faza oziroma faza ogrevanja, uglasovanja	1. Srečanje • Uvodna faza (dogovor o sodelovanju, pričakovanjih, strahovih, izkušnjah, ciljih; 45 min) • Osrednja faza (spoznavanje; zgodba mojega imena; 30 min; odmor 15 min) • Sklepna faza (evalvacija; 15 min)
Osrednja oziroma delovna faza	2. Srečanje • Uvodna faza (energiziranje; podajanje žogice, povsem posebno darilo; 30 min) • Osrednja faza (likovnost: uporaba barv, črt in oblik; telesni zemljevid občutkov; močne roke; 55 min; odmor 15 min) • Sklepna faza (evalvacija; 15–20 min) 3. Srečanje • Uvodna faza (zrcaljenje; 10 min) • Osrednja faza (maska oziroma digitalni kolaž; 60 min; odmor 15 min) • Sklepna faza (evalvacija; 20 min) 4. Srečanje • Uvodna faza (krog občutkov; 10 min) • Osrednja faza (gibanje: dihanje; 2 min tresenja; hoja po prostoru; 45 min; odmor 15 min) • Sklepna faza (evalvacija; 15–20 min)
Faza refleksije, evalvacije, proslavljanja in ločitve	5. Srečanje • Uvodna faza (refleksija, evalviranje; 30 min) • Osrednja faza (proslavljanje; 50 min; odmor 15 min) • Sklepna faza (ločevanje; 15 min)

Zapis je v nadaljevanju strukturiran tako, da po srečanjih predstavim temo tistega dne.

1. Prvo srečanje: dogovor o sodelovanju pri delu z mladostniki v skupini

a) Uvodna faza

Na prvem srečanju z mladostniki sklenemo dogovor o sodelovanju. Dogovorimo se o časovnem okviru dela, pričakovanjih, vlogah in opisu poteka skupnih srečanj. Na vseh nadaljnjih srečanjih dogovor samo obnovimo in mladostnike vprašamo, ali bi želeli k dogovoru še kaj dodati.

Pri vsem tem pa je pomembno mladostnikom zagotoviti razmere, v katerih se lahko izrazijo in so ustvarjalni. Zato je toliko pomembnejše vzpostaviti osebni stik z mladostniki in ustvariti odprto, prijetno, prijazno, ustvarjalno in optimistično učno, delovno in bivalno okolje, npr. zagotovimo svež zrak,

primerno svetlobo, temperaturo, naravne materiale, varno opremo, zvočno kuliso, primerne barve, oblike in ne nazadnje živa bitja (živali, rastline, ljudi).

b) Osrednja faza (spoznavanje, 30 min in 15 min odmora)

Zgodba mojega imena (prirejeno po Bunčić-Napan, Ivković, Janković in Penava-Pejčinović, 2002)

Cilj: Spoznavanje članov skupine; vključevanje pasivnih in tihih udeležencev
Čas trajanja: 20–30 min (odvisno od velikosti skupine)

Potek: Vsi udeleženci skupine se posedejo v krog. Vsak pove svoje ime, po kom ga je dobil oziroma kdo mu ga je dal in ali mu je všeč ali ne. Povedo tudi priimke, če vedo, od kod izvirajo. Povedo tudi svoje vzdevke, če jih imajo, in povedo, kako so jih dobili. In ali so jim všeč ali ne.

Po igri: Lahko razpravljamo s pomočjo takšnih vprašanj: kako ste se počutili, ko ste govorili o sebi? Ali vam je bilo nelagodno ali ne? Zakaj? Imate občutek, da ste se bolje spoznali z drugimi udeleženci skupine?

Komentar: Spodbudimo čim več udeležencev, da poročajo o igri. Igra je primerna za skupine, v katerih smo šele začeli delati in se udeleženci med sabo še ne poznajo. Pomembno je vključiti vse udeležene in zagotoviti glas vseh.

c) Sklepna faza (evalvacija; 15 min)

Kaj ste se naučili danes o sebi in kaj o drugem? Kaj vam je bilo na srečanju všeč, kaj ne? Kaj bi spremenili? Kaj si želite za naslednjič?

2. Drugo srečanje in izvedba osrednje dejavnosti

Likovnost

S pomočjo slike in risbe lahko mladostnik izraža svoje počutje, čustva in izkušnje na več načinov, in sicer z uporabo črt, oblik in barv, telesnega zemljevida občutkov, risanja obraza občutkov, proste tehnike risanja. Likovnost uporabljamo kot sredstvo komunikacije, ki je primerno za otroke in mladostnike, ki zaradi okoliščin ne morejo govoriti o svojih čustvih, ciljih, željah, potrebah in strahovih. Risanje in seveda tudi kakšen drug izrazno ustvarjalni pristop jim pomagata pri spoprijemanju s svojimi občutki in čustvi ter pri raziskovanju sprememb, ki jih prinaša njihovo vedenje. Z risanjem lahko mladostnik na simboličen način prikaže svoja čustva, strahove, težave, stiske in podobo samega sebe, prikaže lahko svoje okolje in trenutno stanje ter želene spremembe. S pomočjo risanja mladostnik izraža tudi čustva, ki so za družbo označena kot nesprejemljiva oziroma negativna. Svojo jezo in agresijo do določenega dogodka lahko prikaže tako, da risbo prečrta, počečka, raztrga oziroma vrže v smeti (Geldard in Geldard, 2008, str. 196–197).

Geldard in Geldard (2008, str. 199) poudarjata, da je glavna značilnost uporabe izrazno ustvarjalnih pristopov spodbujanje komunikacije z otrokom. Boyd Webb (2003, str. 157) trdi, da za izražanje mladostnik ne potrebuje

posebnih znanj in risarskih spretnosti. Poudarja, da namen teh pristopov ni diagnosticiranje in ocenjevanje mladostnikovih sposobnosti (Boyd Webb, 2003, str. 157).

Ko se potek srečanja približuje koncu, sledita razprava in evalvacija srečanja. Pri tem je treba nameniti pozornost tudi interpretaciji izdelkov. Pri tem je treba razlikovati med: »Ko gledam tvojo sliko, me spominja na ...« in »Kaj pomeni to kar si narisal/a...« Pomembno je vztrajati pri prvem vprašanju (Malchiodi, 2012, str. 371).

Pomembno je, da pri delu z mladostnikom, ki za komunikacijo uporabi sliko oziroma risbo, poznamo njegovo starost in zanj primerne sposobnosti. Za krepitev mladostnikovih potencialov moramo socialni delavci in delavke poznati področje razvojne psihologije, ki se nanaša na razvoj otrokovih in mladostnikovih risarskih spretnosti (Geldard in Geldard, 2008, str. 199).

V nadaljevanju predstavljam nekaj tehnik, ki bi jih lahko uporabili pri delu z mladostniki, saj bi nam s pomočjo likovnosti lažje sporočili oziroma lažje ubesedili svoje strahove, stiske, čustva, želje, potrebe.

a) Uvodna faza (energiziranje; povsem posebno darilo; 30 min)

Podajanje žogice

Cilj: Povečanje energije, smeh, sproščanje, ustvarjalnost

Čas trajanja: 5 min

Namen: Podajanje žogice ob klicanju imena, sproščanje skupine, priprava na nadaljnje delo

Potek igre: Naprej si podajamo le eno žogico. Preden si podamo žogico, pove-
mo svoje ime in nato ime osebe, ki ji bomo žogico podali. S tem se spomni-
mo vseh imen članov skupine in izboljšamo počutje vsakega posameznika.
Pozneje v igro dodamo še eno žogico; zahteva še več pozornosti.

Po igri: Lahko razpravljamo s pomočjo takšnih vprašanj: kako ste se počutili,
ko ste povedali svoje ime? Kako ste se počutili, ko ste povedali ime druge-
ga? Kaj ste opazili pri igri? Kakšna je vaša motorika?

Povsem posebno darilo (prirejeno po Bunčič-Napan, Ivković, Janković in Penava-Pejčinović, 2002)

Cilj: Spoznavanje sebe in svojih potreb

Čas trajanja: 2–3 min za vsakega člana (25 min)

Potek igre: Udeleženci skupine sedijo v krogu. Vodja začne pogovor o darilih.
Vsakega udeleženca povabi, naj razmisli o tem, katero darilo mu je, izmed
vseh, ki jih je dobil, najpomembnejše oziroma posebno. Zakaj je dobil to
darilo, kdaj in od koga? Nato vsi udeleženci povedo, katero je bilo to po-
sebno darilo. Vodja lahko tu pomaga z vprašanji.

Po igri: Ali vam je bilo težko oziroma lahko izbrati posebno darilo? Kdo je
izbral najneobičajnejše darilo? Kaj bi si želeli dobiti za darilo? (Vodja po-
maga udeležencem, da spoznajo svoje potrebe, ki bi jih radi zadovoljili s
tem darilom.)

Komentar: Igra omogoča prepoznavanje lastnih želja in potreb, spoznavanje sebe in drugih. Skupina se lahko pogovarja tudi o tem, koliko jim je pomembno podarjanje daril v življenju, kaj podarjanje pomeni njim in drugim, kako se počutijo, ko sprejmejo darila in ko jih dajejo ipd.

b) Osrednja faza (likovne delavnice; 55 min; odmor 15 min)

V njej predstavljam tri tehnike, ki so lahko vse v enem dnevu ali pa posamično, odvisno od razpoložljivosti časa in procesa dela.

Uporaba barv, črt in oblik

Kot omenjata Geldard in Geldard (2008, str. 202–203), je pomembno, da mladostnike, ki najprej niso pripravljeni sodelovati in to zavračajo z izjavami, kot so: »Ne znam risati« ali »Nočem risati«, seznanimo z njihovo telesno izkušnjo. To storimo tako, da jih prosimo, naj zaprejo oči in razmišljajo o tem, kaj čuti njihovo telo, kako se stopala dotikajo tal, kako se roke dotikajo mize. Pogovor vodimo dalje, in sicer tako, da jih prosimo, naj ta občutek narišejo. Ko se mladostnik seznani z občutki svojega telesa, ga prosimo, naj nariše, kako se počuti v tem trenutku. Pozneje v procesu lahko strokovna delavka ali delavec povabi mladostnika, da s pomočjo črt, barv in oblik z uporabo celotnega lista papirja prikaže ljudi, stvari in prostor v njegovem svetu oziroma življenju. Po končanem risanju s pomočjo pogovora z drugimi mladostniki lahko ubesedi, kako blizu oziroma daleč so si določene stvari, ljudje, raziskuje posamezne odnose ipd.

Telesni zemljevid občutkov

Pri uporabi te tehnike vodja povabi mladostnike, naj obrišejo telo drug drugega. Nato mladostnike povabi, naj z zaprtimi očmi razmislijo o situacijah, v katerih se je v njih vzbudilo določeno čustvo (veselje, jeza, ljubosumje, žalost ipd.). Mladostnikova naloga v nadaljevanju je, da z določeno barvo na delovnem listu pobarva del telesa, v katerem je čutil občutek, o katerem je prej razmišljal. Namen vaje je osvetliti, da smo sposobni imeti nasprotujoče si občutke in čustva.

Močne roke

Tehniko izvajamo tako, da mladostnik na list papirja obriše svoje dlani in na vsak prst napiše stvari, v katerih je dober, oziroma svoje odlike. Namen tehnike je namreč iskanje sposobnosti in zmožnosti. Pomembna vloga socialne delavke je, da ga s podvprašanji spodbuja, naj najde čim več svojih darov. Na koncu ga vodja povabi, naj sklene dlani tako, da se prsti dotikajo in upodobijo hišo. Pove mu, da je to njegova hiša moči in naj jo skrbno nosi s seboj, saj so tu njegovi viri moči. Ko jih bo potreboval, naj samo sklene roke, da jih začuti v sebi, poudari svojo vrednost (Berg in Steiner, 2003). Nato si v skupini predstavijo svoje izdelke. Ob tem vodja usmerja dialog tako, da vsak pride do besede.

c) Sklepna faza (evalvacija; 15-20 min)

Povedo, kako se jim je zdelo danes. Kaj so se novega naučili o sebi in drugih? Kaj jim je šlo dobro od rok, kaj morda malo manj? Kaj jim ostaja oz. s čim bodo odšli z današnjega srečanja? Kaj jim ni bilo všeč? Kaj bi si želeli za naslednje srečanje?

3. Tretje srečanje – izdelava digitalnega kolaža

Za ustvarjanje digitalnih podob in kolaža so na voljo različni spletni programi, ki so primerni tako za otroke kot odrasle. Na voljo so tudi različne aplikacije za telefone in tablične računalnike, ki so po navadi dokaj preproste za uporabo in izražanje ustvarjalnosti.

Torej, če je mobilni telefon orodje, ki ga uporabljamo zelo pogosto, zakaj ga ne bi tudi za razvijanje ustvarjalnosti in lastne samopodobe. Obstaja več aplikacij, na primer:

- Color-Me: za tiste, ki imajo porisane stranice zvezkov, je na voljo aplikacija, s pomočjo katere lahko barvajo različne mandale, živali in druge motive in tako razvijajo občutek za barvo, vzorce in se tudi sprostijo ob barvanju vzorcev.
- Creativity Cards: aplikacija za tiste, ki radi rišejo, vendar včasih nimajo ideje, kaj bi narisali. Aplikacija ponudi uporabnikom različne izzive, ki jih potem nariše.
- Creativity: ponuja različna orodja za ustvarjalno mišljenje. Tako lahko razvijejo nove ideje in iščejo rešitve za različne izzive, s katerimi se srečujejo. Ponujenih je 10 tehnik in izberejo lahko najprimernejšo.
- Creativity at work: še ena aplikacija, ki je orodje za tiste, ki bi se radi bolje spoznali z ustvarjalnostjo, ker ponudi nekaj teoretskega ozadja in opiše, kako je treba metodo primerno uporabiti.
- My creative dairy: v tem dnevniku si lahko shranijo ne samo najljubša besedila, ampak slike, čustva, skice ipd. Vse to ostane zaklenjeno z geslom, kot je knjižica zaklenjena s ključavnico¹.

a) Uvodna faza (zrcaljenje, 10 min)

Zrcaljenje²

Potek igre: člani se povežejo v dvojice in vajo izvedejo na dva načina. Prvič se postavita člana drug nasproti drugemu in položita dlan na dlan z obema

1 Obstaja še veliko drugih aplikacij, ki so si med seboj podobne. Vsekakor niso vse predstavljene tu, zato prepuščam vsakemu, da si sam poišče najljubšo, in mu mobilni telefon tako pomaga stopiti v svet ustvarjalnosti.

2 Pri dotiku moramo biti pozorni na etiko dotika, kajti dotik lahko v nasprotju z močnimi pozitivnimi učinki sproži tudi občutke ali pa odpre teme, na katere mladostnik ni pripravljen, in s tem doživi ponovno travmo. Dotik mu lahko aktivira tudi ogrožajoč spomin, na primer na spolno in telesno zlorabo. Zato se mi zdi pomembno, da pri vsakem posamezniku preverimo, ali je pripravljen na dotik ali mu je ob tem sploh prijetno, kje je njegova meja, in mu hkrati dati vedeti, da lahko dotik kadarkoli brez slabih občutkov odkloni.

rokama. Oči imata odprte, eden premika roke čim hitreje in nepredvidljivo, drugi pa mu z rokami sledi in poskuša ostati v stiku. Po tem vlogi zamenjata. V drugem delu počneta isto, vendar z zaprtimi očmi.

Čas trajanja: 10 min

Namen igre: ko »izklopimo« en čut (v tem primeru vid), postanejo drugi čuti senzibilnejši. Vzpostavi se stik in povezava na bolj čustveni ravni, telesni stik je intenzivnejši in je edino sredstvo možnega sledenja in povezovanja z zaprtimi očmi.

Po igri: kako mi je bilo, ko sem se dotaknil rok drugega? Kaj mi je šlo bolje, voditi ali biti voden?

b) Osrednja faza (60 min; 15 min odmora)

Izdelava »maske« oziroma digitalnega kolaža

Namena vaje sta prepoznavanje in razločevanje svoje notranjosti od zunanosti. Vsak se spomni situacije, ko se je znašel razdvojen med svojo zunanjo pojavnostjo in notranjim doživljanjem, torej ko si je nadel masko in prikril svoje notranje doživljanje.

Na voljo imamo pametni telefon in izberemo aplikacijo Color-Me.

Navodila so lahko takšna: na prvo podlago skice obraza pobarvaš sebe, kot se vidiš sam. Pobarvaš se tako, kakor se doživljaš, kakor se sam počutiš v svoji notranjosti. Z močnejšimi barvami pri tem poudariš lastnosti, za katere misliš, da te po tvojem mnenju označujejo, so značilnejše zate. Na drugo podlago skice ponovno pobarvaš sebe, vendar tokrat skozi oči in perspektivo drugih. Pobarvaš se takšnega, kakor meniš, da te vidijo preostali, oziroma takšnega, kakršen občutek imaš sam, da se jim kažeš. Tudi tu s temnejšimi barvami poudariš lastnosti, za katere si mnenja, da drugi mislijo, da te označujejo.

Po koncu dela sledi razprava. Vsak v skupini poroča o svojem kolažu. Opiše, kakšnega se sam vidi in kako misli, da ga doživljajo drugi oziroma kakšen vtis želi o sebi vzbujati pri drugih. Ob tem poudari svoje odlike oziroma lastnosti, ki ga bolj zaznamujejo. Govorimo o lastnih virih moči, lastni samopodobi, predstavi o samemu sebi pa tudi o ciljih oziroma željah, ki jih imamo zase. Ob koncu vodja preveri še počutje v skupini. Preveri, kako se zdaj počuti vsak posameznik, ali se jim je zdela delavnica smiselna in kaj menijo, da so pridobili.

c) Sklepna faza (evalvacija; 20 min)

Maske lahko pripomorejo k ozaveščenosti, kako vidimo sami sebe ali kaj bi želeli biti. Ker imajo maske zunanjo in notranjo stran, vodja pogosto postavi mladostnikom vprašanje: »Kako vas vidijo drugi?« (to se kaže na zunanji strani maske) in potem: »Kako se počutiš navznoter?« (to je predstavljeno na notranji strani maske).

Ustvarjanje mask deluje kot orodje za krepitev moči, saj mladostniku vrača nadzor in mu omogoča popolno kontrolo tako nad procesom kot

rezultatom. To je izjemnega pomena, kadar delamo z uporabniki, ki so zaradi različnih razlogov nemočni, kot so dolgotrajno bolne osebe ali žrtve nasilja (Dennet, 2013).

Izbrana delavnica lahko posamezniku omogoči, da se poglobi sam vase, se zazre v svojo notranjost in prepusti notranjim občutkom. S poudarjanjem odlik in značilnosti iščemo mladostnikove vire moči, ki jih lahko uporabimo za krepitev moči. Z izdelavo lastne maske tako posamezniku omogočimo, da nase pogleda iz drugega zornega kota. To omogočimo tudi iz perspektive drugega, ko posameznika povabimo, da se upodobi, kakor meni, da ga doživljajo drugi. Tu lahko z uporabnikom določimo nove cilje, kaj si želi spremeniti, s čim se želi ukvarjati, hkrati pa smo pozorni na njegove kompetence, pozitivne lastnosti, ki jih ne smemo spregledati, temveč jih moramo pohvaliti.

4. Četrto srečanje; gibalna delavnica

S telesom lahko na različne načine izrazimo vsako čustvo in razpoloženje. Gib je govorica telesa – jezik občutkov. Ljudje se veliko bolj odzivamo na telesna sporočila drugih kot na njihove besede.

a) Uvodna faza (Krog občutkov, 10–15 min)

Delavnica se začne v krogu. Pozdravimo se in vsak od mladostnikov pove, kako se ima in kako se počuti v telesu (s tem fokus samodejno usmerimo na telo). Po tem povprašamo, kaj danes potrebujejo, in na kratko predstavimo potek delavnice. Če se s potekom strinjajo, jih povabimo k skupnemu ustvarjanju, kjer so predlogi, strinjanja in nestrinjanja dobrodošla. Nato začnemo.

b) Osrednja faza (dihanje, 2 min tresenja, hoja po prostoru; 45 min; 15 min odmora)

Cilji: Zavedanje telesa, pozicija telesa, ozaveščanje telesne drže in uporabe diha, sprostitve napetosti v telesu, prijetno druženje s člani.

Dihanje

Dihamo globoko in s pomočjo dviganja rok ob strani telesa, nekaj vdihov naredimo tako, da roke dvignemo ob telesu in jih tudi spustimo ob telesu nazaj v začetni položaj, nekaj pa tako, da roke spustimo nazaj dol čez sredino telesa. Poskrbimo, da imamo glavo gor, dvignjeno brado in odprte prsi. Nekaj vdihov naredimo tudi tako, da vdihnemo s pokrčenimi koleno, ko vdihnemo, roke dvignemo navzgor ob strani telesa in ob izdihu spustimo roke nazaj dol čez sredino telesa in iztegnemo kolena (zrastemo).

2 min tresenje

Živali se znebijo stresa tako, da se otresejo. Tresenje prav tako poskrbi za poživitev krvnega obtoka. Dveminutno tresenje po čigung tehniki je tresenje

celotnega telesa proti tlom in nazaj gor s pomočjo krčenja kolen. Stojimo v rahlem razkoraku, roke počivajo ob telesu in dlani imamo obrnjene naprej. Čeljust imamo sproščeno in dihamo globoko. Dlani rok strnemo pred prsni koš in s potiski iz leve na desno celotno telo zibamo. Nato telo v trupu rotiramo v desno in levo s spiralnim gibanjem.

Hoja po prostoru

Eno izmed možnih navodil: hodiš o prostoru kot po navadi; ni treba, da gledaš v oči. Ko udarim z dlanmi, se ustaviš in zapreš oči – in si pozoren na to, kar se ti dogaja v telesu (kje čutiš veselje, kje morda žalost, jezo, zaskrbljenost, strah ipd.); ko znova plosknem, hodite naprej po prostoru, a zdaj zelo zelo počasi (ni treba, da se gledate v oči; kaj se dogaja v telesu); ko plosknem, se ustavite in zaprete oči (kaj zdaj čutite v telesu); ko plosknem, se premikate naprej, zdaj zelo hitro (ni treba, da se gledate v oči), ko zaploskam, se ustavite, zaprete oči in pogledate svoje telo, kaj čutite; ko zaploskam, pogledate in zdaj se sprehodite po prostoru tako, da se gledate v oči; plosk – se ustavite, zaprete oči in pogledate, kaj se vam zdaj dogaja v telesu; zaploskam in se gibljete po prostoru, zdaj se rokujete s čim več osebami; ko zaploskam, zamrznete oziroma se ustavite, zaprete oči in zdaj pogledate, kaj čutite v telesu; ko zaploskam, se spet sprehodite, a zdaj se pogovarjate o tem, kaj se vam je lepega zgodilo med poletjem; ko zaploskam, se ustavite, zaprete oči in prisluhnete, kaj zdaj čutite. Odprete oči in greste na svoje mesto.

c) Sklepna faza (evalvacija; 15–20 min)

Vsak zase ponovno najde prostor v sobi, skupaj naredimo nekaj vdihov, kot na začetku, zapremo oči in brundamo, glavo gor in prsi ven, telo od glave do pet trikrat predihamo z izdihom, se objamemo, poljubimo svoje telo in se mu zahvalimo.

Evalvacija: kako vam je bilo, kaj vam je bilo prijetno, kaj morda neprijetno, kaj ste zaznali v telesu? So se čustva oz. občutki spreminjali? Kakšen je bil odziv telesa pri posamezni vaji?

5. Peto srečanje (evalvacija, proslavljanje, slovo)

a) Uvodna faza (evalvacija; 30 min)

Najprej jih povabimo, da povedo, kaj se jim je lepega zgodilo od preteklega tedna. Nato lahko razmišljajo o vprašanjih:

- Kaj mi je šlo dobro na izkustvenih delavnicah?
- Kaj mi ni šlo dobro? Kako lahko to izboljšam?
- Kaj iz izkustvene delavnice bom lahko uporabil zase v prihodnje?
- So imele izkustvene delavnice kakšen smisel glede na tvojo trenutno življenjsko situacijo? Če je, kaj? Če ne, zakaj ne?
- Ena stvar, ki jo boš vzel s sabo za življenje oziroma si si jo zapomnil.

b) Osrednja faza (proslavljanje in poslavljanje; 50 min; 15 min odmora)

Risanje samega sebe – izdelava plakata

Na pano narišemo, kako naj uporabijo list. V zgornjo levo polovico narišejo sebe (lahko tudi simbolično) in dopolnijo izjave »Jaz sem...«, »Jaz lahko...«, »Jaz bom...«.; v desno zgornjo polovico napišejo svoje ime. Spodnjo polovico lista pustijo prazno. Vanjo bodo člani skupine napisali vsakemu nekaj lepega o njem oziroma spodbudne besede. V drugem delu dajo drug drugemu plakat kot darilo z lepimi mislimi.

Za risanje sebe imajo na voljo 5 min. Po tem imajo več časa, da vsakemu dopišejo lepo stvar (opozorilo, spodbudimo jih, da pišejo tisto, kar res čutijo, naj bodo iskreni). Nato se usedemo v krog in se pogovorimo o prejetem darilu.

c) Sklepna faza (slovo; 10 min):

Ena možnost je, da se vsi uležemo na tla, tako da tvorimo rožo. Nato vsak pove eno besedo, ponovi od prejšnjega člana in doda novo. Tako nastane zgodba.

Sklep

Zdrava samopodoba je zelo pomembna, celo ključna za zdrav razvoj posameznika. Dejstvo pa je, da se med odraščanjem srečujemo z različnimi ovirami, ki vplivajo na našo samopodobo. Živimo v svetu, ki je poln norm in pravil, ki jih je treba upoštevati, drugače zelo hitro postaneš v očeh drugih »drugačen«. Vse to gotovo še dodatno otežuje čas odraščanja in razvoj samopodobe. Otrokom in mladostnikom je zato treba ves čas dajati vedeti, da ni prav nič narobe, če se razlikujejo od drugih in da zato niso nič slabši.

Uporaba izrazno ustvarjalnih pristopov nam omogoča, da z mladostnikom vzpostavimo osebni stik, delovni odnos, izvirni delovni projekt pomoči, saj je z uporabo različnih vrst ustvarjalnih pristopov mladostnik postane aktivni udeleženec v procesu pomoči, z njim delamo »tukaj in zdaj«, ne zadržujemo se v preteklosti in v raziskovanju problemov, ampak delamo v sedanosti, za prihodnost, smo na poti k mladostnikovim lastnim ciljem.

Izrazno ustvarjalni pristopi lahko povežejo mladostnike in zagotovijo temeljni občutek skupinske kohezivnosti in občutek pripadnosti. Že sama izkušnja skupne izrazno ustvarjalne aktivnosti je povezovalna. Skupina je namreč naravno okolje učenja in znotraj nje se zgodi veliko kompleksnih interakcij. Ves čas vsak posameznik v skupini komunicira z drugimi. To pomeni, da se v skupini razvijajo večplastni odnosi, ki se ves čas spreminjajo.

Znotraj skupine si zaupamo naše bolečine, zadovoljstvo in dosežke. Ko občutimo pripadnost in povezanost z drugimi in se počutimo sprejete in razumljene, pridobivamo moč. Skupine so dinamičen vir energije in kreativnosti. Omogočajo socialno učenje z interakcijo, zgledi in nasveti.

Se pa pri delu z izrazno ustvarjalnimi pristopi lahko srečamo tudi z dejavniki tveganja (več v Kustec, 2015). Malchiodi (2005, str. 12–13) meni, da tak način dela ne koristi vsem uporabnikom, da z uporabo izrazno ustvarjalnih

pristopov lahko vzbudimo v njih odpor, da so strokovnjaki, ki nimajo opravljenega usposabljanja za delo z izrazno ustvarjalnimi pristopi, nagnjeni k temu, da interpretirajo to, kar izraža in ustvarja uporabnik, namesto njega. Poudari, da je dejavnik tveganja tudi to, da izvajalec začne uporabljati izrazno ustvarjalne pristope preveč mehanično, tehnično in rutinsko, namesto da bi izhajal iz tega, kaj oziroma kateri izrazno ustvarjalni pristop bi bil najprimernejši za uporabnika glede na njegovo zgodovino, aktualni problem ter potenciale in cilje.

Pri delu z izrazno ustvarjalnimi pristopi namreč ni nikoli cilj brezhiben končni izdelek ali pa umetniška stvaritev, ki bi jo potem ocenjevali s strokovnimi in estetskimi merili. Pri tem pristopu je seveda najpomembnejši proces, ki ga usmerjamo k osebnemu razvoju vsakega posameznika posebej. Izrazno ustvarjalne pristope uporabljamo za izražanje, posamezniku omogočajo pogled iz druge perspektive in nenehno odpirajo vrata komunikacije, ki so bila za nekatere trdno zaprta.

Klavdija Kustec

Viri

- Berg, I., & Steiner, T. (2003). *Children's solution work*. New York, London: Norton.
- Boyd Webb, N. (2003). Play and expressive therapies to help bereaved children: individual, family, and group treatment. *Smith College Studies in Social Work*, 73(3), 405-422, DOI: 10.1080/00377310309517694.
- Braconnier, A. (2001). *Kako razumeti mladostnika*. Tržič: Učila.
- Bunčić-Napan, K., Ivković, Đ., Janković, J. & Penava-Pejčinović, A. (2002). *Igrom do sebe: 102 igre za rad u grupi*. Zagreb: Alinea.
- Carter, A., Forrest, J., & Kaida, A. (2017). Association between Internet use and body dissatisfaction among young females: cross-sectional analysis of the Canadian community health survey. *Journal of Medical Internet Research*, 19(2). Pridobljeno 13. 3. 2024 s https://www.researchgate.net/publication/313537476_Association_Between_Internet_Use_and_Body_Dissatisfaction_Among_Young_Females_Cross-Sectional_Analysis_of_the_Canadian_Community_Health_Survey
- Dennet, T. (2013). Jo Spence's camera therapy: personal therapeutic photography as a response to adversity. V D. Loewenthal (ur.), *Phototherapy and therapeutic photography in a digital age* (str. 31-40). London: Routledge.
- Etherson, E., M., & Curran, T. (2021). Social media: teenage girls with perfectionist tendencies need to take extra care – here's how. *The conversation*. Pridobljeno 13. 3. 2024 s <https://theconversation.com/social-media-teenage-girls-with-perfectionist-tendencies-need-to-take-extra-care-heres-how-95479>
- Franchina, V., & Lo Coco, G. (2018). The influence of social media use on body concern. *International Journal of Psychoanalysis and Education*, 10(1). Pridobljeno 13. 3. 2023 s https://www.researchgate.net/publication/331114176_The_Influence_of_Social_Media_Use_on_Body_Concern
- Geldard, K., & Geldard, D. (2008). *Counselling children: a practical introduction*. London, California, New Delhi, Singapore: Sage Publications Ltd. (tretja izdaja).

- Jackson, K. (2015). Beyond talk — creative arts therapies in social work. *Social Work Today*, 15(3). Pridobljeno 23. 4. 2024 s <https://www.socialworktoday.com/archive/051815p22.shtml>
- Kustec, K. (2015). Potencialni dejavniki tveganja pri delu z izrazno-ustvarjalnimi mediji. *Socialno delo*, 54(2), 89–97.
- Malchiodi, C. A. (2005). *Expressive therapies*. New York, London: The Guilford Press.
- Malchiodi, C. A. (2012). *Handbook of art therapy*. New York, London: The Guilford Press (druga izdaja).
- Petrovič, E. P., & Žnidarec D. S. (2004). *Asertivnost: zakaj jo potrebujemo in kako si jo pridobimo?* Nazarje: Argos.
- Richards, D., Caldwell, H. Y., & Go, H. (2015). Impact of social media on the health of children and young people. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 51(12). Pridobljeno 13. 3. 2024 s https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jpc.13023?saml_referrer
- Valkenburg, M., P., Peter, J., & Schouten, A. (2006). Friend networking sites and their relationship to adolescents' well-being and social self-esteem. *Cyberpsychology & behavior: the impact of the Internet, multimedia and virtual reality on behavior and society*, 9(5), 584–590. DOI:10.1089/cpb.2006.9.584. Pridobljeno 13. 3. 2024 s https://www.researchgate.net/publication/6761621_Friend_Networking_Sites_and_Their_Relationship_to_Adolescents'_Well-Being_and_Social_Self-Esteem
- Youngs, B. B. (2000). *Šest temeljnih prvin samopodobe: kako jih razvijamo pri otrocih in učencih: priročnik za vzgojitelje in učitelje v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah*. Ljubljana: EDUCY.

Kristina Martelanc (2019)

Vzponi iz brezna stiske

Gorica: Goriška Mohorjeva družba. 193 strani.

ISBN: 978-88-96632-82-6

To besedilo je poročilo o vtisih bralca, ki si ne bi drznil ocenjevati nečesa, kar presega njegov čustveni doseg in praktično spretnost. Glede praktične spretnosti se zdi, da avtorica razpolaga s širokim naborom načinov, kako se približati svetovankam in svetovancem in sprožiti v njih proces osebno-stnega urejanja in rasti. Predvsem pa marsikoga presega v občutljivosti, zaznavanju neizrečenega in slutnji primerne ravnanja, da iskrene vdanosti in človečnosti niti ne poudarim, saj sta predpostavljeni.

Avtorica, ki je diplomirala na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani, živi in dela na oni strani meje, ki ločuje del Slovencev od matične domovine. Dela v svetovalnici tržaške škofijske Karitas, njena knjiga pa je izšla v italijanski Gorici, pri Goriški Mohorjevi družbi. To so trije elementi, zaradi katerih se je, kot domnevam, njena knjiga znašla v mojih rokah pozneje, kot bi se spodobilo. Vtis imam, da ni bila oglaševana tako kot druge slovenske knjige, saj bi sicer kot človek, ki redno spremljam kataloge novih knjig, njen izid zaznal pravočasno.

Knjiga je zasnovana kot zbirka opisov primerov avtoričinega dela v svetovalnici za posameznike, družine in skupine, brez posebnih teoretskih ali raziskovalnih pretenzij; celo brez danes tako pogostega namena, da bi delila nasvete drugim ter sebe in svojo spretnost silila v ospredje. Namen njenega pisanja je globlji, duhoven. Je pričevanje o človeškem trpljenju in družnem prizadevanju, kako ga izkoristiti za rast.

0009-0007-0946-5858

Namen knjige je postaviti simboličen hvaležen pričevanjski spomenik vsem različnim preizkušnim, ki nas s svojim zgledom zaupanja in pogumne volje spodbujajo, da se vedno znova trudimo za dostojanstveno, človeka vredno življenje. (Str. 7)

Avtorica opisuje pogovore z ljudmi, ki so se obrnili nanjo po pomoč, in njihov vzpon »iz brezna stiske«. Naj povzemem nekaj izhodiščnih zgodb njenih sogovornikov za prvi vtis.

Trinajstletna deklica živi z očetom, ki se je po ženini smrti zaprl vase in se ukvarja s stroko. Tudi od hčere zahteva, da prebira strokovna besedila in doma posluša njegova predavanja in pred njim obnavlja, kaj si je zapomnila. V stik s svetovalko je prišla po posredovanju socialne delavke, saj so v šoli menili, da je poskušala narediti samomor tako, da si je čez glavo poveznila in zavezala plastično vrečko. Deklica sliši glasove, ki ji kriče ukazujejo, naj teče. Izvaja posebne prisilne ritualne gibe. Za vsem tem se skrivajo žalovanje za mamo in otroštvom in ambivalentna čustva do strogega, omejujočega, osamljenega in, kot pravi deklica sama, trpečega očeta.

Šestnajstletni srednješolec, ki ima starše z univerzitetno izobrazbo, urejen in pripraven za vsakovrstna ročna dela, čuti trajen, izrazit in močan odpor do šole in je temu primerno v njej neuspešen. Rad bi bil avtomehanik. Starša pa si ne predstavljata, kako bo živel brez (visoke) izobrazbe.

Še ne polnoletno dekle s precej starimi starši, ki se jih sramuje, je, rojeno s krajšo nogo, preživelo zasmehovanje in zapostavljanje v vrtcu in osnovni šoli, preden so ji napako odpravili. Težko se uči. Debelušna, neprivlačno, starinsko oblečena, z nemogočimi očali, je prišla po pomoč, ker ne prenese več očetove grobosti, preprirov med staršema, in bi rada zaživela drugače, a ne ve, kako to doseči.

Tu so še: postaven fant v napol vojaški opravi iz družine nasilnega alkoholičnega očeta, fant, ki trenira »full contact« in misli, da se da vse rešiti z nasiljem, a hkrati čuti, da to ni prava pot; petnajstletno fantovsko dekle, ki po malem pije, in jo ima, da bi se ubila; močna in pokončna gospa, ki se ji na vratu vidijo sledovi sinovega davljenja; lep moški, ki ga je svetovalka našla pijanega, ležečega na tleh pred vrati svoje pisarne; zapita brezdomka, južnjaška prostitutka, ki so jo vrgli iz zadnjega zatočišča, ker se noče zdraviti. Niso lahki »primeri«.

Besedilo se bere bolj kot zbirka leposlovnih črtic in ne kot strokovno besedilo, ki bi se sklicevalo na metodične smernice in teoretske pojme. Gre za preproste, skromno zadržane pripovedi; v njih pa se skrivata dobro teoretsko znanje in pristna človečnost. Omenil sem že, da avtorica ne razlaga teorije in ne deli nasvetov. Preprosto opisuje srečanja s sogovorniki, kot so potekala; včasih s kratko uvodno predstavitevijo okoliščin ali predzgodovine srečanja in epilogom o življenju človeka po koncu formalnega srečevanja. Domnevam, da ti opisi niso nastali na podlagi prepisov zvočnih posnetkov pogovorov (transkriptov), ampak so po spominu obnovljeni pogovori, verjetno na podlagi takojšnjih dobrih zapisov po pogovorih in oblikovani

v knjižnem jeziku, ko so v resnici potekali v slovenskem tržaškem dialektu ali italijanščini.

Naj opozorim samo na nekaj značilnosti teh zapisov in svetovalnine metode. Pozornost vzbudi fenomenološki opis prvega stika z osebo in nadaljnjih srečanj. »Fenomenološki« pomeni natančen opis osebe, vtisa o drugem, kot ga je doživljala svetovalka, tudi doživljanje svojih čustvenih in miselnih odzivov.

Na pogovor pride petnajstletno dekle lepega in prijetnega videza. Ko vstopi v sobo, opazim, da ima telesno držo kot kakšen fant: noge so razkročene, palci so zatakneni v žepih, brada je izzivalno potisnjena naprej, ramena so privzdignjena in mednje je potisnjen vrat, z nogami lenobno drsa po tleh in jih vleče za sabo. Skratka, vsa njena pojava ima podobo fantovskega vzklika: »Hej, ti!« Daje mi vtis arogance in upora. K temu občutku pripomore tudi njen zaničljivo-posmehljivi izraz okoli ust. Mojo pozornost pa najbolj pritegnejo njene oči, ki so na trenutke žalostne in prestrašene, na trenutke pa nabite z jezo in bolečino. Takoj sem pozorna na dvojnost sporočila ... V sebi čutim, da sem ji naklonjena. (Str. 59)

Kaže, da je prvi in za začetek procesa metodično pomemben dogodek, ko svetovalka »začuti« svetovanko, določeno potezo njene osebnosti, ki odmeva v svetovalki, in ob kateri se »zasidra« oziroma notranje poveže z njo. Nekaj na sogovornici ji postane všeč, naj bo njen zunanji videz še tako mizeren. Ob »ljubki deklici« gre to naravno, samo od sebe. Pri kaki drugi, bolj odbijajočega videza, so to »radovedne in vedre oči«. Pri kom jo »pretrese pogled« ali pa vidi odločnost, trmo in energijo.

Druga opazna značilnost metode je svetovalkina samokontrola oziroma premišljena strategija, po kateri se strokovnjakinja razlikuje od »navivne prijateljice« ali »spremljevalke«, čeprav po koncu sestankov ostane prava prijateljica svojih klientk. Tako, na primer, svetovalka, da ne bi pokvarila odnosa, zadrži informacijo iz drugega vira o dohodkih svetovanke, ki je dajala vtis, da nima dohodkov, in čaka, da bo to sama razkrila. Zadrži nejevoljo, odpor, impulz po ukazovanju, določanju ultimativ. Potrpežljivo in mirno daje času čas in čaka na *kairos*, primeren trenutek ali spoznanje svetovanke same.

Tretja značilnost svetovalkinega odnosa je spoštovanje svetovank in svetovancev, krepitev njihove moči, in to tako zelo, da jim celo preda vodenje pogovora: »Kar ti vodi pogovor.« Potem jim seveda pomaga. Odkriva njihove želje, sanje in moči. »Kaj te veseli, kaj bi rad, kje se vidiš v prihodnosti?« Zaupa jim svoje osebno doživljanje in izkušnje: »Tudi jaz sem v tvojih letih ...«

Omenim naj še napotovanje in poznavalsko tkanje socialne mreže, v katero se »ujamejo« nekateri svetovanci in svetovanke že med »obravnavo«, predvsem pa po končanih obiskih pri svetovalki.

Teoretski stavki, izjave o metodi, »stavki vede o socialnem delu«, so izrečeni v pogovoru, popolnoma v skladu z načelom, ki ga tako poudarja Gabi Čačinovič Vogrinčič, da je treba svetovancu posredovati strokovni jezik; da ta ni

privilegij strokovnjaka, ampak po izvoru in uporabi tudi znanje svetovanca. Teorija socialnega dela ni ezoterična veda.

Podrobnejša analiza bi odkrila še druge »tehnike«, s katerimi svetovalka s svetovanci in svetovankami soustvarja »vzpon iz brezna stiske«. Avtorica sama je iz teh zgodb izluščila tri preproste smernice: 1. Ne ostajaj sam v stiski, ampak poišči človeka, kogarkoli, in se mu zaupaj. 2. Skušaj najti in gojiti to, kar ti je všeč in kar ti ne škoduje ne telesno, ne duševno, ne duhovno. 3. Vztrajaj v obojem in ne obupaj, tudi če ni takojšnjih sadov (str. 8).

Vse besedilo preveva občutek pristne človeške zavzetosti za drugega in veselja ob njegovem napredku. Skoraj ni opisa teh poti v znosnejšo prihodnost, ob katerem se mi niso orosile oči. Berite!

Blaž Mesec

Trine Natasja Sindahl (2024)

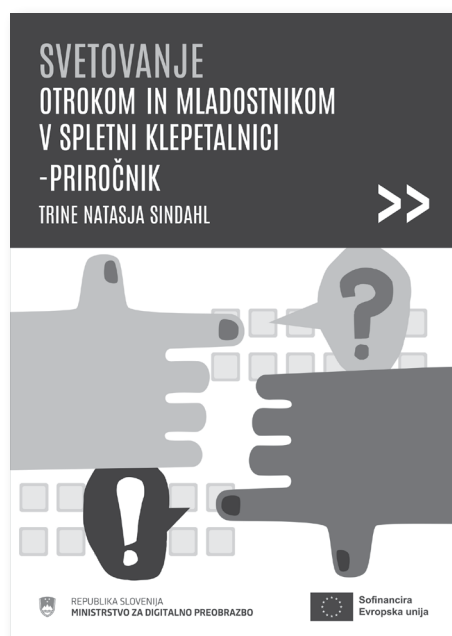
Svetovanje otrokom in mladostnikom v spletni klepetalnici – priročnik

Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, TOM telefon. 136 strani.

ISBN: ISBN 978-961-6331-75-3

Zagata s priročniki je, da jih nekdo lahko bere in, kar je še huje, uporablja zunaj konteksta. Avtorji priročnikov se namreč vedno opirajo na določene teorije, koncepte, metode in pristope. V priročniku po navadi tega ne opisujejo, torej ne razlagajo, na katera teoretska izhodišča so oprti in iz katerih konceptov izhajajo. V primeru priročnika *Svetovanje otrokom in mladostnikom v spletni klepetalnici* pa je dovolj razvidno, da avtorica Trine Natasja Sindahl izhaja iz sodobnih, spoštljivih, participativnih, osebo in njen življenjski svet razumevajočih usmeritev svetovalnih poklicev, ki v našem primeru obsegajo vsaj psihologe/psihologinje, pedagoge/pedagoginje, socialne delavce/delavke in, širše, bolj ohlapno rečeno, mladinske delavce in delavke. K temu mnenju pripomore tudi podatek, da je strokovni pregled prevoda opravila asistentka Mojca Šeme s Fakultete za socialno delo. In tudi podatek, da sta priročnik izdala Zveza prijateljev mladine Slovenije in TOM telefon.

Dobrega vtisa ne pokvari niti to, da je priročnik izvirno izšel že pred več kot desetimi let, leta 2013. Čeprav je ponekod ta časovna oddaljenost že kar preveč očitna. Avtorica namreč na strani 111 zapiše: »Trenutno potekajo razprave o tem, ali vse večja uporaba spleta med mladostniki škoduje njihovu telesnemu in socialnemu razvoju«. Prav zanima me, kaj so medtem dorekli v teh razpravah ... Avtorica sicer na istem mestu nadaljuje: »Raziskave kažejo, da splet postane ovira pri drugih aktivnostih le pri majhnem deležu otrok in

0000-0003-1108-5743

mladostnikov.« To potrjujejo tudi druge raziskave, med njimi vseslovenska raziskava o uporabi spleta med otroki in mladostniki izpred nekaj let.

Po drugi strani pa, kot sem že omenil, avtorica izhaja iz sodobnih teoretskih okvirjev in konceptov, na katere se opiramo tudi še danes. Zato lahko priročnik beremo z več kot desetletne oddaljenosti od njegovega nastanka tudi z zornega kota ugotavljanja in preverjanja, ali so nasveti, navedeni v njem, ustrezni in uporabni tudi zdaj. Odgovor je pritrdilen.

Imamo torej priročnik, ki bi ga lahko napisala tudi kaka naša strokovnjakinja ali strokovnjak. Ne vem, kaj je razlog za prevod. Morebiti se je izdajatelj, torej Zvezi prijateljev mladine Slovenije in TOM telefonu, zdelo primernejše povzeti že napisano delo, ki izraža tudi njihova stališča in ugotovitve, s tem pa spotoma nakažejo, da tudi drugod po svetu izhajajo iz podobnih pristopov pri delu z ljudmi v stiski in težavah.

Ko že omenjam TOM telefon, se spomnim, da smo v osemdesetih letih 20. stoletja poudarjali, da pravo svetovanje poteka le osebno, v neposrednem stiku svetovalca in osebe v istem prostoru, tudi v nadzorovanih razmerah, kjer je velik poudarek na ustreznosti, prijaznosti, udobnosti, varnosti prostora. Svetovalci lahko ob tem iz neverbalne in verbalne komunikacije, drže in drugih vidikov, na katere je pozoren, sklepa, če že ne ugotavlja, kaj se dogaja, o čem razmišlja oseba, s katero je v svetovalnem odnosu. V devetdesetih letih smo s tem v zvezi in na podlagi takšnih stališč že imeli v socialnem delu razvit koncept delovnega odnosa z vzpostavljanjem osebnega stika, z dogovorom o sodelovanju, z instrumentalno definicijo problema in osebnim vodenjem na podlagi znanja za ravnanje.

Vso to je bilo težko, čeprav menim, da ne nemogoče, izpeljati recimo v telefonskem pogovoru, ki je bil tedaj, v osemdesetih letih, tehnično gledano, oblika komunikacije, ki se je razlikovala od omenjenega neposrednega osebnega stika. TOM telefon in druge organizacije in službe, recimo klic v duševni stiski, ki so praviloma prihajale v stik z osebami v stiskah in težavah prek telefona, so takrat, tudi v tesnem sodelovanju z drugimi strokovnjaki, namenjale ustrezno pozornost okoliščinam takšnega svetovanja. Razmah spletnih orodij in platform za komuniciranje, povezovanje in druženje je, spet tehnično gledano, dodatno širil nabor možnosti in oblik prihajanja v svetovalni odnos z osebami, v našem primeru z otroki in mladostniki, ki bi naj tudi bili največji uporabniki in najbolj domači v digitalnih prostorih.

To omenjam tudi zato, ker so zdajšnji otroci in mladostniki že rojeni v času spletnih omrežij, veliko strokovnjakov, ki delajo z njimi, pa je še iz časov pred svetovnim spletom ... Seveda se bo to v naslednjih desetletjih spremenilo, tudi prihodnji svetovalci v spletnih klepetalnicah bodo že rojeni v ta čas in bo tudi kak prihodnji priročnik s tega področja namenjal manj pozornosti opisovanju tehničnih vidikov in možnosti recimo spletnih klepetalnic in drugih oblik komunikacije na spletu kot recimo tale.

A tudi avtorica tega priročnika se ukvarja z vidiki, ki so in bodo ostali ključni tudi v prihodnje. Jasno opredeli, kaj je svetovanje po eni strani, terapija po drugi in klepet po tretji. Poleg tega odgovarja na vprašanja o značilnostih

otrok in mladostnikov in njihovih življenjskih svetov, ki se javljajo v spletnih klepetalnicah, torej kdo so »klepetalci«? Potem opiše ali vsaj nakaže, kako vzpostaviti svetovalni odnos, in obravnava pasti, s katerimi se lahko srečamo v spletnih klepetalnicah in ki niso bile tuje niti svetovalcem po telefonu, namreč lažna identiteta, omejene jezikovne oziroma socialne spretnosti, ponavljajoči se klici/stiki in podobno.

Zanimiv je predlog strukture, dinamike in dolžine svetovalnega pogovora v spletni klepetalnici, kjer bi si jaz osebno, ki sem neuk na tem področju, želel podatke, kako se je predlog te strukture odnesel v desetletju po nastanku priročnika. Jezik in vedenje pri svetovanju v spletni klepetalnici morata biti oprta na preverjeno ustrezne in učinkovite oblike komunikacije, ki so jih prepoznavali in priporočali že strokovnjaki v preteklosti in kar je osnova ustreznega svetovalnega pogovora. Avtorica ob tem opozarja, katerim neustreznim in škodljivim oblikam komunikacije se moramo izogibati.

V zadnjem delu priročnika avtorica svetovanje v spletni klepetalnici umesti v kontekst svetovanja na sploh in opozarja, da je takšno svetovanje v nekaterih primerih nujno in najučinkovitejše, recimo, ko gre za neposredno stisko otroka ali mladostnika, lahko pa otroku ali mladostniku vzbuja navidezni, lažni vtis, da rešuje svojo stisko ali težavo. Na primer, da se otroci oziroma mladostniki zatečejo (zgolj) v spletno svetovalnico, ne pa (potem) tudi v druge podporne službe in organizacije. O tem avtorica piše tudi že v posebnem poglavju pred tem, ko opiše in analizira vplive svetovanja v spletni klepetalnici, tudi napotitev otroka ali mladostnika v druge podporne službe in organizacije.

V sklepnem delu je še poglavje o delu svetovalca v spletni klepetalnici, o njegovem znanju, kvalifikacijah in kompetencah, o psihološkem in fizičnem delovnem okolju, o medsebojnem usposabljanju in ne nazadnje o podpori svetovalcem, torej o superviziji. To pa so že vprašanja, s katerimi sem pravzaprav začel tole poročilo o priročniku.

V spremni besedi Mojca Šeme ustrezno umesti priročnik v slovenski strokovni prostor, svetovalna služba Tom telefona pa v prispevku »Priročniku na pot« predstavi svoje delo in tri svetovalne kanale, prek katerih svetujejo otrokom: telefon, e-pošta in klepetalnica.

Milko Poštrak

Sandi Horvat (2024)

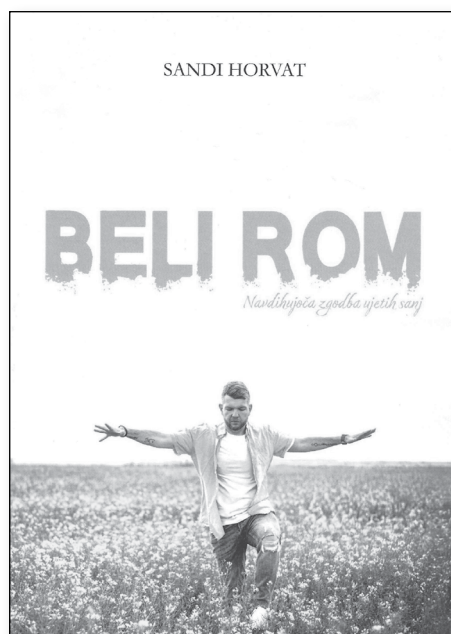
Beli Rom: Navdihujoča zgodba ujetih sanj

Trbovlje, Založba 5ka, Katapult, 222 strani
ISBN 978-961-7198-28-7

Navdihujoča zgodba ujetih sanj tudi s tem podnaslovom povzema sporočilo knjige *Beli Rom* oziroma usmerja bralca, kako naj jo bere in razume. Lahko je navdih, da ne rečem navodilo, za ljudi, ki se znajdejo v podobnih življenjskih okoliščinah. Torej kot primer dobre prakse. Čeprav je treba takoj reči, da je avtor poseben zaradi najrazličnejših razlogov, od katerih bom vsaj nekatere še navajal. Njegova zgodba ni značilna. Kljub temu pa jo lahko, če abstrahiramo njegovo življenjsko zgodbo, če jo torej vzamemo kot ponazoritev nekaterih bolj arhetipskih vidikov, uporabimo kot pripomoček, kot vodilo. Je zgodba na delu, kot bi rekla Mojca Urek.

Začel bom s tistim, kar je zame ključno: vprašanje znanja, izobrazbe, kulturnega kapitala. Sandi Horvat na več mestih piše o pomenu znanja, o pomenu izobrazbe v najširšem pomenu, od formalne do neformalne. Na enem mestu posebej poudarja, da je bila izobrazba zanj v času odraščanja in šolanja edina stvar, s katero se je lahko pohvalil: »[...] bila je moj ponos in orodje, ki bi meni in staršema v prihodnosti prineslo boljše življenje, daleč stran od ekonomske bede, ki smo jo doživljali in preživljali v tistih časih« (str. 143).

Torej izobrazba kot orodje za prebijanje začaranega kroga revščine, za končanje prenašanja ekonomske bede iz generacije v generacijo. Eno sklenjenih poglavij ima naslov »Znanje odpira vrata v svet«. Ni naključje, da ima zadnje poglavje, ki sledi malo pozneje, naslov »Ponosen Rom«. O romski kulturi piše tudi iz omenjene perspektive. Ko se sprašuje, kakšna je romska

0000-0003-1108-5743

kultura, kaj so njene značilnosti, se vpraša tudi, »kako izobrazba vpliva na ohranjanje romske kulture in obratno« (str. 217). Ob tem ugotavlja, da je edini element romske kulture, za katerega res lahko potrdi, da je del romske kulture, romski jezik. In kdo ga dandanes še ohranja? Tisti Romi, ki so visoko izobraženi, pravi, se sicer zavedajo pomena ohranjanja jezika, vendar ga ne govorijo in ga ne prenašajo na mlajše generacije. Govorijo ga le še starejši in manj izobraženi, ki večino časa preživijo doma. To pa še povečuje njihovo odrinjenost na obrobje.

Ob tem omenja razlike med »Romi na Dolenjskem, kamor so se iz Hrvaške preselili pred osemdesetimi, devetdesetimi leti, ki so že tako osiromašili romski jezik« (str. 218), veliko bolj kot Romi v Prekmurju ... Mimogrede, sam se je načrtno odločil, da »še vedno bogatim svoj besedni zaklad v romščini, spoznavam tudi njeno slovnico, baje sem osvojil tudi že melodijo jezika.« Vse to tudi zato, »da me sošolci ne bi zbadali, se me izogibali, se norčevali iz mene« (str. 217).

Po zaslugi zgodbe Sandija Horvata dobimo vpogled v še več okoliščin, ki so dodatno opredelile, tudi obremenile njegov življenjski potek. Bolezen in smrt očeta, ki je družino potisnila na rob revščine in vanjo. Bolezen je bila sprožilec več dogodkov, med drugim spoznanja o etnični pripadnosti enega od staršev. Tu se začnejo nizati pomenljivi, tudi presenetljivi vidiki.

Sandi Horvat popiše prelomne dogodke ob boleznih očeta, ko izve, da je oče Rom. Potem sledimo bliskoviti preobrazbi samopodobe, samodojemanja osebe, ki ponotranja simbolizirana sporočila pomembnih in posplošenih drugih iz okolja. Na tej podlagi si je ustvarila lastno interpretacijo o tem, kdo je, kam spada in podobno.

S tem razlagalnim aparatom si lažje pojasnimo nekaj avtorjevih na videz iracionalnih razmišljanj. Recimo to, kako se je spremenilo njegovo dojemanje samega sebe, ko je pri trinajstih letih izvedel, da je njegov oče pripadnik romske etnične skupnosti. To si je razlagal kot dejstvo, da je tudi on sam Rom ali vsaj napol Rom, ki »do trinajstega leta sploh nisem vedel, da sem tudi Rom« (str. 217). Po tem razkritju se je začel spraševati, kaj si ljudje mislijo ali bodo mislili o njem, ko bodo izvedeli, da je Rom. Še posebej pomenljivo je to vprašanje, če upoštevamo podatek, ki ga Sandi Horvat navaja na več mestih, z njim pa je opremil tudi naslov knjige. Namreč, da s svojim videzom ni značilen ali, bi kdo rekel, stereotipen Rom. Je beli Rom.

Seveda pomislimo na študije položaja temnopoltih, lastnega dojemanja tega položaja in strategij preživetja, ki so jih razvijali temnopolti v ZDA sredi in v drugi polovici 20. stoletja. Tudi ameriški temnopolti so prehodili dolgo, mučno in naporno pot, da so lahko konec sedemdesetih let začeli razglašati, da so ponosni: »I'm Black and I'm Proud.« Kot zapiše Sandi Horvat na koncu knjige, je »ponosen Rom« (str. 215). Primerov drugih diskriminiranih in marginaliziranih etničnih skupin v podobnih kontekstih je v zgodovini še veliko.

Tisto avtorjevo razmišljanje, ki mu ne moremo reči iracionalno, saj v človeškem svetu nič ni iracionalnega, ki me je posebej presenetilo, pa je bilo to, kako je tako rekoč čez noč spremenil samopodobo. Pri tem razbirmo več

sporočil, med katerimi je gotovo eno ključnih, da je nekdo z romsko identiteto diskriminiran, marginaliziran, omalovaževan, zaničevan, stigmatiziran. Stigma se je zarezala tudi v sicer belo kožo nekoga, ki se je identificiral »tudi za napol Roma«. Samodojemanje se je spremenilo. Celo tako zelo, da so se začeli pojavljati panični napadi.

Na začetku predstavitve knjige Sandija Horvata sem omenil, da je avtor s svojo življenjsko zgodbo poseben zaradi različnih razlogov. Recimo: njegova pripoved »iz domačinskega zornega kota« ni v celoti avtohtona, še manj običajna. »Domačin«, pripadnik romske etnične skupnosti, postane šele s trinajstimi leti. Tako se naknadno vključuje v svet, za katerega začne sam takrat, ko izve, da je njegov oče Rom, meniti, da mu pripada. Še več, da ga dobesedno usodno določa. Ni se namreč rodil, temveč je šele postal »tudi Rom«. Poleg tega je imel jasen načrt delati v medijih, ker si je to že kot mlad človek določil kot vodilo in cilj. Ujete sanje, kot pravi. Tega gotovo nima vsakdo. Ob tem se je načrtno izobraževal in tudi napisal magistrsko delo o tem, »kako izobrazba vpliva na ohranjanje romske kulture in obratno« (str. 217).

Njegovo pripoved sem tako bral tudi kot napisano iz zornega kota nekoga, ki je napol od zunaj, ki se je moral pravzaprav šele poučiti o kulturi, za katero je ugotovil, da ji pripada. Da ji (tudi) pripada, pa je ugotovil, natančneje, si je ustvaril (skonstruiral) predstavo o tem, v najstniških letih. V prelomnem, ključnem obdobju socializacije in inkulturacije. V razvojnem obdobju, ko si začnemo vse bolj ustvarjati idejo o tem, kdo smo in kam sodimo, ali se vsaj trudimo, da bi čim samostojneje našli svoje mesto pod soncem, da bi pripadali, hkrati pa bi ostali neponovljivi.

V nekaterih drugih življenjskih potekih lahko mlada oseba išče odgovore v okviru tako imenovanih mladinskih subkultur. V Sandijevem življenju so se takrat nakopičili še drugi dejavniki tveganja, od že omenjene bolezni in nato smrti očeta, na to navezanega zdrsa v revščino in podobno. Sandi se je s svojo proaktivnostjo, samoiniciativnostjo, odločnostjo, kot pravi na več mestih v knjigi, spopadal s težavami in jih poskušal reševati. Reševal jih je tudi s pomočjo podpornih socialnih mrež, večinoma neformalnih, delno tudi formalnih. Recimo delo najprej na lokalnih, nato tudi na nacionalnem mediju z romsko tematiko.

Knjiga obravnava še več drugih tematik, pomembnih za družboslovje na sploh in socialno delo posebej, a v tej skromni knjižni recenziji ne morem razpravljati o njih, saj so preobsežne in pregloboke. Predvsem zato, da smiselno sklenem, si pomagam z zadnjim odstavkom samega avtorja:

Toda pot do sem ni bila lahka, je bila pa zagotovo vredna vsakega narejenega koraka. Tudi kdaj v napačno smer, ki mi je prinesla novo znanje in spoznanje o tem, kdo sem v resnici in kakšen je moj smisel v življenju. In moja zgodba se tukaj ne konča. To je šele njen začetek.

Ne dvomim, da bomo brali tudi nadaljevanje.

Znanstveni članki

- BUDA, S. – Socialnodelovna obravnava samskih mater v času socializma v Sloveniji (1963–1986), 2–3: 165.
- CERGOL PARADIŽ, A. (Š, SELIŠNIK, I.) – Akterke ženskega gibanja na socialnem področju: kontinuitete in prelomi, 2–3: 111.
- DRAGOŠ, S. – Dekomodifikacija dela, 4: 241.
- HORVAT, G. – The importance of formal and informal support networks for foster parents in establishing the normalisation of children's life: the case of Croatia, 4: 259.
- KRSTULOVIC, G. – Razvoj institucij na področju izobraževanja za otroke s posebnimi potrebami v Sloveniji od njihove ustanovitve do danes, 2–3: 179.
- PISTOTNIK, S. – Socialne delavke v komisijah za dovolitev splava v šestdesetih letih v Sloveniji, 2–3: 145.
- RAKOVEC, P. – Svetovalčev notranji dialog kot pomoč ali ovira pri vodenju svetovalnega pogovora, 1: 43.
- RAPE ŽIBERNA, T. – O multidisciplinarnosti timskega dela na centrih za socialno delo, 1: 5.
- SELIŠNIK, I. (CERGOL PARADIŽ, A., Š) – Akterke ženskega gibanja na socialnem področju: kontinuitete in prelomi, 2–3: 111.
- ŠAJFAR, P. – Experience of deinstitutionalisation from service users' perspective in Croatia, 4: 275.
- VEHAR, M. – Spolnost in z njo povezana vprašanja na področju socialnega dela v prvih desetletjih socializma v Sloveniji, 2–3: 129.
- VERDERBER, S. – Duševno zdravje visoko izobraženih migrantk, 1: 29.
- ZAVIRSEK, D. – Otroški kolektiv kot metoda dela, odnosi med spoloma in sledovi Makarenkovega dela v pisnih in memoarskih virih socialnega dela v Sloveniji, 2–3: 89.
- ZORN, J. – Ali so meje socialnih pravic tudi meje socialnega dela? Refleksija socialnega dela ob spominjanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije, 2–3: 191.

Strokovni članek

MESEC, B. – Jezikovni model umetne inteligence chatGPT kot pripomoček pri kvalitativni analizi, 4: 297.

Poročili

GORJUP, K. – Pomen timskega dela pri obravnavi ogroženosti otrok, 4: 317.

JAKŠE, J. (Š, SAVIČIČ, S.) – Alternativne prakse dela v času epidemije v Varstveno delovnem centru Novo Mesto, 4: 323.

SAVIČIČ S. (JAKŠE, J. Š) – Alternativne prakse dela v času epidemije v Varstveno delovnem centru Novo Mesto, 4: 323.

Eseja

FLAKER, V. – Bernard Stritih: v viru našega socialnega dela, 2–3: 231.

ŽELEZNIK, N. – Reševala bom svet: spominjanje novinark in urednice socialnih tematik v reviji Naša žena (1979–2020), 2–3: 215.

Intervju

RAPE ŽIBERNA, T. – Prispevek praktikov je v takem glasilu nujne. To je glasilo ljudi, ki opravljajo socialno delo – 1: 57.

Knjižne recenzije

MESEC, B. – Charles Vanover, Paul Mihas, Jonny Saldana (2022): Analysing and interpreting qualitative research: after the interview, 1: 77.

MESEC, B. – Vito Flaker (2022): Moč skupine, 4: 329.

PISTOTNIK, S. – Ana Cergol Paradiž (2022): »Bela kuga«: ilegalni abortusi in zmanjševanje rodnosti na Slovenskem v obdobju med obema vojnoma, 2–3: 209.

RAJER, C. – Mateja Nagode, Nadja Kovač, Lea Lebar, Andreja Rafaelič (2019): Razvoj socialne oskrbe na domu – od besed k dejanjem, 1: 67.

VIDMAR, B. – Mateja Nagode, Andreja Črnak Meglič, Katarina Ficko, Lea Lebar, Samo Pirec, Andreja Rafaelič (2021): Dolgotrajna oskrba: potrebe in izzivi v Domžalah, 1: 73.

Uvod tematskega bloka

ZAVIRŠEK, D. – Center za proučevanje zgodovine socialnega dela 2023, 2–3: 213.

Uvodnika

GREBENC V. – Osebni angažma v službi skupnega, 1: 3.

PISTOTNIK, S. (SOBOČAN, A. M., Š, ZORN, J.) – Razvoj metod socialnega dela med emancipacijo in nadzorovanjem, 2–3: 85.

SOBOČAN, A. M. (Š, PISTOTNIK, S., ZORN, J.) – Razvoj metod socialnega dela med emancipacijo in nadzorovanjem, 2-3: 85.

ZORN, J. (SOBOČAN, A. M., PISTOTNIK, S., Š) – Razvoj metod socialnega dela med emancipacijo in nadzorovanjem, 2-3: 85.

Dokument

Indeks: Socialno delo, letnik 61 (2022), 1: 81.

Gostje urednice

PISTOTNIK, S. (SOBOČAN, A. M., Š, ZORN, J.) – Prispevki k zgodovini socialnega dela, 2-3.

SOBOČAN, A. M. (Š, PISTOTNIK, S., ZORN, J.) – Prispevki k zgodovini socialnega dela, 2-3.

ZORN, J. (SOBOČAN, A. M., PISTOTNIK, S., Š) – Prispevki k zgodovini socialnega dela, 2-3.

